

KULTURHISTORISK BYGGNAD SINVENTERING NR 41

BOLLEBYGDS KOMMUN

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM
1997

- Omslagsbild:** Överst: Lindebräckan 1:1, Töllsjö socken.
Nederst: Snickarstugan på Långåsen, Stenaskjum 1:4, 1:5,
Bollebygds socken. Foto Lars Bergström.
- Foto:** Älvsborgs länsmuseum, fotografier tagna av: Lars Bergström,
Hans Mannerby, Göran Gudmundsson, Anders Hillgren, Helen
Kainert, Karl-Arne Karlsson.
- Fotoarbete:** Lennart Andersson, Älvsborgs länsmuseum och Fredrik
Gustavsson, Trestad Kopia, Vänersborg.
- Fältarbete och
rapportskrivning:** Lars Bergström och Helen Kainert
- Redigering och
layout:** Lars Bergström, Margareta Hallin och Elisabeth Wilhelmsson
- Kartor:** Allmänt kartmaterial, Copyright Lantmäteriverket, 1997.
Medgivande 97.0441
- Tryck:** Landstingstryckeriet, Vänersborg 1998.
- ISSN** 0280-5189

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	7
KULTURHISTORISKT VÄRDE, URVALSKRITERIER	8
BEVARANDEFÖRSLAG FÖR KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE	10
BOLLEBYGDS SOCKEN.....	11
Sockenbeskrivning	11
Kulturhistoriskt värdefulla miljöer	13
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter	19
TÖLLSJÖ SOCKEN.....	51
Sockenbeskrivning	51
Kulturhistoriskt värdefull miljö	53
Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter	55
BYGGNADSVÅRD	66
SPECIALLAGSTIFTNING	71
BYGGNADSVÅRDSBIDRAG	79
KÄLLOR OCH LITTERATUR	80

BILAGOR

- 1) Utdrag ur topografiska kartan över Bollebygds kommun med objekten markerade
- 2) Tätortskartor med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter markerade
- 3) Förteckning över samtliga kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i Bollebygds kommun
- 4) Planlösningar

KULTURHISTORISK BYGGNAD SINVENTERING NR 41

BOLLEBYGD OCH TÖLLSJÖ SOCKNAR

BOLLEBYGDS KOMMUN

ÄLVSBORGS LÄNSMUSEUM

VÄNERSBORG

1997

INLEDNING

Inventeringsområdet omfattar Bollebygds kommun med socknarna Bollebygd och Töllsjö. Delar av kommunen inventerades 1974 tillsammans med delar av Alingsås, Härryda och Partille kommuner och finns redovisade i läns museets Kulturhistoriska byggnadsinventering, Härskogen. Det område som berör Bollebygds kommun avgränsades i öster av väg 758, i norr av väg 180 och i sydväst i stort av gamla riksväg 40.

Älvsborgs länsmuseum har 1996-97 på uppdrag av Bollebygds kommun arbetat med en revidering av den del av Härskogsinventeringen som berör kommunen samt en ny byggnadsinventering av kommunens övriga delar. En översyn av vilka byggnader som tillmätts ett kulturhistoriskt värde måste regelbundet göras eftersom gränsen för vilka byggnader och bebyggelsemiljöer som kan bedömas utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv ständigt flyttas fram och nya kategorier av byggnader hamnar i blickpunkten. Samtidigt sker förändringar på de "K-märkta" husen vilket i vissa fall betyder att deras kulturhistoriska värde anses minska i sådan utsträckning att de inte längre är aktuella i en inventeringsrapport.

De byggnader och bebyggelsemiljöer som tillmättes ett kulturhistoriskt värde vid inventeringen 1974 har besiktigats på nytt samtidigt som ett antal byggnader och bebyggelsemiljöer som 1974 inte ansågs besitta ett kulturhistoriskt värde, åter besiktigats. Dessa har delvis valts ut utifrån de nya synsätt som utvecklats inom kulturmiljövården under den senaste 20-års perioden. Sammantaget har ca 150 fastigheter åter besiktigats och ca 1 000 tidigare dokumenterade fastigheter inventerats.

Målsättningen med arbetet är att myndigheter och invånare i kommunen skall få en bättre kunskap om vilka kulturhistoriskt intressanta byggnader och bebyggelsemiljöer som finns i kommunen. Rapporten utgör ett viktigt kunskapsunderlag att använda i det dagliga

kommunala arbetet med bland annat plan- och bygglovsärenden. Även läns museets arbete underlättas betydligt av en sammanställning av detta slag. Den utgör också ett betydelsefullt underlagsmaterial för det kommunala kulturmiljöprogram som planeras.

Det är läns museets förhoppning att genom denna rapport kunna sprida kunskap om det värdefulla kulturarv som vår byggnadskultur utgör och därigenom öka intresset bland såväl kommunala tjänstemän och förtroendevalda som allmänhet för aktiva insatser till bebyggelsens bevarande. Utan en intresserad och engagerad fastighetsägare blir inga byggnader bevarade.

Fältarbete och rapportskrivning har huvudsakligen utförts av Lars Bergström. I arbetet har Helen Kainert och Elisabeth Wilhelmsson också deltagit.

Länsmuseet vill framföra ett varmt tack till de hembygdsföreningar som bistått med värdefull hjälp bland annat med att bedöma vad som är kulturhistoriskt betydelsefullt ur deras synvinkel.

Vänerns borg november 1997
Margareta Hallin
I:e antikvarie

KULTURHISTORISKT VÄRDE, URVALSKRITERIER

Kulturhistoriskt värde inbegriper flera olika och ofta samverkande delvärden som kan tillmätas en byggnad eller en miljö. De kulturhistoriska värdena är i hög grad kvalitativa och därmed också ibland mer svårdefinierade än rena skiljor mellan nyttovärden, bl a kortsiktiga ekonomiska. Som grundläggande kulturhistoriska värden kan man se **kunskaps- eller dokumentationsvärden** och **upplevelsevärden**.

Kunskaps- eller dokumentvärden är de värden som gör att bebyggelsen berättar något om sin tid. De kan t ex berätta om näringsliv, samhällsmiljö, byggnads- eller bostadsskick, arbetsförhållanden, sociala villkor, eller estetiska ideal. Genom att bebyggelsen bevaras ger den oss en möjlighet att förstå något om vår historia.

Upplevelsevärden är de värden som skapar upplevelser hos betraktaren eller brukaren. Det kan t ex vara det arkitektoniska eller konstnärliga uttrycket, en enhetlig och harmonisk miljö, patinan som förmedlar åldrande och tid, eller de identitets- och symbolvärden som kan finnas hos bebyggelsen.

Värden som förstärker de grundläggande värdena är **autenticiteten** (ursprungligheten hos bebyggelsen) det **pedagogiska** värdet (tydlighet och förståelighet). Dessutom har **sällsynthet** och **representativitet** ur såväl nationellt, regionalt och lokalt perspektiv stor betydelse.

Kulturhistoriskt värde utgörs inte bara av enstaka byggnader utan består ofta också av sammanhängande miljöer, där byggnader tillsammans med annat bildar en helhet. En gårdsanläggning på landsbygden utgörs inte bara av mangårdsbyggnaden och ekonomibyggnaderna. I den kulturhistoriska bedömningen bör även inbegripas t ex bebyggelsens placering, vägsträckning, hägnader och omgivande kulturlandskap. En välbevarad helhetsmiljö har större kulturhistoriskt värde än en enstaka byggnad ryckt ur sitt sammanhang. Likaså kan enklare hus ha stor betydelse i land-

skapsbilden och tillsammans utgöra miljöer med högt kulturhistoriskt värde. Ett motsvarande resonemang tillämpas också när en byggnad innehåller enskilda byggnadsdelar av stort värde men byggnadens ursprunglighet eller äldre karaktär som helhet är borta.

Det kulturhistoriska värdet används som motiv för att välja ut bebyggelse som det är angeläget att bevara. Det urval byggnader och miljöer som redovisas i denna rapport är den bebyggelsen som tillmäts ett kulturhistoriskt värde. Det kulturhistoriska värdet bör användas som vägledning vid bevarandet. Att bevara en miljö som tillmäts kulturhistoriska värden innebär inte detsamma som att bevara en byggnad med teknikhistoriska värden. I det första fallet spelar det kanske inte så stor roll om enskilda byggnadstekniska delar förändras men i det andra exemplet kanske det skulle vara förödande.

Av stor betydelse för det kulturhistoriska värdet och som urvalskriterie i en byggnadsinventering av detta slag är byggnadernas ursprunglighet och autenticitet. I första hand avseende exteriören, men även en välbevarad interiör är betydelsefull. I det konkreta arbetet bedöms exteriöra byggnadsdelar som sockel, fasad, dörrar, fönster, tak, skorsten m m samt övriga detaljer som arkitektonisk utsmyckning. Till detta kommer så miljövärdet, både avseende byggnadernas tomtmark och som del av det omgivande landskapet/stadsbilden. Urvalet av de redovisade fastigheterna baseras alltså på en sammanhängande helhet av flera olika kulturhistoriska delvärden. Det finns förutom de redovisade fastigheterna ett stort antal byggnader i kommunen som tillmäts kulturhistoriska värden som dock bedöms vara av mer begränsad art. På vilket sätt bebyggelsen skall tas om hand redovisas mycket översiktligt under rubriken "Allmänna råd i byggnadsvård". Det vinnns också möjlighet att kontakta länsmuseet för råd och hjälp i dessa frågor.

Förutom de redovisade kulturhistoriskt värdefulla fastigheterna redovisas också fem kulturhistoriskt värdefulla miljöer sammansatta av flera fastigheter. Avseende dessa miljöer bör påpekas att denna rapport redovisar en renodlad byggnadsinventering. Det är här bedömningen av byggnadernas samlade kulturhistoriska värde inom ett avgränsat område som konstituerar de utpekade miljöerna. För ett urval av mer "heltäckande" kulturmiljöer måste även andra faktorer vägas in i bedömningen. Det gäller då fornlämningar, kultur- och odlingslandskap, äldre kommunikationsleder, historiska minnesmärken, naturvärden m m. I ett kommunalt kulturmiljöprogram ges möjlighet att redovisa och tillgodose kulturmiljövårdens intressen i sin helhet.

BEVARANDEFÖRSLAG FÖR KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSE

I denna rapport beskrivs de enskilda fastigheter och bebyggelsemiljöer som läns museet idag tillmäter ett stort kulturhistoriskt värde. De berörda byggnaderna och miljöerna redovisas sockenvis. Som bilagor finns en alfabetiskt ordnad förteckning över alla berörda fastigheter, sockenkartor och tätortskartor där de aktuella fastigheterna är utmärkta. De nummer som står intill fastigheterna hänvisar till kartorna i bilagan. Sockenredovisningarna inleds med en sockenbeskrivning och beskrivningar av kulturhistoriskt intressanta bebyggelsemiljöer. En mer utförlig beskrivning av de fastigheter som ingår i bebyggelsemiljöerna återfinns sedan i redovisningen av socknens kulturhistoriskt värdefulla fastigheter som följer. Denna är ordnad alfabetiskt med undantag för en kort beskrivning av sockenkyrkan vilken i samtliga fall redovisas som första objekt.

Begreppet "K-märkt"

Lite vanvördigt kan man säga att de fastigheter som redovisas i denna rapport nu blivit "K-märkta". Anledningen till att läns museet inte direkt säger att de blivit "K-märkta" är att begreppet inte finns annat än i folkmun. Begreppet "K-märkt" är inte kopplat till någon lagstiftning eller några bidragsregler. Juridiskt regleras skyddet av byggnaders kulturvärden genom Kulturminneslagen (KML) samt Plan- och bygglagen (PBL), vilket närmare beskrivs under rubriken "Speciallagstiftning" på s 71 i denna rapport. Bl a har härigenom kommunen skyldighet att ta hänsyn till de kulturhistoriska värdena vid sin plan- och bygglovhantering.

I Kulturminneslagens inledande portalparagraf konstateras att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och att ansvaret för denna del av vårt kulturarv delas av alla. Detta innebär att såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Mer konkret formulerat är de varsamhetskrav på

byggnader som uttrycks i PBL:s 3:e kapitel, ff a i dess 10:e och 12:e paragrafer. I paragraf 12 åsyftas byggnader som anses särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synvinkel. Till denna kategori bör enligt läns museets bedömning räknas de byggnader som beskrivs i denna rapport. Vid sidan av de juridiska termerna kan man säga att det finns ett stort moraliskt ansvar hos berörda fastighetsägare att vårda och bevara de "K-märkta" byggnaderna. De bästa förutsättningarna för ett varsamt bevarande och ett positivt brukande av det byggda kulturarvet finns därför hos stolta, intresserade och kunniga fastighetsägare samt hos en engagerad, uppskattande och likaså stolt allmänhet.

BOLLEBYGDS SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Bollebygds socken utgör sedan gammalt centrum för de omgivande socknarna Töllsjö och Björketorp vilka tillsammans bildar Bollebygds härad, en del av Sjuhäradsbygden. Olika uppgifter förekommer om ortnamnet Bollebygds ursprung. Förledet, ursprungligen "Ball" kan ha betydelsen stor, kraftig m m eller eventuellt vara ett mansnamn. Även tolkningen Ball som ett ånamn för Sorån förekommer. Efterledet bygd har sedan gammalt betecknat nyodling, bebyggelse. Enligt "Ortnamnen i Älvsborgs län" avser namnet i sin helhet att ange orten som huvudbygd i förhållande till den omgivande trakten.

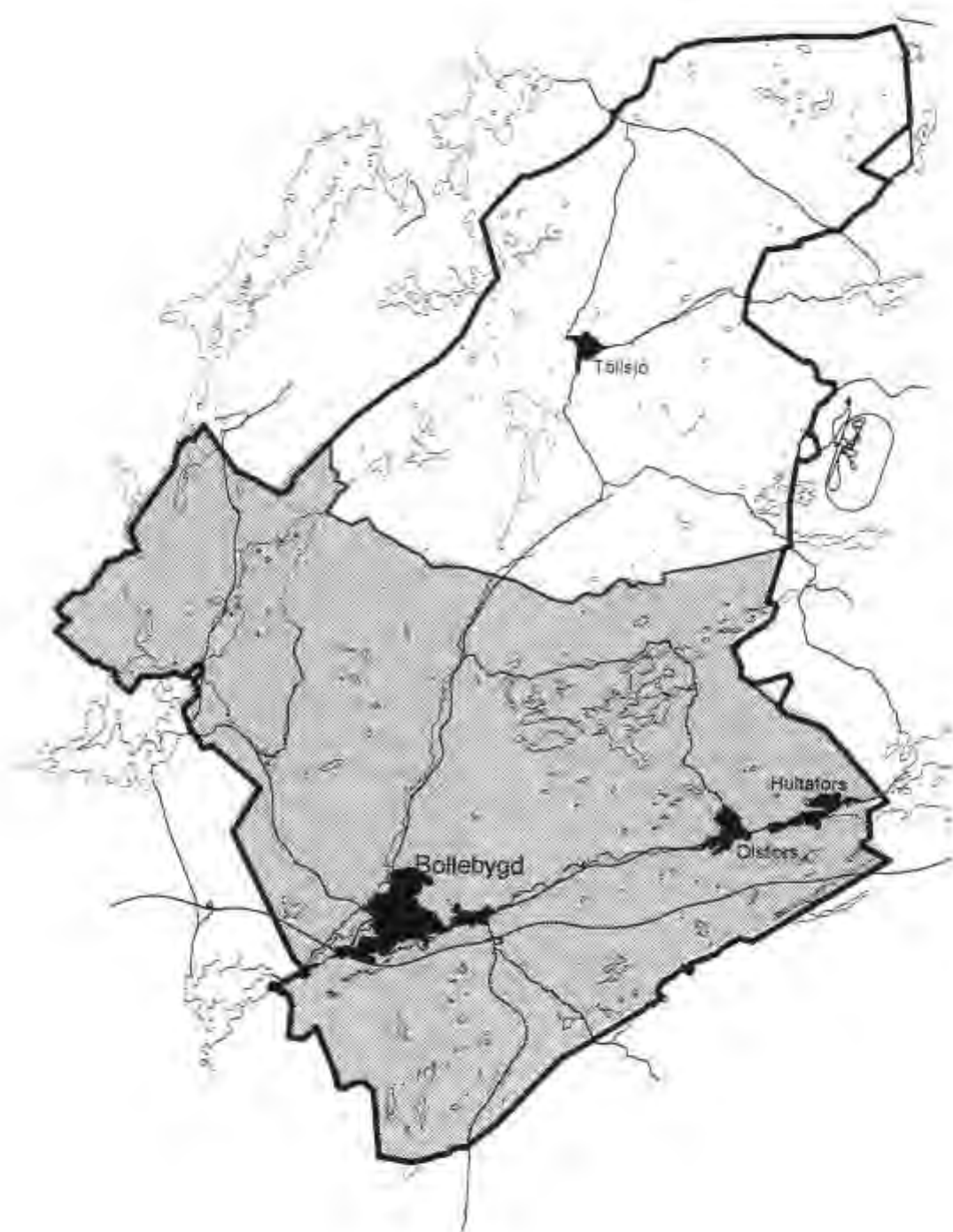
Utmärkande för socknens topografi och bebyggelsestruktur är de höglanta moräntäckta barrskogsområden som genomlöps av Nolåns och Soråns dalgångar med bördigare lerjord (se även s 13, bebyggelsemiljö Bollebygds sockencentrum och del av Nolåns dalgång). Trakten inrymmer också flera stora mossmarker, sjöar och vattendrag. Förutom koncentrationen av jordbruksmark innefattar dalgångarna Bollebygds viktigare kommunikationsstråk (vägar och järnväg) samt ett flertal verksamheter med koppling till vattenkraftens användande. Där dalgångarna möts är socknens äldsta centrum beläget med bl a kyrkan och prästgården. Öster härom har Bollebygds tätort vuxit fram kring tingshus, gästgiveri, järnvägsstation (se även s 18, bebyggelsemiljö Villavägen i Bollebygds samhälle).

Förutom centralorten är huvuddelen av socknens bebyggelse koncentrerad till Nolåns och främst Soråns dalgångar. Längs Sorån finns socknens övriga tätorter Hultafors och Olsfors samt de större industrierna. Här går också järnvägen och den gamla riksvägen mellan Göteborg och Borås. Mindre bebyggelsekoncentrationer finns också kring Östra och Västra Nedsjön i form av fritids- och villabebyggelse främst från tiden efter 1945. I övrigt förekommer spridd jordbruksbebyggelse och enskilda bostadsfastigheter. Näringslivet har präglats av

mångsidighet och komplexitet.

Vid sidan av jordbruket har olika verksamheter kopplade till traktens goda virkestillgångar varit av stor betydelse, bl a olika träslöjder. Mest känt är tillverkningen av sk Ballbomöbler. Liksom Sjuhäradsbygden i övrigt har också textil hemindustri varit av betydelse. Förutom 1900-talets större industrietableringar längs Sorån har en mängd småindustriell verksamhet förekommit i form av mindre sägar vid ett flertal vattendrag.

Bollebygd liksom Töllsjö antas huvudsakligen koloniserats sent, dvs under medeltiden. Fornlämningar från järnåldern har ej registerats medan talrika fynd och boplatser från stenåldern samt ett fåtal bronsåldersgravar påträffats. Den äldre bebyggelsestrukturen kännetecknas av gårdsbebyggelse som före skiftena låg samlad i byar huvudsakligen vid dalgångarna och vid Gesebol. På byarnas skogrika utmarker har enskilda gårdar och torpbebyggelse etablerats. Av det bevarade byggnadsbeståndet i Bollebygd dominerar 1900-talets bebyggelse. Byggnader äldre än 1850 är relativt sällsynta. Tätorternas egnahems- och villabebyggelse och en stor andel av bebyggelsen på landsbygden är uppförd under 1900-talet. Karaktäristiskt för gårdsbebyggelsen är bl a de vanligt förekommande snickarstugorna i allmänhet uppförda ca 1880-1930 (se även s 17, bebyggelsemiljö gårdarna i Fjälla).

Bollebygds socken och kommun. Utdrag ur digitala ekonomiska kartan, Bollebygds kommun.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Bollebygds sockencentrum och del av Nolåns dalgång

Utmärkande för socknens topografi och bebyggelsestruktur är de höglänta dominerande barrskogsområdena som genomlöps av Nolåns och Söråns bördigare dalgångar. Sörån rinner från Viaredssjön i öster medan Nolån utgår från Vedens härad och flyter söderut via Töllsjön in i Bollebygds socken. I socknens sydvästra del, vid Forsa, förenas de båda vattendragen till Storån som rinner i sydvästlig riktning till sjön Lygnern. Förutom koncentrationen av jordbruksmark innefattar dalgångarna Bollebygds viktigare kommunikationsstråk (vägar och järnväg) samt ett flertal verksamheter kopplade till vattenkraftens användande. Den mesta odlingsmarken, liksom de få större jordbruksegendomar, finns i södra delen av Nolåns dalgång och i området där dalgångarna möts. Här är socknens äldsta centrum beläget och på en mindre höjdplatå finns bl a kyrkan och prästgården. Den nuvarande kyrkan är uppförd 1844 och är förmodligen den tredje kyrkan på platsen sedan kristendomens införande på 1100-talet. På en annan höjdplatå ca en km öster härom har Bollebygds tätort vuxit fram.

Huvuddelen av Nolåns dalgång från kyrkan och ca tre km norrut utgör en karaktäristisk och väl sammanhållen bebyggelsemiljö i ett estetiskt tilltalande och böljande odlingslandskap. Mot väster stiger terrängen brant mot den omgivande barrskogen. De äldre gårdslägena är koncentrerade till dalgångens västra sluttning i skärningen mellan den öppna marken och skogen. Längs sluttningen leder här också ett par mindre grusvägar som förbinder bebyggelsen. Byggnadsbeståndet, gårdsbebyggelse och avstyckade bostadsfastigheter, är huvudsakligen från 1800-talets senare hälft och 1900-talets början. Längst

ned i dalgången, öster om Nolån, löper länsväg 758 mellan Bollebygd och Töllsjö. Öster om vägen stiger terrängen åter mot barrskogen. I skärningen mellan öppen mark och skog finns ett par gårdar, dock ej av liknande karaktäristiska och sammanhållna bebyggelsestruktur som på västsluttningen. Något nordost härom ligger Hulta gård, socknens enda herrgårdsanläggning.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av kyrkomiljön och den karaktäristiska väl sammanhållna bevarade bebyggelsestrukturen längs dalgångens västsluttning. Området kring kyrkan tillmäts som traditionellt sockencentrum betydelsefulla värden. Tillsammans med den övriga bebyggelsen och kulturlandskapet tillmäts miljön viktiga kunskaps- och dokumentvärden såväl som upplevelsevärden.

Inom bebyggelsemiljön är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde:

Bollebygd Prästgården 1:1, 1:2, Holmen 1:4, 1:7, Kesebol 1:6, 1:7, Stenaskjum 5:1

Övriga fastigheter inom området tillmäts miljöskapande värden.

Fastigheterna Erikstorp 4:33 och Kyrkebyn 1:35, belägna inom området, har tillmäts ett kulturhistoriskt värde men är ej konstiterande för denna bebyggelsemiljö.

Utdrag ur ekonomisk karta 6C 9b som visar bebyggelsemiljö A med objekten markerade.

B. Hultafors

De topografiska förutsättningarna för bebyggelseutvecklingen i det lilla samhället Hultafors utgörs av en smal öst-västligt orienterad dalgång. Ovan de branta sluttningarna dominerar höglänt barrskogsterräng. Både söder och norr om samhället finns också äldre jordbruksbebyggelse och odlingsmark. Dalgångens östra utgångspunkt är den långsmala Viaredssjöns vid vars västra ända Sörån utgår. Förutom Sörån rymmer dalgången ett kommunikationsstråk med järnväg och landsväg. Landsvägens sträckning går tillbaka till 1836 då den ersatte den s k gamla landsvägen Göteborg-Borås, belägen ca en kilometer söder härom. Landsvägen genom Hultafors är i sin tur sedan ett antal år ersatt av riksväg 40 (nu motorväg) som huvudväg mellan de två städerna.

Upphovet till bebyggelsen i Hultafors samhälle är järnvägen, Hultafors hälsocenter och Hultafors tumstocksfabrik.

Namnet Hultafors tillkom i samband med anläggandet av järnvägen Göteborg-Borås vilken var klar 1894. Vid Hultafors anlades en hållplats intill Viaredssjöns norra strandkant. Någon bebyggelse fanns då inte i det som nu är Hultafors samhälle förutom den 1894 uppförda barvaktstugan. I anslutning till Sörån, där tumstocksfabriken nu är belägen, hade under en period (1830-80-talet) funnits ett järnbruk. 1906 anlades det som idag är Hultafors hälsocenter (se Fjälla 1:91, fastighet 9). Anläggningens inriktning har växlat med åren och har hetat bl a Hultafors sanatorium. Läget är mycket karaktäristiskt på höjden norr om den nedlagda järnvägsstationen. Den senare är uppförd 1908-09 bl a som en följd av hälsocentrets tillkomst och är sedan 1991 byggnadsminne (se Fjälla 1:123, fastighet 10). Om de barrskogsklädda höjderna med frisk luft och vacker utsikt styrde lokaliseringen av hälsocentret så var Söråns vattenkraft och järnvägen av betydelse för tumstocksfabrikens etablering i Hultafors. Fabriken som ursprungligen startade i Stockholm 1883

flyttades 1888 till Göteborg och 1907 i sin helhet till Hultafors (se Stenaskjum 1:9, fastighet 65).

Bebyggelsen i Hultafors är lokaliserad i ett långsmalt stråk längs dalgången och i dess sluttningar. I samhällets västra del finns tumstocksfabriken med en del omkringliggande bostadsbebyggelse som varit kopplad till fabriken. I närheten av industri- och verksamhetsbyggnaderna finns ett par f d disponentvillor samt f d arbetar- och förmansbostäder. De senare utgörs av en- och ursprungligen, mindre flerfamiljshus i allmänhet med ett par lägenheter. Bebyggelsen i samhället i övrigt karaktäriseras av villor, egna hem och några mindre flerfamiljshus liknande större villor. Hälsocentret är beläget i samhällets östra kant med ett flertal verksamhetsbyggnader och bostäder. Bebyggelsen i Hultafors är huvudsakligen uppförd under 1900-talets första hälft.

De kulturhistoriska värdena av miljön i Hultafors motiveras av den väl sammanhållna bebyggelsestrukturen och den tydligt avläsbara samhällsutvecklingen. Hultafors utgör härigenom ett bra exempel på en mindre tätorts utveckling under 1900-talet som på ett lokalt plan avspeglar delar av samhällsutvecklingen i stort. Den bevarade stationen och järnvägen samt kontinuiteten av verksamheten vid hälsocentret och tumstocksfabriken är i sammanhanget av stor betydelse. Området tillmäts också betydelsefulla miljövärden genom den karaktäristiska topografien.

Inom bebyggelsemiljön är följande fastigheter redovisade som enskilda objekt av kulturhistoriskt värde:

Fjälla 1:46, 1:88, 1:91, 1:123, Hultet 2:13, 2:16, 2:34, Stenaskjum 1:9 m fl, Stenaskjum 2:2, 2:18. Övriga fastigheter inom området tillmäts miljöskapande värden.

Utdrag ur ekonomisk karta 7C 0d som visar bebyggelsemiljö B med objekten markerade.

C. Gårdarna i Fjälla med snickarstugorna

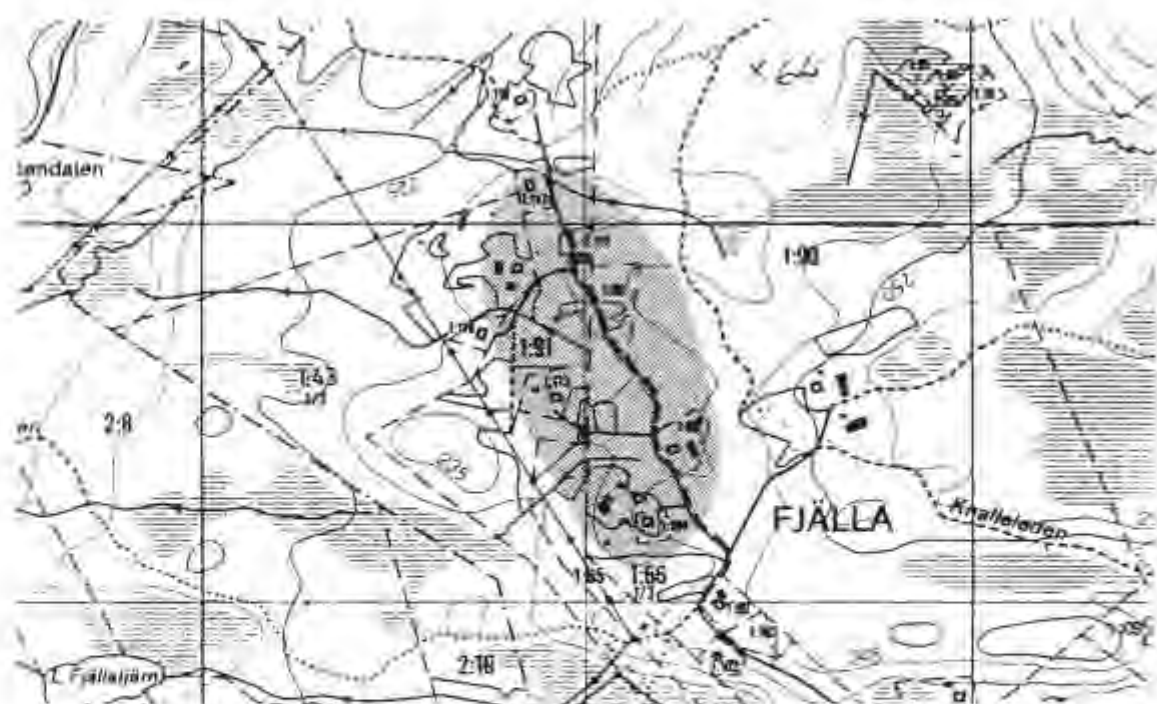
Omgiven av höglänt skogsterrängen ca en km norr om Hultafors station ligger byn Fjälla med fem gårdar och öppen odlingsmark. Fyra av byns gårdar ligger relativt väl samlade i anslutning till en mindre grusväg som leder genom byn. Namnet är gammal pluralform av ordet fjäll med betydelsen berg. Fjälla finns omnämnt i äldre jordeböcker som frälsehemman om ett mantal.

Karakteristiskt för de fyra gårdarna vid byvägen är deras bevarade snickarstugor. Förutom jord- och skogsbruk var slöjdverksamhet av olika slag av stor betydelse för näringslivet i trakten under perioden 1850-1950. Inriktningen av slöjdtillverkning har delvis varierat inom Bollebygd, Töllsjö och omgivande socknar. I Bollebygd dominerade tillverkningen av laggkärl och s k Ballbomöbler. Från början skedde produktionen ofta inne i boningshusen men från 1880-talet fram till 1930-talet uppfördes särskilda snickarbodar på gårdarna. Elektricitetens införande innebar också att utrymmeskrävande eldrivna maskiner användes.

Snickarverkstäderna var ofta äldre hus som flyttades och återanvändes. I och med att verksamheten flyttades till särskilda byggnader kom också begreppet snickare att etableras som ett tecken på verksamhetens stora betydelse. I många fall övergick snickeriet från binäring till huvudsysselsättning. I Fjälla var möbelsnickeriet en mycket betydande bisyssla under lång tid. Bland annat tillverkades Ballbomöbler, t ex soffor, bord, stolar och kommoder. De fraktades med häst och vagn till järnvägsstationen i Hultafors för distribution till köpare och grossister på många platser i landet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de fyra gårdarnas bevarade snickarstugor vilka tillmäts ett betydelsefullt representativt värde för traktens näringsliv. Intressant är också bebyggelsestrukturen som helhet med gårdslägen och odlingslandskap vilket tillmäts miljövärdet.

Fastigheter som tillmäts miljöskapande värden är: Fjälla 1:43, 1:66, 1:89, 1:113

Utdrag ur ekonomisk karta 7C 0d som visar bebyggelsemiljö D

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Bollebygd Prästgården 1:2, Bollebygds kyrka

Kyrkan är uppförd 1844 i s k Karl-Johans stil av sten med vitputsad fasad. Det är förmodligen den tredje kyrkan på platsen sedan kristendomens intåg på 1000-talet. Uppgifter om den första kyrkans ålder och utseende saknas. Den andra kyrkan byggdes i sten, troligen i mitten av 1200-talet. Kyrkan, belägen på en höjd, är väl synlig i det omgivande öppna odlingslandskapet där Soråns och Nolåns dalgångar möts. Av betydelse för miljövärdet är också den närbelägna prästgården (Bollebygd Prästgården 1:1).

Kyrkan är skyddad enligt kulturminneslagen, kap 4.
Ingår i bebyggelsemiljö A.

2. Örlid 1:11, Olsfors kyrka

Olsfors kyrka, ibland även benämnd Hultafors kapell är en s k annexkyrka i Bollebygds församling. Kyrkan stod klar 1916, bekostad av frivilligt insamlade medel för att svara mot "behovet av en kyrka för Bollebygds östra skogsbygd". Platsen valdes intill Örelundskolan (se Örlid 1:58) i det framväxande lilla samhället Olsfors vid den 1894 öppnade järnvägen Göteborg-Borås. Som en del av kyrkans upptagningsområde ingick också det framväxande samhället Hultafors där station öppnats 1907. Kyrkan är uppförd av 4-tums plank som reveterats och täcks av vit spritputs. Sjalva klocktornet är spåntäckt med tak av kopparplåt. I övrigt täcks taket av betongpannor. Intill kyrkobyggnaden finns en förrädsbyggnad uppförd 1942.

Kyrkan är skyddad enligt kulturminneslagen, kap 4.

3. Bollebygd Prästgården 1:1, Bollebygds prästgård

Prästgården är belägen intill kyrkan (se ovan) på en höjd i ett omgivande öppet odlingslandskap. Till prästgården hör en delvis terrasserad trädgård med vid utsikt söderut. Den nuvarande huvudbyggnaden är uppförd 1928 efter ritningar av arkitekt Gustaf Eliot, Göteborg i tidstypisk 1920-talsklassicism. Byggnaden är representativ för sin kategori bl a genom sin storlek och utformning som ger uttryck för dess status som kyrkoherdebostad. Förutom huvudbyggnaden finns ett garage (enligt uppgift från 1928) och ett mindre plåtskjul.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av prästgårdens representativitet och dess välbevarade exteriör och viktiga delar av interiören. Samtidigt finns stora miljövärden genom dess läge i landskapet och som en bärande del av kyrkomiljön. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

4. Bollebygd Prästgården 1:3, Damkullen

Mindre jordbruksfastighet. På 1890-talets ekonomiska karta redovisat som torp tillhörigt Bollebygds kyrkoherdeboställe. Fastigheten är belägen ca en km nordväst därom. Omgivningen domineras av skogsmark med delvis igenväxande öppen mark närmast husen. Det nuvarande bostadshuset av västsvensk dubbelhustyp med utbyggt trapphus på norra gaveln är sannolikt uppfört ca 1920-40. Ladugården med karaktäristisk s k "skunke" eller utskott samt lillstuga från samma tidsperiod.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av fastighetens representativitet för sin kategori och byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning.

5. Erikstorp 4:33, Solhälla

Bostadsfastighet, enfamiljshus beläget i västra kanten av Bollebygds tätort. Byggnaden är uppförd 1950 i tidstypisk utformning. Det är en s k 1 ½ plansvilla med garage i källarplan vars stomme av plank är reveterad och täckt med vitputsad fasad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning vilken därmed utgör ett bra exempel på sin tids byggnadsskick.

6. Fattabo 1:4

Fritidsfastighet/sportsstuga med uthus (1930-tal) belägen vid Östra Nedsjöns norra strand. Socknens västra del utgör en del av det s k Härskogsområdet, ett större naturområde dominerat av kuperad skogsmark och ett flertal sjöar. Bl a vid Östra och Västra Nedsjöarna har en fritidshusbebyggelse vuxit fram där de tidigaste exemplen är de sommarvillor som anlades vid Hindås efter att järnvägen Göteborg-Borås öppnats 1894. Området utvecklades också som vintersportort.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning och fastighetens värde som en tidig representant för sin kategori.

7. Fjälla 1:46, Solliden

Större bostadsfastighet, f d disponentbostad (1950-tal) belägen ca 200 m sydväst om Hultafors hälsocenter (f d sanatorium). Direkt norr om Viaredssjön stiger terrängen kraftigt. Förutom hälsocentret finns villabebyggelse, belägen med utsikt mot sjön och det omgivande kuperade skogslandskapet. Förutom Hultafors tumstocksfabrik (se Stenaskjum 1.9 m fl) har det f d sanatoriet (se Fjälla 1:91) främst format bebyggelseutvecklingen i Hultafors. Denna påkostade villa uppfördes för disponenten vid Hultafors kraft AB, ett företag utvecklat från tumstocksfabriken.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning som inrymmer såväl arkitektoniska som samhälls- och socialhistoriska värden. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

8. Fjälla 1:88

Bostadsfastighet med personalbostäder tillhörig Hultafors hälsocenter/ f d sanatorium (Fjälla 1:91, se nedan) och är belägen i anslutning till detta. Fastigheten innefattar sammantaget 19 lägenheter fördelade på två olika byggnadskroppar. Dels sex radhus i en långa (hus 1, 1953) och dels en liknande fasförskjutna långa bestående av tre sammansatta delar sammantaget inrymmandes 13 mindre lägenheter (hus 2, 1960). Husen är placerade i souterränlage med baksidorna (balkonger och trädgårdar) mot öster med utsikt över Viaredssjön mot vilken terrängen sluttar brant nedåt. De båda byggnadernas utformning avspeglar på ett intressant och tydligt sätt olika tidstypiska och karaktäristiska drag från det s k folkhemsbyggnandet stilutformning.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning såväl exteriört som interiört. Samtidigt utgör de betydelsefulla delar av hälsocentrets sammansatta bebyggelsemiljö. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

Bostäder 1953

Bostäder 1960

Oversikt från söder

Huvudbyggnaden

Kyrkan

9. Fjälla 1:91, Hultafors hälsocenter/f d sanatorium

Anläggningen är belägen i ett märkligt höjdläge norr om Viaredssjön. Från den tidigare sträckningen av riksväg 40 och järnvägen Göteborg-Borås längs sjöns norra sida leder en brant serpentinväg upp till det f d sanatoriet från vilken utsikten mot söder är milsvid. Anläggningen tillkom ursprungligen 1906 då huvudbyggnadens äldsta del uppfördes. Före 1926 förekom flera ägarbyten och delvis växlande inriktning på verksamheten. Både med namnet AB Hultafors Klimat- och Vattenkuranstalt och som turishotell. Enligt uppgift byggdes på flera håll i landet motsvarande anläggningar efter unionsupplösningen 1905 för att kompensera bortfallet av sådana i Norge. Huvudbyggnaden i Hultafors är enligt uppgift uppförd efter ritningar av stadsarkitekten i Göteborg, C Fahlström, för ett Göteborgsbolag. 1926 inköptes anläggningen av Adventistsamfundet som sedan dess drevit verksamheten som kuranstalt och enskilt sjukhem. Först med namnet Hultafors sanatorium och sedan Hultafors hälsocenter. Sanatoriet har dock aldrig varit ett TBC-sanatorium. Anläggningen innefattar ett 15-tal byggnader på huvudfastigheten Fjälla 1:91 samt personalbostäder på ytterligare ett par fastigheter (bl a 1:88, se ovan). Den ursprungliga huvudbyggnaden har om- och tillbyggts vid flera tillfällen, bl a 1942-43 och ca 1970 med tidstypiskt utformade tillbyggnader. Huvuddelen av byggnaderna har tillkommit på 1930- och 40-talen och rymmer flera olika funktioner. Förutom lokaler för behandling finns bl a samlingslokaler, personalbostäder och en kyrka (1936). De flesta husen har bevarat sin ursprungliga karaktär och tidstypiska utformning.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av anläggningens komplexa sammansättning av ett stort antal byggnader med olika funktioner och utformning som tillsammans bildar en helhet med viktiga miljövärden. Av betydelse är också det framträdande läget i landskapet. Samtidigt besitter det f d turishotellet och sanatoriet viktiga samhällshistoriska värden. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

10. Fjälla 1:123, Hultafors f d järnvägsstation

1894 invigdes den 72 km långa Göteborg-Borås järnväg. Vid Hultafors anlades en hållplats och ca en km väster härom en uppfördes en banvaktstuga (se Stenaskjum 2:18). Sedan nuvarande Hultafors hälsocenter öppnats 1906 ökade antalet resenärer och stationen uppfördes 1908-09 efter ritningar av arkitekt Yngve Rasmussen. Byggnaden fick en särpräglad utformning i en engelsk villastil med stomme av trä som reveterats och försetts med falskt grönmålat korsvirke. 1972 drog SJ in bemanningen och 1986 beslöts att byggnaden skulle rivas. För att rädda byggnaden bildades Hultafors Intresse- och Bygdegårdsförening. Byggnaden har sedan renoverats och drivs i dag i föreningens regi som bygdegård.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av stationens särpräglade och välbevarade ursprungliga utformning såväl exteriört som interiört. Samtidigt besitter den viktiga samhällshistoriska värden och är betydelsefull för den lokala identiteten. Hultafors station är byggnadsminne efter länsstyrelsens beslut 1991-08-19. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

11. Flässhjums 1:8, Bollebygd f d tingshus

Bollebygds härad omfattar socknarna Bollebygd, Tölsjö och Björketorp. Tätbebyggelsen i de centrala delarna av Bollebygds samhälle är koncentrerad till ett område ca en km öster om kyrkan. På platsen har sedan lång tid funnits tingshus och gastgiveri. Enligt uppgift är det nu befintliga f d tingshuset uppfört 1760 och tidigare fanns på platsen en tingsbyggnad uppförd på 1600-talet. Det f d tingshuset har om- och tillbyggt vid flera tillfällen såväl exteriört som interiört. Betydelsefulla delar av dess äldre karaktär är dock bevarad. Sedan 1920-talet är tingshuset i kommunal ägo och har använts bl a som kommunalhus, numera som samlingslokal. Förutom huvudbyggnaden finns ett vagnslider/redskapsbod (1800-tal) och en karaktäristisk arrestlokal av tegel (1910).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av tingshusets stora lokalhistoriska värde vilket ger det en viktig betydelse för den lokala identiteten. Byggnaderna, med bildar en väl sammansatt enhet med strategisk placering i centrala Bollebygd vilken tillmåts betydelsefulla miljövärden.

F d tingshus

F d arrest

12. Flässjum 1:51, Gläntan

Bostadsfastighet, enfamiljshus beläget öster om Bollebygdens tätort vid Grönkullen. Byggnaden är uppförd 1939 i tidstypisk funktionalistisk utformning. Stomme av plank är reveterad och täckt med vitputsad fasad. Huset karaktäriseras av dess kompakta, nästan kubiska byggnadskropp med valmat sadeltaket.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning vilken därmed utgör ett bra exempel på sin tids byggnadsskick. Fastighetens miljövärde förstärks genom, och samverkar med, grannfastigheten 1:69 (se nedan).

13. Flässjum 1:69

Bostadsfastighet, enfamiljshus beläget öster om Bollebygdens tätort vid Grönkullen. Byggnaden är uppförd 1945 i tidstypisk utformning. Det är en s k 1 ½ plansvilla med garage i källarplan vars stomme av plank är reveterad och täckt med vitputsad fasad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning vilken därmed utgör ett bra exempel på sin tids byggnadsskick. Fastighetens miljövärde förstärks genom, och samverkar med, grannfastigheten 1:69 (se nedan).

14. Flässjum 2:9, 2:29, Lyckebo

Bostads- och industrifastighet belägen i centrala Bollebygd. Bostad, fabriksbyggnad och magasin uppförda 1905 av fabrikör Tissel som här drev lönstickeri, typ förläggarverksamhet. Den textila verksamheten upphörde 1959 och numera drivs gravyrverksamhet i verksamhetslokalerna. I tätorten Bollebygd har även funnits ett par spinnerier. Fastigheten var bland den första bebyggelsen i stationsområdet förutom den äldre jordbruksbebyggelsen. Byggnaderna uppfördes i nära anslutning till stationen och intill de centrala vägstråken genom området. Bostaden, med drag av jugendarkitektur, omges av en stor trädgård med bl a en rad almar längs Kungsbackavägen.

Bostadshus

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga karaktär och dess tidigare funktion. genom den nuvarande användning finns också en viktig kontinuitet av industriell verksamhet i kombination med bostad. Fastigheten tillmäts också ett viktigt miljövärde.

Fabriksbyggnad

15. Flässjum 2:21

Affärs- och bostadsfastighet beläget i centrala Bollebygd. Tätbebyggelsen i de centrala delarna av Bollebygds samhälle är koncentrerad kring ett område ca en km öster om kyrkan. Som ett centralt stråk genom området leder den gamla landsvägen Göteborg - Borås, riksväg 40:s tidigare sträckning, med namnet Göteborgsvägen. Längs denna finns ett drygt tiotal affärsfastigheter, varav några även inrymmer bostäder på övervåningarna. Flässjum 2:21 är ett sådant exempel. Huvudbyggnad ersatte på 1950-talet en föregångare från 1912 vars ursprungliga uthus från samma år finns kvar.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade tidstypiska utformning och huvudbyggnadens representativitet för affärsbebyggelsen längs Göteborgsvägen. Genom dess läge tillmäts den också ett betydelsefullt miljövärde.

16. Flässjum 3:11, Eriksborg

Bostadsfastighet belägen i västra delen av Bollebygds samhälle. Bostaden är uppförd 1908 av timmer och klädd med vitmålad stående locklistpanel. Huset inrymde ursprungligen två lägenheter och är ett tidigt exempel på bostadsbebyggelsen i det framväxande stationssamhället. Byggnaden är närmast omgiven av en trädgård.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning vilket gör den till ett bra exempel på sin tids byggnadsskick.

17. Flässjum 3:57, Solång

Bostadsfastighet med villa/egna hem från 1936. Fastigheten är belägen i västra delen av Bollebygds tätort och är liksom Flässjum 3:11 (se ovan) på samma gata. Vinkelvägen ett välbevarat exempel på äldre bostadsbebyggelse i stationssamhället.

Det kulturhistoriska värdet motiveras även av byggnadens tidstypiska utformning som tillsammans med den tillhörande trädgården tillmätts ett betydelsefullt miljövärde.

18. Flässjum 3:63, Bollebygds f d brandstation

Den f d brandstationen är belägen i kanten av ett område med huvudsakligen villabebyggelse i sydvästra delen av Bollebygds samhälle. Byggnaden som uppfördes 1938 i tegel består av en garagedel i en våning och ett karaktäristiskt torktorn för brandslangar. Brandkåren bildades 1931 på initiativ av Bollebygds härads brandstodsbolag. Verksamheten bedrevs genom frivilliga insatser till 1947 då kommunen övertog stationen vilken var i drift till 1983 och då ersattes av den nyuppförda brandstationen på Gästgivarevägen i centrala Bollebygd.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidigare funktion som tydligt avspeglas i dess välbevarade utformning. Denna är samtidigt ett tidstypiskt uttryck för 1930-talets sparsmakade funktionalism.

19. Flässjum 3:69, Wernergården

Samlingslokal belägen intill hembygdsparken i södra delen av Bollebygds tätort. Byggnadens tillkomst och namn går tillbaka till en donation på 50 000 kr som gavs till kommunen vid 1940-talets början. Donator var fabriksör Gustaf Werner (1859-1948) bl a grundare av Göteborgs Kamgarnsspinneri. Werner var född i Bollebygd och donationen var avsedd för en hembygdsgård och samlingslokal. Wernergården uppfördes 1958 på det markområde som redan 1945 inköpts för en del av donationen. Från 1940-talet ordnades här en slags folkpark, Hedebergs park, med dansbanor. Efter hand har denna omvandlats till den s k hembygdsparken då hembygdsföreningen flyttat hit ett 10-tal äldre byggnader. Själva Wernergården finansierades även med medel från Folkets hus-rörelsen. Byggnaden har också haft motsvarande funktion som ett Bollebygds folkets hus med bio, dans och andra sammankomster. Sedan Bollebygd åter 1995 blev egen kommun har Wernergården även använts för kommunfullmäktiges sammanträden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade tidstypiska utformning samt lokalhistoriska värde och betydelse för den lokala identiteten.

20. Forsa 1:6, Ulasjö

Jordbruksfastighet, ursprungligen torp under Forsa gård. Forsa, belägen i det öppna odlingslandskapet där Nolåns och Soråns dalgångar möts, har med undelydande gårdar varit socknens största egendom. Förutom jord- och skogsbruk har funnits tegelbruk, såg, och kvarn rörelse vid Forsa. De olika delarna av egendomen delades efter dåvarande ägaren direktör Källgrens död 1917. Den stora skogsarealen övertogs av pappersbruket AB Papyrus i Mölndal som inledde en omfattande avverkning. Ulasjö var ett av Forsas mindre torpställen och är beläget ca 4 km söder om huvudgården i de vidsträckt skogsmarkerna. Det nuvarande bostadshuset uppfördes av Papyrus 1937 liksom motsvarande byggnader på torpen Ålmås och Skogen. Villkoren för brukarna var ett arrendeavtal med Papyrus med krav på skogsarbete 6 månader på året. Förutom bostaden finns en ladugård (ca 1900) på Ulasjö.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning och dess dokumentationsvärde som representant för sin kategori samt dess bakgrundshistoria.

21. Forsa 1:10, Kullen

Jordbruksfastighet belägen i anslutning till det öppna odlingslandskapet i mötet mellan Nolåns och Soråns dalgångar. Gården ligger i höjdläge längs dalgångens västra sluttning i övergången mellan öppen odlingsmark och skogsmark med vid utsikt österut. Västsvensk gårdstyp med bostads- och ekonomibyggnader placerade på var sida om en mindre grusväg. På gården finns två bostadshus. Det äldsta (sannolikt ca 1800) är en envåning byggnad av s k framkammarsluga/långloftstugutyp. Mot norr finns två entréer med s k nyckelhålsförstuckvistar. Det yngre bostadshuset är uppfört 1952 i tidstypisk välbevarad utformning i rött tegel från det närbelägna Forsa tegelbruk. Ekonomibyggnaderna består av två ladugårdsbyggnader varav den äldsta (nu garage/förråd), uppförd 1917 flyttades något då ny ladugård byggdes på 1940-talet. Intill det äldsta bostadshuset finns en välbevarad källarvind (1800-tal) med kallmurad nederdel.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av det äldre bostadshusets höga ålder och byggnadshistoriska värde. Betydelsefullt är också gårdsmiljön som helhet där de olika byggnaderna utgör viktiga delar. Till miljövärdet bidrar också läget i landskapet.

22. Forsa 2:4, Lomman

Jordbruksfastighet, ursprungligen torp under Forsa egendom (se Forsa 1:6, Ulasjö ovan). Lomman var ett av Forsas mer närbelägna och större dagsverkstorp, i förhållande till de mindre "skogstorp", varav Ulasjö var ett. Lomman är belägen en knapp km söder om huvudgården i övergången mellan öppen odlingsmark och skog vid dalgångens södra sluttning. Gården friköptes enligt uppgift troligen omkring 1920-talet. Eventuellt i samband med att Forsa egendom delades efter 1917. Västsvensk gårdstyp med byggnaderna placerade på båda sidor av en äldre väg. Lommans äldsta bostadshus är en välbevarad enkelstuga sannolikt från ca 1800. Gårdens

Bostad ca 1800

Bostad ca 1800

bostadsfunktion övertogs 1955 av en då nyuppförd tidstypisk s k I ½ plansvilla av tegel från Forsa tegelbruk. Ekonomibyggnaderna består av ladugård (1947), källarvind (ev ca 1900), och en tvättstuga (1800-tal).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av det äldre bostadshusets höga ålder, av byggnadshistoriskt värde. Betydelsefullt är också gården som helhet där de olika byggnaderna utgör viktiga delar. Till miljövärdet bidrar också läget i landskapet.

23. Forsa 2:12, Bränneliden

Jordbruksfastighet, ursprungligen torp under Forsa egendom (se Forsa 1:6, Ulasjö ovan). Liksom Ulasjö kom Bränneliden i Papyrus ägo efter 1917 då den nuvarande bostaden är uppförd. Enligt uppgift är byggnaden uppförd av Papyrus och har inrymt både skola och skogvaktarbostad. Friköpt 1927. Bostaden har en karaktäristisk utformning genom sadeltakets avvalmade gävelspetsar. Ladugårdsbyggnad uppförd 1937 på en äldre grund. Källarvind (1915) och garage/förrådsbyggnad hitflyttad 1943.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning. Betydelsefullt är också de tidigare funktionerna och fastighetens bakgrundshistoria.

24. Gesebol 2:2

Jordbruksfastighet i halvöppet odlingslandskap i byn Gesebol. Förutom jord- och skogsbruk var tillverkning av s k Ballbomöbler av stor betydelse för näringslivet i Gesebol, liksom annan slöjdvärksamhet i närliggande områden, under perioden 1850-1950. I allmänhet byggdes särskilda snickarbodar på gårdarna varav de flesta är uppförda mellan 1880 och 1930. Mangårdsbyggnaden på Gesebol 2:2 är uppförd 1926 är mycket välbevarad såväl exteriört som interiört. Även ladugårdsbyggnaden (1876) och snickarboden är välbevarade, med undantag av senare pålagda plåttak. Snickarboden är uppförd omkring 1915 eventuellt på grunden av ett äldre hus.

Det kulturhistoriska värdet motiveras bl a av den mycket välbevarade manbyggnaden som, tillsammans med de övriga byggnaderna bildar en betydelsefull enhet med god representativitet för det lokala bebyggelsemönstret.

25. Gesebol 2:7

Jordbruksfastighet i halvöppet odlingslandskap i byn Gesebol. Fastighetens byggnader består av ett äldre bostadshus (ca 1850, 60-tal), en jordkällare (1800-tal), en villa (ca 1955-65) samt ett garage av yngre datum. Tidigare fanns bl a en timrad ladugård (ca 1860). Det äldsta bostadshuset är välbevarat såväl exteriört som interiört med undantag för det plåtlagda taket. Vid de båda entreerna mot norr respektive öster finns s k nyckelhålsförsukvistar och den vitputsade skorstenen är utsmyckad med romber på ett för Sjuhäradsbygden karaktäristisk sätt. Byggnadens planlösning påminner om enkelstugans men husets är större än vad dessa vanligen är. Av interiören märks bl a ett spiskomplex i köket och två s k västgötaspisar.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst byggnadshistorisk genom det äldre bostadshusets välbevarade utformning.

26. Gesebol 2:8

Såg belägen invid Stockasjöns södra sida. I Bollebygd och omgivande socknar har virkeshantering av olika slag haft stor betydelse för näringslivet, med bl a timmerflotning, slöjd-, möbel- och fisklädetillverkning. De kuperade skogsmarkerna med dess många vattendrag skapade förutsättningar för etablerandet av en mängd sågar, de flesta av typen mindre gårdssågar. Vattenkraften ersattes från 1920-talet av elektriska motorer och nya sågar kunde lokaliseras på andra platser än vid vattendragen. Denna såg (1930-60) och som ägs gemensamt av två gårdar är en god representant för en mindre elektrisk gårdssåg.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av sågens representativitet för sin kategori och som exponent för traktens näringsliv.

27. Gesebol 4:17

Jordbruksfastighet i halvöppet odlingslandskap. Bebyggelsen i byn Gesebol består huvudsakligen av gårdar spridda över ett relativt stort område. Förutom jord- och skogsbruk var tillverkning av s k Ballbomöbler av stor betydelse för näringslivet i Gesebol, liksom annan liknande slöjdverksamhet i närliggande områden, under perioden 1850-1950. I allmänhet byggdes särskilda snickarbodar på gårdarna varv de flesta är uppförda mellan 1880 och 1930. Denna gård avstyckades 1891 från Gesebol Västergården (idag Gesebol 4:16) då mangårdsbyggnaden och ladugården uppfördes. Snickarboden med källare av natursten uppfördes 1900.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre utformning som tillsammans bildar en betydelsefull enhet med viktiga miljövärden och god representativitet för sin kategori.

28. Getabrohult 2:8

Vattedriven såg enskilt belägen i anslutning till ett mindre vattendrag i skogs- och mossmarkerna i socknens södra del. I dessa skogrika trakter har virkeshantering av olika slag haft stor betydelse för näringslivet, med bl a timmerflottning, slöjd-, möbel- och fisklädetillverkning. På många gårdar var tillgången på skog mer betydelsefull än jordbruket. De flesta av traktens sågar har varit mindre gårdssågar som drivits av en eller flera gårdar tillsammans. Vattenkraften ersattes från 1920-talet av elektriska motorer och nya sågar kunde lokaliseras på andra platser än vid vattendragen. Denna såg, av okänd ålder, består av en långsmal byggnad av regelkonstruktion med en mindre utbyggnad som täcker det bevarade vattenhjulet. I anslutning till sågen finns en fördämning med dammluckor.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av sågens dokumentationsvärde som representant för en tidigare mycket vanlig kategori anläggningar varav de flesta nu är borta. Samtidigt besitter sågen tillsammans med dammanläggningen ett viktigt miljövärde.

29. Gisslefors 1:1, Sängåsens kraftstation

Mindre kraftstation uppförd 1938 i tidstyisk funktionalistiskt stilutformning. Stationen förses med vatten som leds i en järntub från en fördämning vid Stora Gissletjärns utflöde mot väster. Vattenflödet leder vidare genom Buadamm och därifrån i en järntub till Gisslefors kraftstation (se Hedgårde 1:9). Båda stationerna är uppförda av Hultafors kraft AB, en kraftverksrörelse utvecklad från tunnstocksfabriken i Hultafors (se Stenaskjum 1:9 m fl samt även Fjälla 1:16). Hultafors Kraft AB övertogs 1975 av Viskans kraft AB, sedermera Vattenfall Sjuhärad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av anläggningens välbevarade ursprungliga utformning i sin helhet, med dämmne, tuber och själva kraftstationen. Betydelsefullt är också anknytningen med Gissleforsstationens olika delar. Anläggningarna både var för sig och tillsammans besitter viktiga teknik-, samhälls-, och arkitekturhistoriska värden.

30. Grimsås 1:22, Tån

Jordbruksfastighet belägen i ett halvöppna odlingslandskapet kring Grimsås och Petared på höjderna väster om Nolåns dalgång. Bostaden, ett västsvenskt dubbelhus är enligt uppgift uppförd 1850 eller 1860. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande karaktäristisk utformning över tid. Ladugårdsbyggnaden i vinkel är från 1924 och matkällaren av natursten är eventuellt samtida med bostadshuset eller senare.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre utformning som tillsammans med det omgivande odlingslandskapet tillmåts stora miljövärden. Bostaden är samtidigt ett tidigt exempel på sin byggnadstyp.

31. Hedgårde 1:2, Hedgårde f d skola

F d skolhus för folkskola, nu bostad, belägen intill väg 758 mellan Bollebygd och Töllesjö. Även småskola har funnits i Hedgårde i en närbelägen byggnad. I Bollebygd beslutades 1842 med anledning av den då nya folkskolestadgan att en fast skola skulle uppföras vid kyrkan. Den s k kyrkskolan är numera riven och ersatt med nyare skolbyggnader. Hedgårde skola, socknens andra, beslöts uppföras 1870. Den ursprungliga skolbyggnaden flyttades 1905 till Tubbared då den nuvarande uppfördes som bl a inrymde två lärarbostäder, skolsal, gymnastiksal m m. Förutom skolhuset finns två garage på fastigheten (1940-t och 1990-t).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade äldre karaktär och representativa värde för sin kategori.

32. Hedgårde 1:9, Gisslefors kraftstation

Mindre kraftstation uppförd 1927 i tidstyisk klassicerande tegelarkitektur. Stationen är belägen väl synlig intill väg 758 längs Nolåns dalgång och förses med vatten som leds i en järntub från Buadamm ca 1200 m österut. I samma vattensystem ingår också Sångsåsens kraftstation (se Gisslefors 1:1). Båda stationerna är uppförda av Hultafors kraft AB, en kraftverksrörelse utvecklad från tumstocksfabriken i Hultafors (se Stenaskjum 1:9 m fl samt Fjälla 1:16) Hultafors Kraft AB övertogs 1975 av Viskans kraft AB, sedermera Vattenfall Sjuhärad. Förutom själva kraftstationsbyggnaden finns en transformatorstation (1927) och en yngre förrådsbyggnad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av anläggningens välbevarade ursprungliga utformning. Betydelsefullt är också anknytningen med Sångsåsens kraftstation. Anläggningarna både var för sig och tillsammans besitter viktiga teknik-, samhälls-, och arkitekturhistoriska värden.

33. Hestra 1:12

Jordbruksfastighet. Omslutna av skogsmark ligger två gårdar med ett mindre område av lätt kuperad öppen odlingsmark, varav Hestra 1:12 är den ena. Landskapsvärdena är stora med bl a en grusväg med intilliggande stannur. Bostadshuset, ett västsvenskt dubbelhus, är uppfört 1904 och välbevarat såväl exteriört som interiört. Byggnadstypen är relativt vanligt förekommande i trakten med de flesta hus uppförda från 1800-talets slut till ca 1930. I övrigt finns lillstuga (1908), ladugård (1917) och ett garage (1960-tal).

Det kulturlistoriska värdet motiveras av gårdens välbevarade byggnader som tillsammans med det omgivande landskapet tillmätts ett stort miljövärde. Bostadshuset tillmätts också ett betydelsefullt värde som representant för sin byggnadskategori.

Trämjölfsfabrik

34. Hestra 2:20

Jordbruksfastighet belägen intill Nolån. På platsen har sedan länge funnits kvarn- och sågverksamhet baserad på Nolåns vattenkraft. 1947 revs dessa byggnader och på platsen uppfördes en trämjölfsfabrik. Maskinerna drevs av egen producerad elektricitet och råvaran var barkfri spån som maldes till fint trämjöl i en process som påminner om malning av säd. Trämjölet såldes till Forshaga AB i Göteborg för tillverkning av linoleummattor. Trämjölfsfabriken lades ner ca 1970-75 då tillverkningen av plastmattor blev dominerande. Förutom trämjölfsfabriken finns ett bostadshus av västsvensk dubbelhustyp (1906), ladugård (1908) med karaktäristisk sk "skonke" eller utskott och en verkstadstillbyggnad (1960), källare (1907) och en lekstuga (1950).

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av fabriksbyggnaden som är mycket välbevarad i ursprungligt skick såväl exteriört som interiört med bl a de flesta maskinerna kvar vilket gör tillverkningsprocessen tydligt att följa. Fastigheten tillmätts också ett miljövärde genom sitt läge och där de olika byggnaderna utgör viktiga delar i en betydelsefull helhet.

35. Hestra 2:21, Oxalaberg

F d torp, nu fritidsbostad, belägen på tidigare utmarker till någon av gårdarna i Hestra vid Nolåns dalgång. Kommunens agrara bebyggelsemönster kännetecknas av de gamla bybildningarna i dalgångarna eller i höjdlägen med lövskogsvegetation. De stora barrskogsområdena utgjorde byarnas utmarker. Här skedde if a under 1800-talet en relativt omfattande etablering av torp och liknande småjordbruk som senare früköptes. Oxalaberg är på 1890-talets ekonomiska karta markerat som torp med namnet Fältet. Omgivningarna består av igenväxande odlingsmarker och mossmarker vid Oxlasjöns södra strand. Bostadshuset (ca 1870-90) är ett sk västsvenskt dubbelhus. Ladugård (ca 1910-40) samt ett senare uppfört förråd.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av fastighetens representativa värde för sin kategori både med avseende på dess belägenhet och det välbevarade bostadshuset som representant för en i området vanlig hustyp.

36. Hestra 3:3, Basagården

Jordbruksfastighet belägen längs Nolåns dalgång. På gården finns två generationer bostadshus. Det äldsta (1860-tal) är en s k salsbyggnad. Byggnadstypen har sin bakgrund bl a från militärboställen och prästgårdar och uppfördes på en del större gårdar efter 1800-talets skiftesreformer. Det senare bostadshuset är uppfört på 1920-talet och ombyggt bl a med plåtklädd fasad. För övrigt finns lillstuga (eventuellt 1860-tal), ladugård (1920-t), uthus/garage (ev 1860-t) samt en f d såg, numera redskapsbod (1900-talets första hälft).

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av det välbevarade äldre bostadshuset som utgör en god representant för sin byggnadstyp. Flera av de övriga byggnaderna tillmätts också ett egenvärde förutom betydelsen för det miljövärde som gården besitter.

37. Hestra 13:1, Skatåsen

Sannolikt f d torpställe och nu fritidsfastighet. På 1890-talets ekonomiska karta finns fyra närliggande torp med namnet Skatås markerade som tillhöriga någon eller några av gårdarna i byn Hestra ca 1 km sydost härom. Bostadshuset, av enkelstuguetyp, på denna fastighet tycks dock vara uppfört något senare (ca 1900-1920) strax norr om en av de byggnader som finns markerade på 1890-talets karta. Förutom bostaden finns ett enkelt avtråde (ca 1930-tal).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av det välbevarade bostadshuset som är en god representant för sin kategori.

38. Hoahult 1:3

Jordbruksfastighet. Tillsammans med Hoahult 1:2 bildar de två jordbruksfastigheterna ett mindre område med öppet odlingslandskap i sluttning vid Hoasjöns östra sida. Ca 200 m norrut finns ett en större mosse med en enkel torvlada (1940-tal) som tillhör 1:3. Gårdens bostadshus (1865) är ett tidigt exempel på västsvenskt dubbelhus. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utformning över tid. Stenkällare (ca 1865) och ladugård (ca 1895) med traditionell "skunke" eller utskott utgör gårdens ekonomibyggnader. Mot öster stiger terrängen och drygt 400 m i denna riktning på en höjd finns ladugård (ca 1800) och igenväxande odlingsmark bevarad från torpet Högåsen, tillhörigt 1:3.

Högåsen

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre karaktär och utformning som bildar en helhet med flera funktioner representerade. I den betydelsefulla helhetsbilden ingår de stora miljövärden som både Hoahult 1:2 och Högåsen bidrar till. Högåsens ladugård tillmäts också ett stort byggnadshistoriskt värde genom sin höga ålder.

39. Holmen 1:4

Jordbruksfastighet belägen i Nolåns dalgång. Gården används som ridskola. Mangårdsbyggnaden (1912) är ett s k västsvenskt dubbelhus. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utformning över tid. Övriga byggnader på gården är lillstuga (1906), ladugård/stall (1926), källarvind (1900-t början) samt ridmanege (ca 1980-tal).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade mangårdsbyggnaden, vilken representerar denna hustyps senare utformning. Även gårdens övriga äldre byggnader har bevarad ursprunglig karaktär och tillmäts både var för sig ett byggnadshistoriskt värde och betydelse för gårdens miljövärde. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

40. Holmen 1:7

Bostadsfastighet. Troligen ursprungligen torpställe eller liknande, nu fritidsfastighet. Fastigheten är belägen i Nolåns dalgång i anslutning till en mindre väg som löper längs dalgångens västsida i övergången mellan öppen odlingsmark och stigande skogsterräng. Förutom bostadshus och uthus (ca 1900-30) finns ett senare uppfört uthus på fastigheten.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de båda äldre byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

41. Horsvad 1:1, Horsvad

Jordbruksfastighet belägen i Soråns dalgång. Månggårdsbyggnad (1875), snickarstuga (ca 1900), ladugård (1907) och jordkällare (1800-tal). Gården utgör ett representativt och välbevarat exempel på en för trakten relativt stor jordbruksfastighet. På ågorna har också funnits såg och kvarn. Den välbevarade snickarstugan speglar betydelsen av slöjd- och möbeltillverkningen för traktens näringsliv. På de flesta gårdar uppfördes liknande byggnader under perioden ca 1880-1930.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdsmiljön som helhet där de olika byggnaderna utgör viktiga delar och även tillmätts egenvärden.

42. Hulta 3:2, Hulta gård

Herrgårdsanläggning. Sedan 1970-talets sate för Hulta golfklubb och golfbana. Hulta är en av Bollebygdens få större egendomar vars omfattning till stor del tillskapades av kronolänsmannen Samuel Bruno som blev ägare till Hulta 1853 och förvärvade flera omkringliggande gårdar och torp. På gården har även funnits kvarn och såg. Den tidigare odlingsmarken längs Nolåns dalgång utgör numera golfbana medan skogsmarken brukas. Något avskilt från gårdens äldre huvudbyggnad och närliggande ekonomibyggnader uppfördes 1924 en ny mer herrgårdsliknande huvudbyggnad. Byggherre var en greve Hamilton och arkitekt sannolikt Ernst Kruger, Göteborg. Byggnaden är till stor del välbevarad såväl exteriört som interiört och rymmer idag klubblokaler, restaurang och bostad. Samlade kring den äldre huvudbyggnaden (1893) finns en f d arbetarbostad (ca 1890) med förrådslänga med bl a dass och vedbod, f d ladugård (1898), f d stall (1913), två magasin (ca 1900). Förutom Hultas äldre byggnader har sedan 1970-talet tillkommit ett antal mindre hus med anknytning till golfklubbens verksamhet (förråd, kiosk m m).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de äldre byggnadernas välbevarade karaktär som tillsammans bildar en betydelsefull helhet. Av särskild betydelse är den 1924 uppförda huvudbyggnaden och dess placering i förhållande till den äldre gårdsmiljön. Till fastighetens miljövärden bidrar också den allé som leder fram till den tidigare huvudbyggnaden.

Huvudbyggnad (1924)

Äldre huvudbyggnad (1893)

43. Huset 1:7

Jordbruksfastighet. Mangårdsbyggnad (1882), lada (1900-tal), källarvind (1800-tal). Manbyggnadens storlek och utformning avspeglar gårdens relativt omfattande storlek. Jordbruket är dock nedlagt och ladugården rivet. Manbyggnaden är en större variant av ett s k västsvenskt dubbelhus. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utformning över tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av mangårdsbyggnadens välbevarade karakteristiska utformning med betydelsefulla delar bevarade, såväl exteriört som interiört.

F d affär

44. Huset 2:13

Bostadsfastighet med f d affär beläget i Hultafors samhälle. Bostadshus (ca 1915), affärsbyggnad (1913), uthus och garage (1910-40). Byggnaderna är uppförda av Axel Olsson som startade och drev en lant- och diversehandel under namnet Axel Olssons speceriaffär. Verksamheten upphörde 1959. Förutom denna affär har ytterligare två liknande funnits i samhället, båda belägna intill den nedlagda järnvägsstationen. I en av de två inryms idag ett mindre affärsmuseum. Dessutom har Hultafors hälsocenter ett speceriaffär med hälsokost.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av affärsbyggnaden och uthusets bibehållna ursprungliga utformning och tidigare funktion, vilket bl a har betydelse för den lokala identiteten. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

45. Huset 2:16, Hultafors f d brandstation

Den f d brandstationen är uppförd ca 1938 i tidstypisk funktionalistisk enkel utformning. Hultafors brandkår bildades i början av 1930-talet och organiserades av tunnstocksfabriken (se Stenaskjum 1:9 m fl) och brandchef var en av företagets chefer och ägare, Arne Kollén. Brandförsvaret övertogs sedan av kommunen i samband med en reform 1947. Stationen har aldrig varit bemanad utan varit av typen industri- eller borgarbrandkår. Den togs ur drift 1983 då kommunens brandförsvär koncentrerades till Bollebygdts tätort. Denna enkla typ av brandstationer bestående av en garagebyggnad uppfördes på flera platser vid samma tid. I kommunen finns en motsvarande station bevarad i Töllsjö (Töllsjö 1:21).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens ursprungliga funktion och välbevarade utformning. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

46. Hullet 2:34, Solgläntan

Bostadsfastighet belägen i Hultafors samhälle ca 200 m öster om Hultafors tumstocksfabrik. Mycket av bebyggelseutvecklingen i Hultafors har formats av det f d sanatoriet (se Fjälla 1:91) och tumstocksfabriken (Stenaskjum 1:9). Denna påkostade villa uppfördes för en av fabriken cheferna och ägare, Arne Kollén 1940. Utformningen är påtagligt präglad av de funktionalistiska stilidealerna.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning som arkitektoniska som samhälls- och socialhistoriska värden. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

47. Hunared 1:2

Bostadsfastighet. Ursprungligen mangårdsbyggnad till jordbruksfastigheten Hunared 1:1 som 1:2 avstyckats från. Byggnaden är av s k längloftsstuge/framkammarsstugetyyp. Byggnadstypen är speciell för sydvästra Älvsborgs län. Uppgifterna om detta hus ålder varierar. Huset är i två våningar av timmer med nedervåningen uppförd ca 1800 eller ca 1820. Övervåningen är sannolikt senare påbyggd, eventuellt 1857, ett årtal som finns inristat i en murstock på detta våningsplan. Huset tycks även ha förlängts mot öster. Förutom bostaden finns ett förråd hitflyttat 1965 från Hedeberg park vid hembygdsgården i Bollebygd där det använts som lotteristånd.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade äldre karaktär såväl exteriört som interiört. Den tillmäts därmed ett betydelsefullt byggnadshistoriskt värde genom dess ålder och som representant för en speciell byggnadstyp.

48. Hågsbol 1:3

Jordbruks/bostadsfastighet, belägen vid Västra Nedsjöns norra strand intill gränsen mot Hårryda socken i väster. Mangårdsbyggnad av västsvensk dubbelhustyp, sannolikt uppförd ca 1870-90. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande karaktäristisk utformning över tid. Förutom bostadshuset finns en ved- och redskapsbod från 1940-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadshusets välbevarade äldre utformning. Fastigheten tillmäts också ett miljövärde genom dess exponerade läge nära strandlinjen.

49. Hägsbol 1:8

Äldre enkelstuga på jordbruksfastighet där den tidigare utgjort lillstuga men sedan många år ej använts. Byggaden är enligt uppgift uppförd på 1870-talet och bibehållen i ursprunglig utformning men med eftersatt underhåll. Den ursprungliga takbeläggningen har dock ersattas med plåt. Interiört finns bl a spiskomplex och en sk västgötaspis. Tillsammans med parstugan är enkelstugan en av landets äldsta och mest spridda byggnadstyper. I Sjuhäradbygden är den dock relativt sparsamt representerad i det bevarade äldre byggnadsbeståndet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt genom husets bibehållna ursprungliga utformning.

50. Inlag 1:7

Bostadsfastighet, ursprungligen uppförd som sommarbostad 1938 intill östra Nedsjöns östra strand. I anslutning till de natursköna trakterna kring Östra och västra Nedsjöarna finns olika kategorier av sommar- och fridshusbebyggelse representerade. Denna påkostade sommarvilla uppfördes av en järngrossist från Göteborg. Från landsvägen längs sjön leder en särskilt anlagd ca 300 m lång uppfartsväg, kantad av stenpollare, fram till bostads- huset i tidstypisk funktionalistisk utformning. Förutom detta finns en verkstadbyggnad och en lekstuga (båda 1938). Nere vid sjön finns ett mindre sommarhus med bastu (Inlag 1:9, se nedan) som funktionellt hör samman med och styckats av från 1:7.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av huvudbyggnadens välbevarade utformning som gör den en fin representant för sin kategori. Samtidigt tillmäts fastigheten tillsammans med 1:7 betydelsefulla miljövärden där bl a den speciellt utformade uppfartsvägen utgör en viktig komponent.

51. Inlag 1:9

Sommarhus med bastu (1950-tal), ursprungligen tillhörigt Inlag 1:7 (se ovan) och senare avstyckat. Byggnaden är uppförd på ett fundament av natursten som avslutning på en brygga av natursten och betong i anslutning till en mindre sandstrand.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade utformning och dess funktionella samband med 1:7 vilka tillsammans tillmäts betydelsefulla miljövärden.

52. Jordásahult 1:14

Avstyckad mangårdsbyggnad från jordbruksfastighet. Fastigheten är belägen i slutningen ned mot sjön Ömmens södra strand och exponerad mot vattnet. Byggnaden, av västsvensk dubbelhustyp, är uppförd 1915. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande karaktäristisk utformning över tid. Bostadshuset är numera avstyckat från des tidigare odlings- och skogsmarker och ladugården rivet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade byggnaden, vilken representerar denna hustyps senare utformning.

53. Kesebol 1:6, 1:7

Två jordbruksfastigheter med gemensam mangårdsbyggnad och skilda ekonomibyggnader. Gården/gårdarna är belägna drygt en km nordväst om Bollebygds kyrka i den kraftiga västslutningen av Nolåns dalgång. Landskapsvärdena är stora där gården utgör ett landmarke vida exponerat i det öppna odlingslandskapet. Upp till huvudbyggnaden leder en allé kantad av stenmurar. Manbyggnaden har karaktären av ett slags tvillinghus med två lika delar, exteriört som interiört. Huset uppfördes 1920 av två bröder. Ekonomibyggnaderna består av en ladugård (1878 och 1910) och två en lillstuga (båda 1920-tal) på respektive fastighet samt en redskapsbod (1940-tal) på 1:6.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av samliga byggnaders välbevarade karaktär. Bostadshuset tillmätts samtidigt ett särskilt värde genom dess speciella utformning. Genom dess karaktäristiska utformning och byggnadernas placering i landskapet med tillhörande landskapselement tillmätts fastigheterna ett stort miljövärde. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

54. Kråktorp Västergården 2:4, Pussen

F d torpställe, nu avstyckad bostadsfastighet. Pussen finns markerat som torp på 1890-talets ekonomiska karta men de nuvarande byggnaderna är troligen uppförda senare. Bostadshus, f d ladugård/garage och förråd samt en eventuellt f d smedja är sannolikt uppförda ca 1910-30. Omgivningarna karaktäriseras av en begränsad yta öppen mark närmast byggnaderna samt igenväxande odlingsmark med bl a stenmurar med omgivande skog.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade karaktär som bildar en väl sammanhållen miljö representativ för sin kategori.

55. Kulla 1:33

Jordbruksfastighet belägen i västslutningen mot det öppna odlingsladskap som utgör mötet mellan Nol- och Soråns dalgångar. Mangårdsbyggnaden liksom ladugården är enligt uppgift båda uppförda 1873. På gården finns också ett garage och ett förråd (ca 1972). Bostaden är ett s k västsvenskt dubbelhus, en hustyp som uppfördes i relativt stor omfattning i från 1800-talets mitt till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utformning över tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade ursprungliga karaktär för vilket den tillmäts ett representativt värde för sin kategori.

56. Kullen 1:1

Jordbruksfastighet belägen som ensamgård på en mindre höjdplatå något öster om Nolåns dalgång. Mangårdsbyggnaden har karaktären av s k långloftstuga eller framkammarsstuga och är enligt uppgift uppförd ca 1810. Karaktäristiskt är de två ingångarna på husets framsida mot väster. På gården finns också en snickarstuga (1896), representativ för traktens näringsliv där bl a tillverkningen av s k ballbomöbler var av stor betydelse ca 1850-1950. På de flesta gårdar uppfördes särskilda snickarstugor under perioden ca 1880-1930. Ladugården på Kullen är uppförd 1937 och har en karaktäristisk s k "skunke" eller utskott.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade karaktärer som bildar en väl sammanhållen enhet av stort miljövärde. Samtidigt besitter varje byggnad för sig ett byggnadshistoriskt värde som representerar olika kategorier. Mangårdsbyggandens relativt höga ålder och speciella byggnadstyp är av särskilt värde.

Bostad, snickarstuga

57. Kyrkebyn 1:35

Bostadsfastighet belägen i Bollebygd's tätort. Bostaden (enligt uppgift ca 1935) och garage (1940-tal). Bostadshuset är utformat i tidstypisk funktionalistisk stil. Byggnaden karaktäriseras av den kompakta, nästan kubiska byggnadskroppen med s k tälttak. Denna byggnadstyp var relativt vanlig och förekom i dåtidens huskataloger bl a som Boro-hus.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade ursprungliga utformning som gjort den till en god representant för sin tids byggnadsskick.

58. Kyrkebyn 2:20

Bostadfastighet belägen i belägen intill Bollebygds kyrka. Mindre bostadshus och uthus, båda uppförda 1934. Utformning karaktäriseras av 1920-talets stilideal, vilka dock levde kvar in på 1930-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade utformning. Fastigheten och byggnaderna tillmäts både ett egenvärde och betydelse för miljön kring kyrkan och prästgården.

59. Kyrkebyn 2:23

Såg belägen invid den gamla landsvagen mellan Borås och Göteborg ca två km väster om Bollebygds tätort. I Bollebygd och omgivande socknar har virkeshantering av olika slag haft stor betydelse för näringslivet, med bl a timmerflotning, slöjd-, möbel- och fisklädetillverkning. De kuperade skogsmarkerna med dess många vattendrag skapade förutsättningar för etablerandet av en mängd sågar, de flesta av typen mindre gårdssågar. Vattenkraften ersattes från 1920-talet av elektriska motorer och nya sågar kunde lokaliseras på andra platser än vid vattendragen. Denna såg är uppförd 1942 och är en god representant för en mindre gårdssåg.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av sågens representativitet för sin kategori och som exponent för traktens näringsliv. Den tillmäts också ett miljövärde genom dess exponerade läge intill vagen.

60. Lövaslätt 1:2, Lövasen

F d torpställe, nu fritidsbostad. Markerat på 1890-talets ekonomiska karta som torp med namnet Lövasen. Beläget söder om Olsfors samhälle. Bostadshus av enkelstuguetyp (ca 1850-1900). Mindre ladugård med karaktäristisk sk "skonke" eller utskott (ca 1850-1900). Källarvind och vedbod (ca 1900).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de välbevarade byggnaderna som bildar en väl sammanhållen enhet med god representativitet för sin kategori. Till fastighetens miljövärde bidrar också den mindre väg som leder nära intill bostadshuset och källarvinden samt trädraden längs vägen.

Bostad

Ladugård

Ladugården tillmäts ett kulturhistoriskt värde

61. Lövaslätt 1:10

Bostadsfastighet belägen söder om Olsfors samhälle. Bostadshuset är uppfört 1947 av den tidigare ägaren. Huset inrymde ursprungligen två lägenheter om två rum och kök på vardera våningsplanet varav ägarens familj bebodde en. Lägenheterna har sedan sammanslagits. På tomten finns även ett enklare uthus.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade tidstypiska och ursprungliga utformning vilket representerar en för sin tid vanlig företeelse och byggnadskategori, det s k tvåfamiljshuset. Fastighetens miljövärde förstärks och samverkar med grannfastigheten 1:11

62. Lövaslätt 1:13, Lövaskog

Bostadsfastighet belägen söder om Olsfors samhälle. Bostadshus enligt uppgift är enligt uppgift uppfört 1927 och tidstypiskt utformat bl a med brutet tak och frontespis. Två uthus, av ungefär samma ålder som bostaden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade utformning, vilka väl representerar sin tids byggnadsskick och utgör en väl sammanhållen miljö.

63. Nédflo 1:5, Sandvik

Jordbruksfastighet belägen vid Västra Nedsjöns norra strand. Gården finns ej markerad på 1890-talets ekonomiska karta varför de nuvarande byggnaderna kan antas vara uppförda i samband med gårdens etablering. Bostadshus (1917), lillstuga, ladugård, vedbod/honshus (1917-20), Garage (1940) och två redskapsbodar (1950-tal och 1974) är senare uppförda.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de välbevarade byggnaderna som bilda en sammanhållen gårdsmiljö med god representativitet för sin kategori.

64. Nässlehult 1:8, Råhult

Fd torpställe nu fritidsbostad. Bostadshus (ca 1890 ?) samt garage/uthus och en lekstuga av yngre datum. Äldre ekonomibygnader borta. Beläget i markant höjdläge med igenvuxen odlingsmark och omgivande kuperad skogsmark. Råhult är markerat som torp på 1890-talets ekonomiska karta men kan ha friköpts vid denna tid då det nuvarande bostadshuset, av västsvensk dubbelhustyp, eventuellt är uppfört då. Hustypen uppfördes i relativt stor omfattning från 1800-talets mitt fram till ca 1920. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utformning över tid.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade ursprungliga utformning med god representativitet för sin tids utformning av denna hustyp. Fastigheten tillmäts även ett miljövärde och representativt värde för sin kategori genom dess topografiska belägenhet.

65. Nässlehult 1:10, Dammsvedjan

Jordbruksfastighet belägen en knapp kilometer norr om Olsfors samhälle. Dammsvedjan är markerad som torp på 1890-talets ekonomiska karta. Bostadshus (ca 1850-80) är av enkelstuguetyp och förutom välbevarad äldre exteriör finns bl a en sk västgötaspis bevarad interiört. Ladugård (ca 1910-40), källarvind (1800-tal) samt traktorskydd (ca 1980-tal).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre utformning, vilka tillsammans bilda en sammanhållen enhet som tillmäts ett betydande miljövärde. Till detta bidrar den omgivande landskapsbilden med öppen, lätt kuperad odlingsmark och en slingrande grusväg.

66. Petared 1:3

Framkammarsstuga på jordbruksfastighet där den ursprungligen varit bostadshus och senare använt som snickarverkstad. Byggaden är enligt uppgift uppförd ca 1850 och till stor del bevarad i ursprunglig utformning. Framkammarsstugan är en av våra äldsta hustyper och var vanlig i Sjuhäradabygden liksom i hela Västergötland. Många av dessa byggnader har dock rivits, bl a i samband med de stora förändringar som skedde på landsbygden i slutet av 1800-talet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt genom husets bibehållna ursprungliga utformning och dess representativitet för sin hustyp.

67. Rinna 1:3

Jordbruksfastighet belägen i sydslutningen av Söråns dalgång i närheten av mötet med Nolåns dalgång. På gården finns två mangårdsbyggnader. Den yngre är uppförd 1930 och den äldre ca 1750-1800. Ekonomibyggnad (fd ladugård, nu lada/garage) från 1905. Den äldre manbyggnadens exteriöra utformning motsvarar parstugans. Mot öster, framsidan, finns en veranda som kan ha tillkommit ca 1900 och på baksidan en utbyggnad av okänd ålder.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst byggnadshistoriskt av den äldre manbyggnadens höga ålder och välbevarade karaktär.

Mangårdsbyggnad ca 1750-1800

68. Rörsjö 1:2, 1:3

Jordbruksfastighet. Omsluten av skogsmark ligger gården Rörsjö med ett område av lätt kuperad öppen odlingsmark. Karakteristiskt utformad mangårdsbyggnad med bl a glasveranda i två våningsplan (1912), lillstuga (1912), två ladugårdsbyggnader (1915 och 1922) samt en torvlada ett hundratal meter norr om gården.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de miljövärden som tillmäts den väl sammansatta gården tillsammans med omgivande odlingslandskap. Betydelsefullt är också de enskilda byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning och karaktär.

69. Smedsbo 1:6, Smedsbonabben

F d torp och jordbruksfastighet, nu bostadsfastighet. På 1890-talets ekonomiska karta markerat som torp med namnet Nabben vilket syftar på den mindre udde som här sticker ut i Östra Nedsjön. Gården Smedsbo är belägen ca en km söder här. På Smedsbonabben har även funnits lanthandel under en period kring 1930-talet. Bostadshus, ladugård med karaktäristisk s k "skonke" eller utskott och uthus (enligt uppgift 1850-tal) samt i anslutning till dessa ett nytt bostadshus (1990) och garage (1995). Det äldre bostadshuset utgör ett av de få bevarade s k västsvenska dubbelhusen i dess äldsta utförning. Hustypen blev vanlig efter skiftesreformerna vid 1800-talets mitt och uppfördes i relativt stor omfattning i fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen under hela epoken med varierande utförning över tid. Trots en senare tilläggsisolering är bostadshuset ursprungliga karaktär bibehållen och interiören mycket välbevarad.

Det kulturhistoriska värdet motiveras byggnadshistoriskt av de äldre byggnadernas ålder och bevarade äldre karaktär. De tillmäts också ett miljövärde och pedagogisk värde då de utgör en bibehållen enhet med god representativitet för sin kategori och bostadshuset som hustyp.

Bostad

70. Stenaskjum 1:4, 1:5, Långåsen

Jordbruksfastighet med småbrutet odlingslandskap och omgivande skogsmarker. Mangårdsbyggnaden (ca 1800 enligt uppgift) i en våning är av s k långloftstuga/framkammarstugutyp och har två entreer med s k nyckelhålsförtukvistar. Ladugård och snickarstuga (ca 1850-1900). Förutom jord- och skogsbruk var slöjdverksamhet av olika slag bl a tillverkning av s k Ballbomöbler av stor betydelse för näringslivet i trakten under perioden 1850-1950. I allmänhet byggdes särskilda snickarbodar på gårdarna varav de flesta är uppförda mellan 1880 och 1930.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre utförning och karaktär. Av särskilt intresse är bostadens höga ålder och speciella byggnadstyp samt snickarstugans representativitet för traktens näringsliv. Fastigheten tillmäts också ett betydelsefullt miljövärde för den väl sammansatta gårdsbilden med omgivande odlingslandskap.

Snickarstuga

71. Stenskjum 1:9, m fl

Hultafors tumstocksfabrik. Företagets namn är Hultafors AB, ursprungligen Svenska Mått- och Tumstocksfabriken grundad 1883 i Stockholm och flyttad 1887 till Göteborg. Bakgrunden är metersystemets införande i Sverige på 1880-talet och företagets grundare Hilmer Kolléns uppfinning att på ett långsmått åstadkomma en fullständig jämförelse mellan det gamla måttsystemet och metersystemet. 1899 inköptes ett vattenfall i Sorån i anslutning till den 1894 invigda järnvägen Göteborg-Borås. Vid Hultafors hade anlagts en hållplats som 1909 upphöjdes till station (se Fjälla 1:123). Vid vattenfallet förlades först fabriken avdelning för träförädling och 1907 överflyttades hela verksamheten hit. Som en del av verksamheten växte en särskild kraftverksrörelse fram (se Hedgårde 1:9, Fjälla 1:16 och Gisslefors 1:1). Förutom själva fabriksbyggnaderna har företaget, tillsammans med Hultafors hälsocenter/ f d sanatorium format en stor del av bebyggelseutvecklingen i Hultafors. Motsvarande andra bruksorter präglade "Tumstocken" mycket av samhällslivet i Hultafors (se bl a Hultet 2:16 och Stenskjum 2:2). De ursprungliga fabriksbyggnaderna (rivna sedan många år) i Hultafors låg ca 100 m öster om det nuvarande fabriksområdet vars huvudbyggnaden (kontor och fabrik) uppfördes 1939 i tidstypisk funktionalistisk utformning. Området är beläget intill dåvarande landsvägen Göteborg -Borås i en smal dalgång och kommunikationsstråk med Sorån, landsvägen och järnvägen parallellt med varandra. Förutom huvudbyggnaden inrymmer fabriksområdet ett flertal byggnader uppförda ca 1940-1990 som speglar företagets utveckling och verksamhet.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av tumstocksfabriken stora betydelse för bebyggelse- och samhällsutvecklingen i Hultafors. Byggnaderna och företaget besitter ur flera aspekter viktiga industrihistoriska värden och är i stort välbevarade i ursprunglig utformning. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

72. Stenskjum 2:2

F d tvättstuga tillhörig Hultafors tumstocksfabrik (se Stenskjum 1:9 m fl ovan). Byggnaden är belägen intill det vattenfall dit företagets första fabriksbyggnader lokaliserades. Tvättstugeverksamheten startades av företagets s k NT-fond (N för nytta och T för trevnad) och riktade sig främst till de anställda med familjer men även andra i samhället. Byggnaden uppfördes i tidstypisk utformning ca 1945 och ersatte då en enklare tvättanläggning som funnits på platsen sedan 1917. Genom dess placering i direkt anslutning till dammanläggning i Sorån kunde vatten ledas direkt in i byggnaden. Med ökade materiella standard och tvättmaskiner i hemmen blev tvättstugan allt mindre använd och verksamheten upphörde ca 1970.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning. Den besitter därmed ett viktigt samhällshistoriskt värde som exempel på s k "bruksanda", d v s företagets samhällsengagemang även utanför själva produktionen samt dokumentationsvärde

genom dess läge vid vattenfallet som styrde turnstocksfabrikens ursprungliga lokalisering till Hultafors. Som en del av dammalaggningsen tillmäts den även ett miljövärde. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

73. Stenaskjum 2:18

Bostadsfastighet, f d banvaktstuga belägen ca 800 m väster om Hultafors station (se Fjälla 1:23). Stugan uppfördes i samband med järnvägen Göteborg-Borås, invigd 1894. Det sista banbiträdet flyttade härifrån 1968. Stugan har sedan varit sommarbostad och delvis renoverats. På fastigheten finns också ett tillhörande uthus från samma tid. Banvaktstugan är representativ för sin tid och kategori. En enkel utformad träsakitektur med drag av s k schweizerstil, sannolikt efter typritningar av "järnvägsarkitekten nr1" i Sverige vid denna tid, A E Edelsvärd.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av fastighetens ursprungliga funktion och bevarade karaktär. Förutom dess kommunikations- och arkitekturhistoriska värde är den lokalhistoriskt betydelsefull då järnvägens tillkomst var en förutsättning för samhället Hultafors utveckling. *Ingår i bebyggelsemiljö B.*

74. Stenaskjum 5:1

F d torpställe, nu fritidbostad. Beläget i den branta västslutningen av Nolåns dalgång. Bebyggelsen ligger här langs randen mellan skog och öppet odlingslandskap. fastigheten är markerad som torp på 1890-talets ekonomiska karta och byggnaderna består av ett bostadshus och ett mindre uthus (båda ca 1900-30).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning. De tillmäts också ett miljövärde genom läge i landskapet. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

75. Tullebo 1:28

Bostadsfastighet belägen mellan Västra och Östra Nedsjöarna ca två km öster om Hindås och intill landsvägen Göteborg-Borås (riksväg 40:s föregångare). Bostad (1942) och garage (1940-tal) med tillhörande trädgård. Bostadshuset i 1 1/2 våningsplan inrymde ursprungligen tre lägenheter.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade ursprungliga utformning som exempel på sin tids byggnadsskick. Byggnaderna med tillhörande trädgård tillmäts också ett miljövärde.

76. Vikhult S

Såg belägen i anslutning till en mindre bäck. I Bollebygd och omgivande socknar har virkeshantering av olika slag haft stor betydelse för näringslivet, med bl a timmerflotning, slöjd-, möbel- och fisklädetillverkning. De kuperade skogsmärkerna med dess många vattendrag skapade förutsättningar för etablerandet av en mängd sågar, de flesta av typen mindre gårdssågar. Vattenkraften ersattes från 1920-talet av elektriska motorer. Denna såg ägs av tre gårdar i Vikhult och finns belagd från 1855. Den ombyggdes 1905 från enbladssåg till cirkelsåg och drevs då av ett underfallshjul.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av sågens representativitet för sin kategori och som exponent för traktens näringsliv.

77. Åskegårde 1:1

Jordbruksfastighet belägen mellan Västra och Östra Nedsjöarna i socknens västra del, ca två km nordost om Hindås. Gården ligger på en mindre förhöjning intill och väl exponerad mot vägen från Hindås/Bollebygd mot Ödenäs. Mangårdsbyggnad (1876), lillstuga (1914), ladugård (1922) och garage (1940-tal).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning med bostadshuset som ett bra exempel på byggnationen vid större gårdar under 1800-talets senare del. Gården utgör en välsammanhållen enhet som tillmätts ett miljövärde med omgivande odlingslandskap.

78. Åskegårde 1:6

Fritidsfastighet med sportsstugor belägen vid Västra Nedsjöns norra strand. På fastigheten finns fyra byggnader uppförda 1923-24 och som bär tydliga drag av skandinavisk nationalromantik. Huvudbyggnaden är en mindre stuga som ursprungligen saknade eldstad (vilken tillkom 1937). Lillstugan (ursprungligen huvudbyggnad) med förebild av ett knuttimrat enklare härbre. Redskapsbod, ursprungligen sommarkök och badhus. Matkällare. Socknens västra del utgör en del av det skandinaviska Hårskogsområdet. Vid bl a vid Östra och Västra Nedsjöarna har en fritidsbebyggelse vuxit fram där de tidigaste exemplen är de sommarvillor som uppfördes vid Hindås efter att järnvägen Göteborg-Borås öppnats 1894. Området utvecklades också som vintersportort. Tomten på Åskegårde 1:6 köptes 1923 av direktör Stig Milles (bror till skulptören Carl Milles), som lät uppföra byggnaderna. 1925 såldes fastigheten till gymnasikällskapet Sköldmön, Göteborg, som sedan dess varit ägare.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprunglighet och värde som en tidig representant för sin kategori.

79. Åskegårde 1:12

Fritidsfastighet/sportsstuga (1920-tal) belägen vid Västra Nedsjöns norra strand. Förutom bostaden finns två uthus (1920-t), ett garage (1950-t) och en lillstuga (ca 1990). Socknens västra del utgör en del av det s k Hårskogsområdet, ett större naturområde dominerat av kuperad skogsmark och ett flertal sjöar. Bl a vid Östra och Västra Nedsjöarna har en fritidshusbebyggelse vuxit fram där de tidigaste exemplen är de sommarvillor som anlades vid Hindås efter att järnvägen Göteborg-Borås öppnats 1894. Området utvecklades också som vintersportort.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de äldre byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning och värde som en tidig representant för sin kategori.

80. Örtid 1:58, Örelundsskolan

Fastigheten innefattar fyra skolbyggnader. Det ursprungliga skolhuset (1886, ombyggt 1930), en f d lärarbostad (ca 1928) samt en skolbyggnad (1954, tillbyggd 1974) och gymnastiksal (1954). Örelundsskolan tillkom 1886 för att betjäna socknens östra delar. Skolhuset inrymde då småskola och folkskola med två bostäder för respektive lärare. 1930 påbyggdes övervåningen för ändrad funktion då en särskild byggnad för lärarbostäder uppfördes ett par år tidigare. Då de s k centralskolorna infördes i början av 1950-talet tillkom ett nytt skolhus och gymnastiksal. Det äldsta skolhuset flyttades då ca 50 m västerut till dess nuvarande läget. Nybyggnationen innebar också att de mindre skolorna i Gesebol och Råssa lades ner. Förutom det äldsta skolhuset som präglas av ombyggnaden 1930 har byggnaderna bevarat sin ursprungliga karaktär.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de olika byggnadernas utformning vilka tydligt speglar skolväsendets historia såväl lokalt som nationellt. Av stort värde är helheten med flera generationers skolbyggnader inill varandra och anläggningens bevarade funktion.

F d lärarbostad (ca 1928), skolhus (1886, 1930)

Skolbyggnad 1954

81. Örlid 1:79

Bostadsfastighet belägen i Olsfors samhälle med trädgårdstomt belägen i slutning mot söder. Villa/egna hem (1948) i tidstypisk utformning med vita spritputsade väggar på stomme av betongblock. Sadeltak, tvålufts-fönster, glasad ytterdörr och smidesräcken vid ytterdörr och balkong.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av den välbevarade ursprungliga utformning såväl exteriört som interiört vilket gör fastigheten till en god representant för sin tids byggnadsskick.

TÖLLSJÖ SOCKEN

SOCKENBESKRIVNING

Töllsjö socken ingår tillsammans med socknarna Bollebygd och Björketorp i Bollebygds härad, en del av Sjuhäradsbygden. Även i övriga administrativa sammanhang är Töllsjö kopplat till Bollebygd. 1952 kom Töllsjö att ingå som en del av Bollebygds kommun. 1974-94 ingick Bollebygds och Töllsjö socknar i Borås kommun men utgör sedan 1995 åter Bollebygds kommun. I kyrkligt avseende ingår Töllsjö församling i Bollebygds pastorat. Namnet Töllsjö har ursprungligen varit Tylsrid eller Tölsred efter läget vid Töllsjön och betyder "röjningen (eller odlingen) vid Töllsjön".

Töllsjö domineras av kuperade och höglanta barrskogsområden med mossmarker, flera sjöar och vattendrag. Socknens centrum utgörs av den s k "slätten" ett mindre område med jordbruksmark nordväst om Töllsjön. Här är socknens enda tätort, Töllsjö, belägen med bl a kyrka, prästgård, skola och en affär. Bebyggelsen består av några äldre gårdar tillsammans med senare tillkommen villa- och egnahemsbebyggelse. Ett relativt stort antal villor är uppförda under 1970- och 80-talen. Strax söder om byn ligger gården Töllsjöholm som tidigare inrymt gästgiveri.

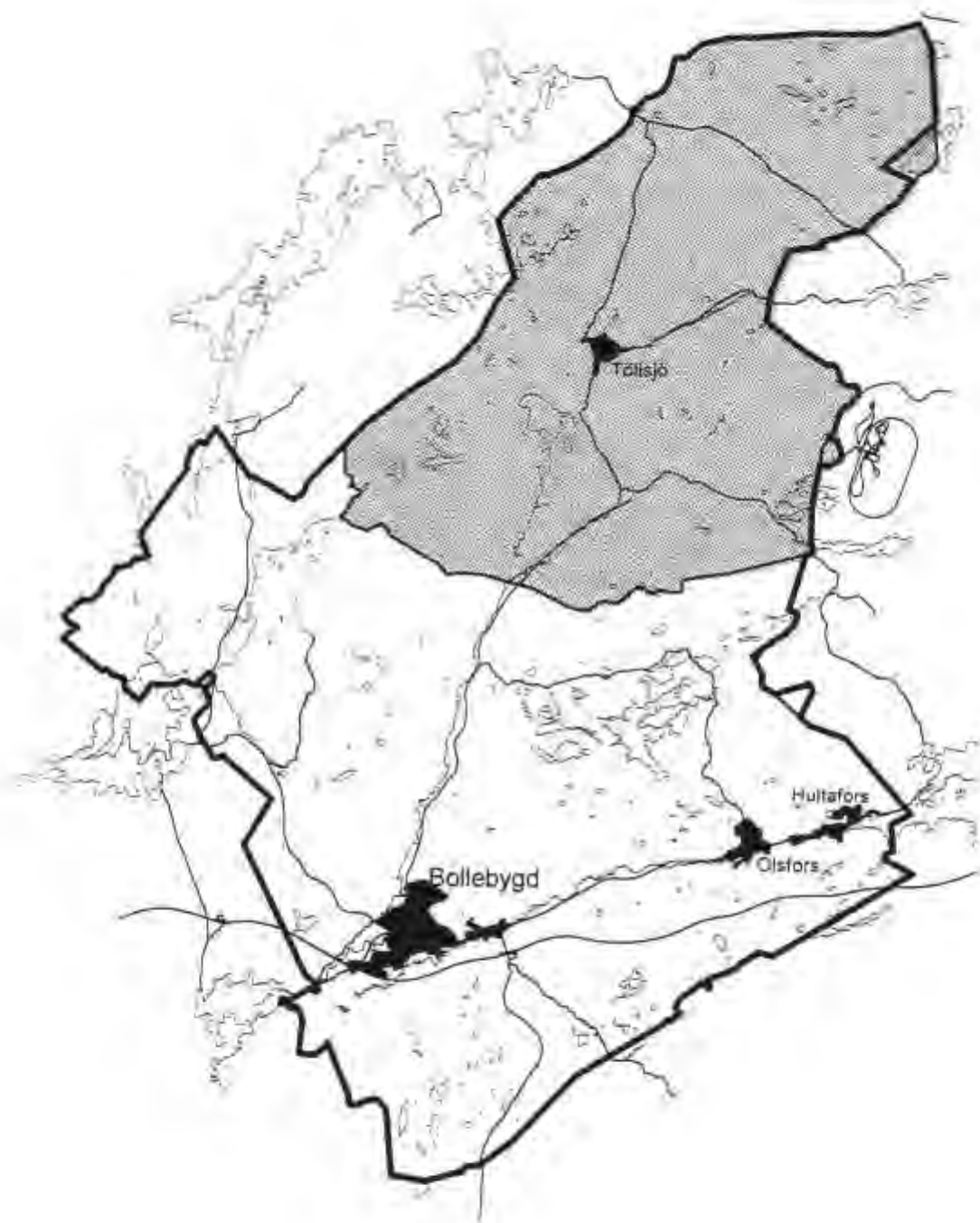
Karaktäristiskt för Töllsjö är också bebyggelse-lägen på lövskogsbevuxna höjpartier med omgivande barrskog. Flera av socknens bynamn har efterledet "-hult", vilket betyder lövskog. Gårdarna ligger i allmänhet fortfarande relativt väl samlade i dessa byar. Mindre dalgångar med jordbruksbebyggelse finns också längs Nolån (som förbinder Töllsjö med Bollebygds socken) och Sörån (ej samma å som i Bollebygd, se även s 53, bebyggelsemiljö Torstad). I övrigt förekommer spridd jordbruksbebyggelse och enskilda bostadsfastigheter.

De dominerande kommunikationsstråken utgörs av väg 758 och 180. Väg 758 leder norrut från Bollebygd längs Nolåns dalgång och vidare genom Töllsjö för att möta väg 180 (Alingsås-Borås) som genomkorsar socknens norra del.

Båda dessa vägar förbättrades avsevärt genom s k AK-arbeten på 1930-talet. På 1940-talet iordningställdes också en väg från tätorten till Hedared. Genom den dominerande och på många ställen kraftigt kuperade skogsterrängen var kommunikationerna tidigare relativt besvärliga.

De dominerande skogsmarkerna och goda virkestillgångarna har av tradition varit av större betydelse för näringslivet än själva jordbruket. Näringsmönstret har präglats av mångsidighet och komplexitet. Här liksom i Bollebygd förekom mycket träslöjd. Till skillnad från tillverkningen av Ballbomöbler har det i Töllsjö rört sig mer om lättare trähantverk, laggkarl, korgar, skedar, vispar m m. Framträdande har också varit tillverkning av fisklådor som från 1930- och 40-talen kom att ersätta mycket av slöjdtillverkningen. Liksom i Sjuhäradsbygden i övrigt har även textil hemindustri varit av betydelse. Någon större industriell verksamhet har ej förekommit. Småindustriell verksamhet finns och har funnits i form av ett par mindre syfabriker och snickerifabriker samt ett flertal mindre sågar vid de många vattendragen.

Töllsjö liksom Bollebygd antas huvudsakligen koloniserats sent, d v s under medeltiden och få fornlämningar finns registrerade. Den äldre bebyggelsestrukturen, som fortfarande kan iakttagas, kännetecknas av gårdsbebyggelsen samlad i byarna vid låglänt jordbruksmark i anslutning till Töllsjön och vattendragen samt på lövskogsbevuxna höjpartier. På byarnas skogrika utmarker har ensamgårdar och torpbebyggelse etablerats. Av det bevarade byggnadsbeståndet i Töllsjö dominerar 1900-talets bebyggelse. Byggnader äldre än 1850 är relativt sällsynta. Förutom tätorternas egnahems- och villabebyggelse, främst från 1900-talets senare hälft, är en stor andel av husen på landsbygden uppförda under 1900-talet. Karaktäristiskt för gårdsbebyggelsen är de vanligt förekommande snickarstugorna i allmänhet uppförda ca 1880-1930.

Tölsjö socken och Bollebygds kommun. Utdrag ur digitala ekonomiska kartan, Bollebygds kommun.

A. Torstad

Mindre by bestående av sex gårdar belägna i ett öppet odlingslandskap i Söråns dalgång. Sörån här är inte samma vattendrag som flyter från Viaredssjön vid Hultafors västerut genom Bollebygds socken. Torstad finns omnämnd i äldre jordeböcker som ett skattehemman om ett mantal. I jordeboken 1547 är namnformen Ttaarsta. Förledet i namnet antas vara antingen Tord, Tore eller något annat med Tor sammansatt namn. Efterledet -stad antas betyda "ställe", "plats" eller "boplats".

Gårdsbebyggelsen är relativt väl samlad med tre gårdar belägna på den gamla byplatsen. De tre övriga är belägna ca 200 m härifrån mot syd, öst och norr med gårdslägen tillkomna efter laga skiftet, som här genomfördes 1863. Topografin är mycket karaktäristisk med öppen odlingsmark samlad i den smala dalgången som avgränsas av relativt branta sluttningar mot den högre belägna barrskogen. Bebyggelsestrukturen kan sägas vara representativ för Töllsjö socken, mindre byar med relativt väl sammanhållen gårdsbebyggelse med öppen odlingsmark avgränsad av den dominerande barrskogen. Förutom dalgångslägen dominerar lövskogsbevuxna höjdlägen. Bynamnen har då efterledet -hult, vilket betyder lövskog. På gårdarnas skogsutmarker återfinns sedan avstyckade torp- och mindre jordbruksfastigheter, i allmänhet tillkomna från 1800-talets senare hälft.

Det nuvarande byggnadsbeståndet i Torstad är huvudsakligen uppfört vid 1800-talets slut och under 1900-talets första hälft. Byns äldsta mangårdsbyggnad från 1868 är av västsvensk dubbelhustyp. Av äldre generationers manbyggnader finns uppgifter om både en framkammarsstuga och en s k långloftstuga.

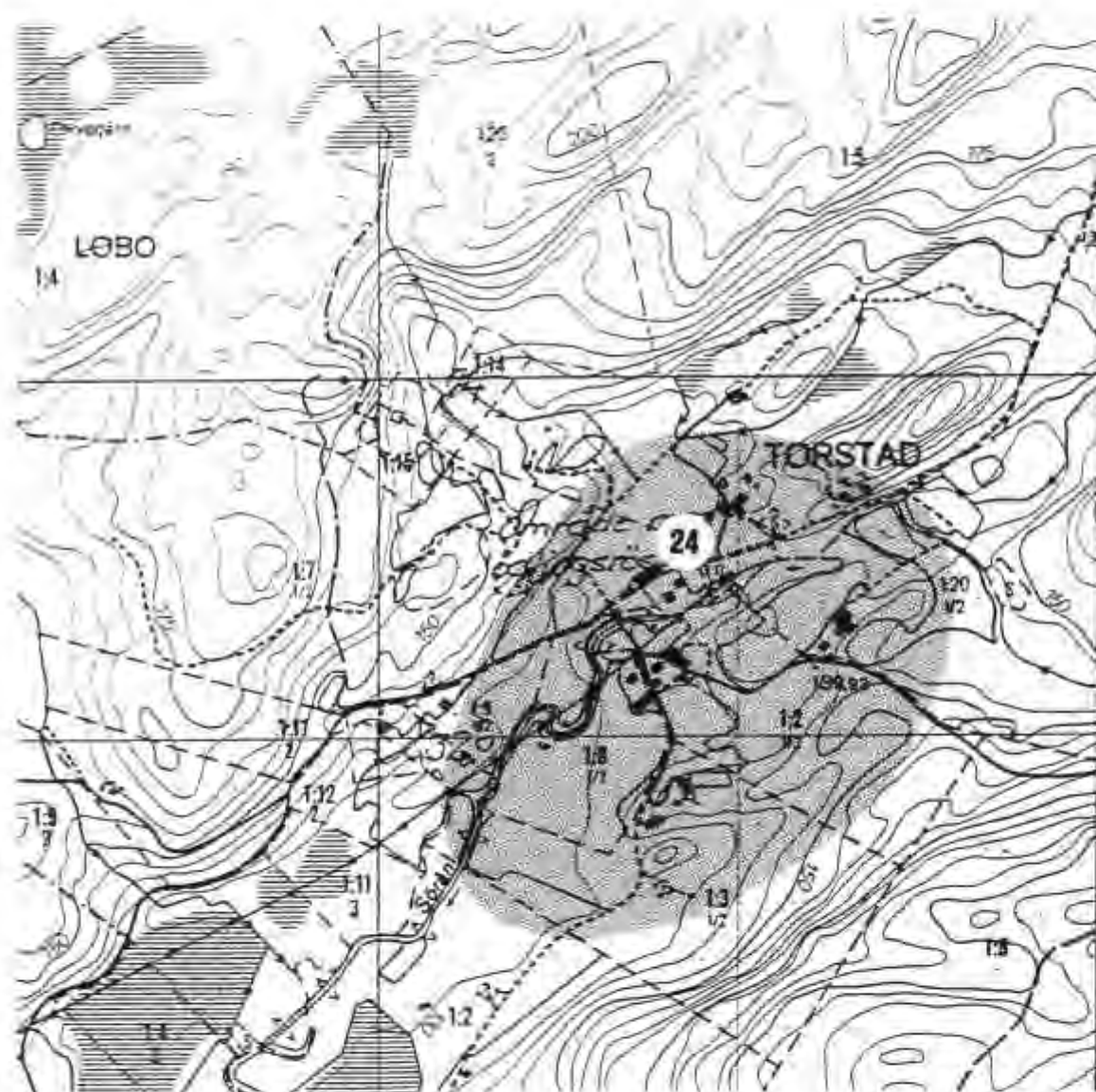
Karaktäristiskt, här liksom i kommunen i övrigt, är gårdarnas lillstugor/snickarstugor som använts för möbeltillverkning och annan slöjdverksamhet. I allmänhet uppfördes snickarstugorna mellan 1880 och 1930. Framträdande i Torstad är också de nuvarande ladugårdsbyggnaderna som samtliga uppförts 1910-50.

Förutom gårdsbebyggelsen finns ett nedlagt f d såg- och kraftverk som ägs och tidigare drevs gemensamt av byns gårdar. Vattenkraften från Sörån försåg byns gårdar med egen elkraft till 1953 då Hultafors kraft övertog elleveransen med anslutning från annat håll. Sågen drevs med vattenkraft till 1960, då elkraften tog över fram till nedläggningen vid 1970-talets slut. Den nuvarande enkelt utformade såg- och kraftverksbyggnaden uppfördes på platsen 1934 men verksamheten går längre tillbaka i tiden. Platsen finns angiven på lagaskifteskartan från 1863 som "sågdammen". Den dåvarande sågbyggnaden låg på södra sidan av ån, jämfört med den nuvarande som är belägen på åns norra sida. Liknande anläggningar har varit mycket vanliga i kommunen varav ett flertal finns bevarade, men få är i drift. Virkeshantering av olika slag har haft stor betydelse för näringslivet och de kuperade skogsmarkerna med dess många vattendrag skapade förutsättningar för uppförandet av sågar och mindre kraftverk. De flesta sågar har liksom den i Torstad varit mindre gårdssågar som drivits av en eller några gårdar tillsammans. I Torstad förekom virkesförsäljning vid sidan av produktionen för gårdarnas egna behov.

De kulturhistoriska värdena i Torstad motiveras av den väl sammanhållna bebyggelsestrukturen med flera tydliga karaktärsdrag bl a kopplade till de topografiska förutsättningarna. Betydelsefulla miljövärden tillmäts gårdslägena, de flesta byggnadernas bevarade ursprungliga

karaktär samt odlingslandskapet som inbegriper bl a slingrande grusvägar och imponerande stengärdesgårdar. Såg- och kraftverksbyggnaden tillmäts samtidigt ett representativt värde för traktens näringsliv.

Inom miljön i Torstad är Torstad 1;7 redovisad som enskild fastighet av kulturhistoriskt värde (objekt 24 i Töllsjö socken). Övriga fastigheter inom området tillmäts miljöskapande värden

Utdrag ur ekonomisk karta 7C 2C som visar bebyggelsemiljö A med objekt 24 markerat.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Töllsjö Stom 6:1, Töllsjö kyrka

Kyrkan av är uppförd 1856 i s k Karl-Johansstil på platsen för en tidigare stenkyrka. Stenväggarna täcks av vit slätputs och taket av enkupigt tegel men lär ursprungligen varit täckt med ekspån. Kyrkan har renoverats bl a 1903 och 1933 samt 1946 då en omfattande inre renovering genomfördes.

Kyrkobyggnadens stora kulturhistoriska värde motiveras bl a av dess funktion med central betydelse för samhällslivet under lång tid samt dess välbevarade tidstypiska utformning. Kyrkan och kyrkotomten är skyddade enligt kulturminneslagen, kap 4.

2. Björkered 1:11, Högelid

Mindre jordbruksfastighet/torpställe. Nu fritidsbostad. Enkelstuga uppförd ca 1850-80 av timmer på byn Björkereds utmarker. Omgivningarna domineras av barrskog och Högelid är beläget på en höjd med delvis bevarad öppen jordbruksmark och lövskogsvegetation. Förutom bostaden finns på fastigheten ett garage från ca 1950-70.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens bevarade äldre karaktär med omgivande miljö i ett karaktäristiskt och representativt bebyggelseläge.

3. Bohult 1:5, 1:18, Bohult f d skola

F d småskola och folkskola, nu bostadsfastighet beläget i socknens norra del. Det äldsta skolhuset (beläget på 1:5) är uppförd 1881. Intill detta tillkom 1925 en större byggnad i två våningar som inrymde lokaler för små- och folkskola, skolbibliotek, kapprum samt två lärarbostäder. Den äldre skolbyggnaden kom sedan att inrymma bl a skolbespisning. Till skolmiljön hör också ett äldre uthus. De tre byggnaderna är välbevarade i ursprunglig utformning med bl a faluröd locklistpanel, vitmålade fönster och snickerier.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas tidigare funktion, av bl a samhällshistoriskt intresse samt skolmiljöns och de enskilda byggnadernas välbevarade utformning.

F d skolhus (1925)

F d skolhus (1881)

Byggnaderna bidrar samtidigt genom sin tidstypiska utformning till en intressant helhet som speglar olika epokers skolbyggnader

4. Bosgården 2:7, Morjhults f d skola

F d skolhus nu bostad Uppfört 1890 av timmer, tillbyggt 1920 samt 1974 med en farstu mot norr. Byggnaden inrymde tidigare skolsal, kapprum och en lärarbostad om två rum och kök. Förutom Bohults skola (objekt 3, Bohult 1:5, 1:18) finns i Töllsjö socken ett äldre skolhus (nu bostad) bevarat i Björkered. Förutom dessa fanns före 1950 också den s k kyrkskolan i samhället Liksom på andra håll i landet tillkom omkring 1950 s k centralskolor i tätorterna och många mindre skolor på landsbygden lades ner. I Töllsjö invigdes nya kyrkskolan/ centralskolan 1950 och redan på 1940-talet lades undervisningen ner i Björkered och Morjhult.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens tidigare funktion, av bl a samhällshistoriskt intresse samt skolbyggnadens välbevarade äldre utformning.

5. Fagerhult 2:7, Djupeas

F d mindre jordbruk/torpställe anlagt på byn Fagerhults utmarker i socknens norra del. Bostadshus uppfört av timmer under 1800-talets senare hälft. På fastigheten finns också en kallmurad källare av äldre slag (1800-tal) samt en senare uppförd förädsbyggnad (ca 1950-70).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens och uthusets välbevarade äldre utformning och fastighetens representativitet för kategorin torpställen/mindre jordbruk som tagits upp på de gamla byarnas skogsutmarker.

6. Henå 1:2, 1:3

Jordbruksfastighet. Större västsvensk gårdsformation med bebyggelseinslag från 1700- och 1800-talen. Bostadshuset utgörs av en om- och tillbyggd s k långloftsstuga/framkammarstuga uppförd 1844. Byggnadstypen är speciell för sydvästra Älvsborgs län. På gården finns också en lillstuga av typen enkelstuga uppförd omkring 1790 och tillbyggd ca 1990. Trots senare ombyggnaderna är väsentliga delar av byggnadernas karaktärer bevarade. Ekonomibyggnaderna utgörs av en vinkelformad ladugårdsbyggnad från 1896, ett uthus/garage (ev från samma tid) samt ett stall uppfört 1980.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av mangårdsbyggnadens och lillstugans representativitet för två traditionella byggnadstyper. Båda är också av relativt hög ålder. Samtidigt utgör gården en typisk representant för den västsvenska gårdstypen som präglas av att man- och fähusbyggnader är relativt klart åskiljda och med oregelbunden placering.

Henå 1:2, Lekarehall Bostad

7. Henå 1:2, Lekarehall

Mindre jordbruk, f d torpställe under Henå (objekt 6 ovan). Bostadshus, ladugård/snickarebod, samt källarvind från 1890-talet. På 1950-talet tillkom ett mindre uthus. Bebyggelsen är karaktäristiskt belägen på en höjd med en mindre yta öppen odlingsmark och lövskogsväxtlighet med omgivande barrskog. Betydeslöst är också den bevarade snickarverkstaden som är inrymd i ladugårdsbyggnaden. Här har slöjdaren Erik Carlsson tillverkat sin s k hjärtsked samt övriga alster, bl a slevar och skålar. Erik, född 1901 var huvudsakligen sysselsatt med slöjdandet på Lekarehall från 18 års ålder till 1991 då han flyttade härifrån.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av såväl de enskilda byggnadernas som gårdsmiljöns välbevarade utformning. Gården återspeglar tydligt bygdens näringsliv som tidigare i många fall utgjordes av ett mindre jordbruk kombinerat med olika former av trähantverk.

Ladugård, snickarverkstad

8. Holmared 1:25

Bostad, nu fritidsbostad, snickarstuga och källarvind uppförda på 1890-talet. Byggnaderna är belägna intill väg 758 mellan Tölvsjö och Bollebygd i markant höjdläge med milsviid utsikt över omgivande skogshav. Fastigheten är avstyckad från Holmared 1:21 intill och bostaden (enkelstugå) på 1:25 var tidigare gårdens s k lillstuga. Snickarstugan är en god representant för denna typ av byggnad som speglar det lokala näringslivet. Byggnaderna på jordbruksfastigheten 1:21 består av bostad (1936), ladugård (1929) och en vedbod (1925). Gårdens äldre byggnadsbestånd låg på samma plats.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade skick såväl exteriört som interiört, tidigare funktion samt läget i landskapet. Av betydelse är också det funktionella sambandet med 1:21 vilket utgör ett förstärkande värde för såväl 1:25 som 1:21.

9. Hulegårde 1:8

Jordbruksfastighet belägen i norra delen av Morjhult, Den största av socknens relativt väl sammanhållna byar. Dessa karaktäriseras av gårdsbebyggelse och öppen odlingsmark med inslag av lövskogsvegetation, ofta i höjdlägen, och med omgivande barrskogsmark. På gården finns två bostadshus varav det ena (enligt uppgift 1881) är en salsbyggnad med sexdelad planlösning. En byggnadstyp med bakgrund bl a från prästgårdar och militärboställen och som uppfördes på en del större gårdar efter 1800-talets skiftesreformer. Det andra bostadshuset är enligt uppgift uppfört 1901 och ombyggt ca 1950. Ekonomibygnaderna utgörs av ladugård, brygghus med källare och jordkällare från ca 1900 samt en ladugårdsbyggnad från 1938.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av salsbyggnadens bevarade ursprungliga exteriöra karaktär samt välbevarade interiör. Av betydelse är också landskapsbilden och gårdsmiljön som helhet där de övriga enskilda byggnaderna utgör betydelsefulla delar.

10. Hökhult 1:7

Jordbruksfastighet. Mangårdsbyggnad (1870-tal, urspr 1816), ladugård (1928), garage (ca 1950). Gården är belägen ca 200 m väster om Hökhults gamla byplats där tre av de gamla gårdslägena kvarstår. Byns bebyggelseläge är mycket representativt för socknen. Karaktäristiskt är gårdsbebyggelse och öppen odlingsmark i höjdlägen med inslag av lövskog, omgiven av barrskog. Det i socknens bynamn vanliga efterledet "hult" betyder lövskog. Laga skifte genomfördes i Hökhult 1855. Vid en senare gårdsdelning/hemmansklyvning, 1877, tillkom 1:7. Enligt uppgift flyttades då mangårdsbyggnaden från den gamla byplatsen och tillbyggdes på nuvarande plats.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade äldre karaktär och stora miljövärde. Det senare kommer bli till uttryck då gården ingår som en betydelsefull del av det omgivande kulturlandskapet.

11. Lindebräcken 1:1, Lindebräcken

Jordbruksfastighet. Mangårdsbyggnaden är en s k långloftsstuga/framkammarstuga (se objekt 7. Henå 1:2,1.3, objekt). Byggnaden, uppförd ca 1800 är till stora delar välbevarad i äldre skick såväl exteriört som interiört. Gården är ej bebodd sedan ca 20 år och byggnadernas underhåll därför eftersatt. På gården finns en lillstuga av enkelstugetyp, enligt uppgift hitflyttad ca 1900, ladugårdsbyggnad från 1939, ett svin- och höns hus och en kallmurad jordkällare (1800-tal). Ca 200 m mot nordväst finns en delvis raserad torvlada. Ca 100 m västerut ligger en ladugård som tillhört ett försvunnet arrendetorp, "Högna" under Lindebräcken. Torpet var utarrenderat på ett s k 49-års kontrakt och vilket upphörde någon gång före 1930.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst byggnadshistoriskt av mangårdsbyggnadens speciella byggnadstyp och höga ålder. Betydelsefullt är också de enskilda byggnaderna som tillsammans med gårdens bebyggelseläge och omgivande delvis öppna f d jordbruksmark skapar viktiga miljövärden.

12. Mellomgårde 1:8, Brolycke

Jordbruksfastighet ursprungligen upptagen som mindre jordbruk/torp på utmark till gårdarna vid Mellomgårde ca två km söderut. Bostadshuset uppfördes 1938 med hjälp av s k arbetarsmåbrukslån, en statliga låneform som förekom 1933-47 och som tilldelades via landskommunerna. Syftet kan beskrivas som ett mellanting mellan fattigvård och egnahemslån och byggnaderna som uppfördes har kommit att benämnas Per-Albin torp. I dåvarande Tölvsjö kommun finns låneformen belagd till sex olika fastigheter (Se även Slätthult 1:28, objekt 19) Vid Brolycke fanns ett äldre bostadshus på platsen för det som byggdes 1938. På fastigheten finns också en ladugård (1939), källarvind (1800-t) och ett garage (1963).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade utformning, gårdens representativitet för ett mindre jordbruk i den av skogsmark dominerade trakten samt förutsättningarna för bostadshusets tillkomst.

13. Morjhult 4:6, Fjällen

Mindre jordbruksfastighet, nu fritidsbostad. Beläget i höjdläge med delvis bevarad öppen jordbruksmark med omgivande barrskog. Det i väsentliga delar bevarade bostadshuset är ett s k västsvensk dubbelhus från 1870-talet. Ladugård och källarvind sannolikt också från 1870-talet. Ladugården är typisk för trakten med s k "skonke" eller utskott.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av gårdens karaktäristiska bebyggelseläge och byggnadernas bevarade utformning. Gården tillmäts därmed ett viktigt värde som representant för för en mindre ensamgård i den av kuperad skogsmark dominerade socknen.

14. Morjhult 4:15, Trollhagen

Sommarstuga/jaktstuga belägen i skogsterräng. Byggnaden, uppförd 1920, bär tydliga drag av s k nationalromantisk stilutformning. Timmerväggarna är oklädda och brunfärgade. Naturstenssockeln, de småspröjsade fönstren, den kraftigt utformade vitputsade murstocken/skorstenen och det enkupiga betongpannorna (efterliknande lertegel) bidrar till detta intryck. På platsen har tidigare funnits ett torp med namnet Hagen, utmärkt på 1890-talets ekonomiska karta.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens ursprungliga utformning och funktion, en tidig representant för sin kategori.

15. Morjhult 9:1

Enskilt belägen ångslada. Sannolikt uppförd på på 1920- eller 30-talet. Ladan är enkelt uppförd av regelverk med omålade väggar av slät panel. Den tidigare taktäckningen av tegel har ersatts med plåt.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens i väsentliga delar välbevarade ursprungliga utformning, dess representativitet för sin kategori och dess agrarhistoriska värde.

16. Mårtensbacka 1:1

Jordbruksfastighet med exponerad gårdsbild i omgivande öppen jordbruksmark vid väg 682 mellan Tölsjö och Hedared. Gården rymmer ett flertal byggnader med olika funktioner. Den nuvarande mangårdsbyggnaden är uppförd 1911, ladugården 1931 och lillstugan ev vid 1800-talets senare hälft. Snickarbod, källarvind och förrådsbyggnad är från ca 1930-50. På gården finns en vattendriven såg med överfallshjul, uppförd 1922 som nyligen restaurerats. Tidigare fanns en skvaltkvarn på platsen. Nära vattensågen finns en efterföljare (ca 1950-tal) i form av en elektrisk såg med snickarbod där bl a fisklådor tillverkats.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de många byggnadernas välbevarade utformning som speglar ett flertal funktioner. Av särskilt värde är den bevarade vattensågen till vilken elsågen/snickarboden utgör ett kontinuitetsskapande komplement som speglar traktens näringsliv. Förutom värdet som enskilda delar bildar gårdens byggnader en viktig helhet som tillsammans med landskapsläget skapar viktiga miljövärden.

17. Sjögared 1:20

F d soldattorp benämnt "Frejs torp". Nu fritidsbostad. Bostaden, av timmer och klädd med rödmålade locklistpaneler är av västsvensk dubbelhustyp och uppförd 1896. På fastigheten finns också ett uthus (1940-tal), en lekstuga (1950-t) samt en byggnad med tvättutrymmen (1980-t)

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade utformning och dess tidigare funktion.

18. Slätthult 1:10

Mindre jordbruksfastighet, nu fritidsbostad. Bostaden är ett s k västsvenskt dubbelhus uppfört av timmer ca 1895. På fastigheten finns också ett senare uppfört mindre uthus samt en meterhög kallmur, sannolikt en rest efter en källarvind.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av bostadens välbevarade ursprungliga utformning såväl exteriört som interiört. Byggnaden besitter också ett viktigt representativt värde som exponent för de många västsvenska dubbelhus som uppfördes i trakten under 1800-talets senare hälft och 1900-talets början. Byggnadstypen som sådan blev vanlig i Västsverige efter skiftenas genomförande.

19. Slätthult 1:28, Lungsås

Mindre jordbruksfastighet belägen i socknens norra del nära gränsen till Skogsbygdens socken i Vårgårda kommun. Bostadshuset från 1938 tillkom med hjälp av s k arbetarsmåbruklån (se objekt 12, Slätthult 1:28). På Lungsås finns också en ladugård (1939) och en hitflyttad timmråd stuga av okänd ålder. Ca 200 m nordost om bostaden ligger en matkällare (trol 1800-t) på ett öppet fält. I närheten finns också ett garage (ca 1950-70).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadernas välbevarade ursprungliga utformning, gårdens representativitet för ett mindre jordbruk i den av skogsmark dominerade trakten samt förutsättningarna för bostadshusets tillkomst.

20. Slätthult 3:4

Torvlada med torkställningar för torv tillhörig gården Slätthult 3:4, Kvibacken. Torvladan är belägen ca 200 m nordost om gården Kvibacken i socknens norra del nära gränsen till Skogsbygdens socken i Vårgårda kommun. De skogrika trakterna rymmer också stora mossmarker och nyttjandet av torv som strö i ladugårdarna var tidigare mycket vanligt. Enkla torvlador vanligtvis uppförda kring 1930-talet finns bevarade på flera platser. (Se även Storskogen 1:1 och 1:4, objekt 22 och 23). På denna plats, vilket är unikt, brukas fortfarande törvtakt och ställningar för torkning av torven finns uppställda.

Det kulturhistoriska värdet motiveras med torvladans, torkställningarna och den brukade torvtäktens funktion och representativitet för sin kategori.

21. Spjuthult 1:7

Jordbruksfastighet med gårdsanläggning tillhörande den västsvenska gårdstypen och belägen i ett öppet kulturlandskap med mangårdsbyggnaden exponerad mot väg 758 mellan Töllsjö och Storskogen. Mangårdsbyggnaden är sannolikt en s k långlofsstuga (se Henå 1:2, 1:3 och Lindebräckan 1:1) som idag mer liknar en framkammarsstuga. Byggnaden är uppförd i slutet av 1700-talet och flyttades ca 300 m österut till nuvarande plats 1856 då sannolikt andra våningen påbyggdes. Huset har tidigare haft två nyckelhålsverandor. Byggnaden har renoverats bl a på 1890-talet och senare under 1900-talet såväl exteriört som interiört. Byggnadens grundform, betydelsefulla byggnadsdelar och dess ursprungliga karaktär är dock bevarad. Gårdens ekonomibyggnader utgörs av en ladugård (1925) och brygghus/vedbod (1942). Båda med bevarad ursprunglig utformning.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av mangårdsbyggnadens höga ålder och representativitet för en speciell byggnadstyp. Gården som helhet besitter viktiga miljövärden, som västsvensk gårdstyp och som del av ett värdefullt kulturlandskap.

22. Storskogen 1:1

Torvlada belägen på Storskogsmosse strax söder om väg 180 mellan Alingsås och Borås. Här möts de tre socknarna Töllsjö, Ödenäs och Alingsås. De skogrika trakterna rymmer också stora mossmarker och nyttjandet av torv som strö i ladugårdarna var tidigare mycket vanligt. Enkla torvlador vanligtvis uppförda kring 1930-talet finns bevarade på flera platser. (Se även Slätthult 3:4, objekt 20 och Storskogen 1:4, objekt 23). Denna torvlada, troligen uppförd på 1930-talet är typisk för kategorin med sin enkla utformning av regelverk, omålade stående slätpanel och det tidigare spåntaket ersatt av korrugerad plåt.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av dess representativitet för sin kategori. Närheten till torvladan på Storskogen 1:4, ca 100 m österut är ett förstärkande värde.

23. Storskogen 1:4

Torvlåda belägen på Storskogsmosse strax söder om väg 180 mellan Alingsås och Borås. För beskrivning och kulturhistorisk värdering se objekt 22, Storskogen 1:1 ovan.

24. Torstad 1:7

Jordbruksfastighet belägen i byn Torstad. Gårdarna i byn ligger relativt väl samlade i ett öppet odlingslandskap kring Söråns dalgång omgärdat av kuperad skogsmark. Miljövårderna är stora med bl a gruslagda byvägar och imponerande stengärdesgårdar. Gårdens byggnader är samtliga välbevarade i ursprungligt skick. Mangårdsbyggnaden är uppförd 1932 av stående timmer klätt med vitmålad locklistpanel. Lillstugan (1899) med kallare har använts som snickarstuga och förråd och inrymmer en s k västgötaspis. Ladugård (1911), garage (1939 och lekstuga (ca 1985).

Det kulturhistoriska värdet motiveras av de stora miljövårderna såväl för gården som enhet och som en del av det omgivande kulturlandskapet. Av stor betydelse är också de mycket välbevarade byggnaderna grupperade enligt västsvensk gårdstyp, här med mangårgdsdelen avskild från ladugården av en väg. *Ingår i bebyggelsemiljö A.*

25. Töllsjö 1:10

Bostadsfastighet, fyra lärarbostäder belägna i Töllsjö samhälle. Bostadshuset är ett parhus uppfört ca 1950 med två lägenheter ursprungligen som småskolärlar- respektive folkskollärlarbostad. Förutom den s k kyrkskolan i Töllsjö samhälle, som är socknens äldsta, har funnits skolor i Bohult (se Bohult 1:5, 1:8), Morjhult (se Bosgården 2:7) samt i Björkered. Införandet av s k centralskolor innebar att skolväsendet i Töllsjö kom att koncentreras till tätorten genom uppförandet av nya kyrkskolan/centralskolan 1950. I samband med detta uppfördes också lärarbostäderna, centralt belägna i samhället, nära skolan och kyrkan och kommunisterbostaden.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens välbevarade ursprungliga utformning och tidigare funktion. Av betydelse är bl a dess värde som en relativt sentida representant för sin kategori. Den tillmäts också ett miljövärde som en tidigare del av det lilla samhällets institutionsbyggnader.

26. Töllsjö 1:21, Töllsjö brandstation

Brandstationen, belägen centralt i Töllsjö samhälle, uppfördes 1947 till en kostnad av 13 000 kr. Bakom bygget stod Töllsjö frivilliga brandkår, bildad 1940 på initiativ av JUF (Jordbrukarungdomens förbund, lokalavdelingen i Töllsjö bildades 1923). Genom bidrag från brandstodsbolag, kommunen och luftskyddsinspektionen inskaffades utrustning och brandstationen uppfördes. Utformningen är tidstypisk i funktionalistisk enkelhet med ljust putsade fasader. Byggnaden kan närmast liknas vid ett garage och denna enkla typ av brandstationer uppfördes på flera platser vid samma tid. I kommunen finns en motsvarande brandstation (Hultet 2:16) i Hultafors, också den välbevarad i ursprungligt skick.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av byggnadens bevarade funktion och dess tidstypiska utformning. Den tillmäts också ett miljövärde som en del av det lilla samhällets institutionsbyggnader.

27. Töllsjö Stom 1:25

Bostadsfastighet med flerfamiljshus beläget centralt i Töllsjö samhälle. Byggnaden i 2½ våning är uppförd 1955 av planksstomme med gult fasadtegel. På långsidan mot söder och på gavlarna finns karaktäristiska tidstypiska balkonger med sinuskorrugerad plåt. Huset är uppfört av en lokal byggmästare 1955 och inrymde ursprungligen en andelstvättstuga i källaren.

Det kulturhistoriska värdet motiveras av husets välbevarade utformning och representativitet för en vanlig kategori s k folkhemsbostäder. Samtidigt utgör byggnaden ett karaktäristiskt inslag i den lokala bebyggelsemiljön i Töllsjö.

BYGGNADSVÅRD

Älvsborgs länsmuseum har tillsammans med läns museerna i Västsverige givit ut en pärm om byggnadsvård. Texten nedan är inledande texter före konkreta faktablad i olika ämnen. För texten står Olof Antell med bidrag från Peter v Knorrning, Per Rydberg och Axel Unnerbäck.

Byggnadstradition och byggnadsvård

Det finns bara ett sätt att bevara den svenska byggnadstraditionen: att varsamt och väl ta hand om våra äldre hus. De kan sedan i sin tur tjäna som inspiration och förebilder för det vi bygger nytt nu och i framtiden.

Våra äldre byggnader är många men de utgör ändå en relativt liten del av vår totala byggnadsmassa. Mindre än 10 % av vår bebyggelse är uppförd före år 1900. Många av de äldre husen är redan så hårt ombyggda och förvanskade att deras värde såväl kulturhistoriskt som arkitektoniskt är utarmat. *De välbevarade hus vi har kvar blir därigenom alltmer värdefulla för varje år som går.*

Våra hus skiljer sig mycket åt. Stad och land, 17- 18- och 1900-tal, rikt och storslaget, respektive fattigt och enkelt, kust och inland, skogs- och jordbruksbygder har sin särart. Nästan varje landskap har sin lokala byggnadskultur. Trots att husen är så olika kan de flesta av oss mycket väl skilja på nytt och gammalt, äkta och förfalskat, rätt och fel. Att se, känna och uppleva detta är en sak, men att lyckas bibehålla det genuina när vi underhåller och rustar upp är något annat.

Tyvärr kan vi inte förvänta oss att i byggvaruhusen, färghandeln eller i snickerifabrikernas kataloger finna alla de material som är typiska för äldre byggnader. Att hitta rätt i djungeln av nya material och metoder som marknadsförs idag kräver kunskap, envishet och målmedvetenhet.

Den bästa kunskapskällan är det välbevarade

och oförstörda huset. Genom att jämföra och betrakta hus av samma sort och ålder, som det vi själva är satta att vårda, kan vi lära mer än vad böcker och faktablad kan förmedla. God byggnadsvård kräver kunskap både om det enskilda huset och om byggnadstraditionen i den trakt där huset är beläget. Läns museerna har i regel publicerat skrifter på inventeringar i det egna landskapet, läs dem i första hand.

Grund och stomme

Gamla byggnader är oftast mycket solida trots att de inte i tekniskt avseende fungerar på samma sätt som nya. Våra timmerhus är de bästa exemplen på detta. Trots enkel grundläggning och med dagens mått mätt inte särskilt välisolerade väggar är de utmärkta hus från både stabilitets- och energisynpunkt. En enkel murad stenfot kan fungera mycket bättre än en stel betonggrund, en tät panelad timmervägg är trots sin måttliga tjocklek både värmelagrande och isolerande. Grundläggning och stomkonstruktion hör oskiljaktligt samman. Sättningar i mark och grund fortplanter sig upp genom stommen för att klinga ut någonstans i taknocken. Skeva golv, veckade tapeter och svårstängda dörrar stöter man ofta på i gamla hus. I trähus är detta något som man i viss utsträckning får leva med, i murade hus kan en grundförstärkning i enstaka fall vara en nödvändighet.¹

Varje tid och plats har haft sin byggnadsteknik. Liggtimmerväggen har dominerat i norr och i mellansverige medan skiftesverk och korsvirke varit vanligt i landets södra delar. Murade hus av tegel har framför allt hört stads- och herrgårdskulturen till. Stående timmer, stolpverk, plankväggar och regelstommar har under 1900-talet efterträtt de äldre konstruktionerna.

När vi idag tar hand om de äldre husen måste vi utgå från den teknik med vilken de byggdes. Husen måste tillåtas röra sig så som de alltid har gjort. Vi kan inte tilläggsisolera husen vare sig

utvändigt eller invändigt utan att riskera att skada huset både tekniskt och estetiskt. Lär dig förstå husets byggnadssätt innan du åtgärdar det.

Fasadens material

Husets fasad avspeglar de material som använts till dess stomme. Timmerhuset hade ursprungligen de bilade stockarna som fasadmateriäl; i senare tid kläddes de med stående brädpanel eller en puts för att likna ett hus i sten. Det murade huset av sten eller tegel putsades och kalkfärgsmålades för att efterlikna ännu ädlare stenmaterial. Både sten och tegel kunde i sig själv utgöra fasadmateriäl. Resvirkes, plank- och regelstommen kläddes ofta med hyvlad brädpanel, men kunde också reveteras för att imitera stenhusets rustika utseende.

1900-talets byggande har i allt högre grad kommit att karaktäriseras av att stomkonstruktion och fasadmateriäl är två skilda ting. Idag är det som ser ut som ett tegelhus bara ett yttre skal, utan bärande funktion. På samma sätt anger inte en träpanel på något sätt hur huset är uppfört, den kan mycket väl klä en stomme av lättbetong.

Fasadens materiäl kan ha förändrats genom åren. Det reveterade timmerhuset kan tidigare ha haft en stående brädpanel med locklister, men ursprungligen stått som ett rödmålat timmerhus. Vid en upprustning bör man då i regel utgå från det nuvarande utseendet och först i andra hand överväga ett återställande till ett äldre utseende. Behåll framför allt detaljrikedomen: snickargladjen i fönster- omfattningar, verandor och räcken är en del av husets fasad som nästan alltid är av värde att bevara även om de inte tillhör husets äldsta utseende.

Tak och takmateriäl

Husets viktigaste uppgift är att ge oss tak över huvudet, men ett välskött tak är också nödvändigt för att skydda huset i sig.

I vår svenska byggnadstradition har många olika takmateriäl använts. De äldsta - vass och halm,

torv och näver, spån och brädor, stenflis och skiffer - är idag närmast historiska företeelser och just därför så viktiga att värna om där de ännu finns kvar.

Tegel är fortfarande det vanligaste takmateriälet på äldre bostadshus och på landsbygdens uthus. Det är ett materiäl med lång livslängd och ett vackert åldrande. Ersätt aldrig ett tegeltak med tegelimiterande plåt eller betong.

Plåt har under 1900-talet blivit ett vanligt takmateriäl på alla typer av hus. Det äldre plåttaket har med sina mindre plåtformat och sin detaljrikedom en helt annan karaktär än det moderna plastbelagda plåttaket som lagts med stora fladdrande plåtband. Det är viktigt att utgå från det äldre plåttakets utseende när man strävar efter att bevara en äldre byggnads karaktär.

Behåll det takmateriäl som huset har och var skeptisk mot reklam för nya sk underhållsfria materiäl. Ett tak är aldrig helt underhållsfritt.

Fönster och ytterdörrar

Fönstret har som sin främsta uppgift att släppa in dagsljus, men har i alla äldre hus också tjänst som vädringslucka. Dörren är husets öppning för människor, varor och möbler. Men fönster och ytterdörrar är också de viktigaste arkitektoniska elementen i de flesta byggnader. Deras placering och proportionering, dimensionering och detaljutförande är av avgörande betydelse för husets karaktär och berättar dess historia. Respekterar vi huset och vill bevara det oförstört är fönstren och dörrarna detaljer som vi först i yttersta nödfall skall förändra.

Nästan alltid kan gamla fönster med ganska små medel repareras och kompletteras så att de fungerar lika bra som nya. Är reparation en omöjlighet eller har fönstren redan bytts ut kan man alltid tillverka nya kopior efter originalen.

Försök inte hitta färdiga standardfönster till en äldre byggnad, det är dömt att misslyckas. Finsnickeren och mindre snickerier är de som

man i första hand skall vända sig till om man vill tillverka fönster och dörrar i originalutförande. Låt snickaren arbeta efter en tillvaratagen förlaga. Se till att virkeskvalitet och hopfogning är den samma som i originalet. Återanvänd originalbeslag eller skaffa nya av samma typ som de ursprungliga. Godtag inga onödiga eftergifter, det finns ingen anledning till det.

Invändiga snickerier

Snickerier kan ofta betraktas som antikviteter. Fram till för ca 100 år sedan tillverkades de helt för hand, oftast av en lokal snickare. Varje hyveldrag, varje profil bär spår av ett unikt verktyg.

Snickerierna är tidsdokument. Genom att deras utformning skiftat med tiden är de en utgångspunkt vid datering av en byggnad. Snickerierna vittnar därför också om var och när en förändring skett.

Snickeriernas profilering, sammansättning och storleksförhållanden ger inte bara en tidsangivelse utan avspeglar även lokal tradition och husägarens sociala status. De smidda beslagen och kammarläsen är prov på ett hantverk som vi helt saknar idag.

Att ersätta originalsnickerier med nytillverkade "likvärdiga" är närmast en omöjlighet, det hantverket skulle bli mycket kostsamt idag. Gamla snickerier bör istället repareras och kompletteras på samma sätt som gamla möbler men utan strävan till ytlig perfektionism. Slitage och smärre skavanker hör till ett äldre hus och är en del av det som skiljer gammalt från nytt.

Vid förändringar i gamla hus ångrar man oftare att man gjort för mycket än tvärt om. Även de tidiga 1900-talets snickerier är tillverkade med en omsorg och detaljrikedom som vi sällan finner idag. Spara och återanvänd därför alla äldre snickerier, släng aldrig ett originalfoder, ett gammalt smitt beslag eller en gedigen spgeldörr i en container.

Golv, väggar och tak

De invändiga ytskikten i ett gammalt hus har

ofta en karaktär som inte går att återskapa med moderna material. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak hör också till sådant som ger stämning och en upplevelse av ålder och historisk äkthet. Genom att bevara allt detta blir det också mycket billigare att rusta upp ett gammalt hus.

De gamla golven av gran eller furu kan variera från kraftiga breda plankgolv till smala spontade brädgolv tänkta som underlag för korkmattor. De kan vara obehandlade skurgolv, fernissade oljemålade eller som idag ofta plastlackade. Har man kvar obehandlade skurgolv bör man behålla dem obehandlade. Ett skurgolv är lättare att sköta än man tror och förlorar sin skönhet om det lackas.

Gamla väggar kan ha sklerklining, kalkputs eller papp som underlag för tapeter; i många fall duger ett sådant underlag fortfarande bra efter reparation av skador. Vill man klä väggarna med skivmaterial är det viktigt att man väljer tunna skivor som kan följa väggarnas ojämnheter - då behöver man inte heller lossa och flytta ut foder och socklar.

Ta vara på prover av de tapeter eller den limfärgsmålning som tidigare förekommit. Riv inte i onödan bort tapeter, också kommande generationer bör få möjlighet att botanisera i husets historia så som det avspeglar sig i de många tapetlagren och färgskikten.

Taken har ofta varit limfärgsmålade direkt på brädorna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla och ha formen av en trekantslist eller ha en rikare profil. I de sena 1800-talets hus finns ofta taklister av stucc. Även ett enkelt tak är viktigt för atmosfären i ett rum, värden som man går miste om ifall man spikar upp plattor eller undertak.

Målning ute och inne

Både färgmaterial och färgsättning är en del av husets identitet och historia. Vid målningsarbeten på och i ett gammalt hus bör man därför alltid i första hand välja de färgtyper och utgår från den färgsättning som hör ihop

med husets gestaltning. Framför allt vid utvändigt måleri är det ur teknisk synvinkel det enda rätta. Hus som utvändigt målats med slamfärg eller linoljefärg bör helst målas om med samma material. De traditionella färgtyperna är också de billigaste.

Rödfärg är oöverträffad när det gäller pris, hållbarhet och enkelt underhåll. Det är också det material som fasaden mår bäst av. Kalkfärg är enkelt, billigt och vackert att måla med när man väl lärt sig principerna. Linoljefärg är överlägsen alla andra färger vid målning av fönster och andra utsatta utvändiga snickerier.

Invändigt är både limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera vackra och lätta att måla med. De är dessutom de mest arbetsmiljövänliga färgerna. Linoljefärg kan användas med mycket litet tillsats av lösningsmedel, medan limfärg och tempera är fullkomligt ofarliga. Alla dessa färger finns fortfarande att tillgå. Det är emeller-tid inte de färger som färghandeln i första hand försöker sälja. Stå på er i färg-affären. Läs mer i Riksantikvarieämbetets "Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper".

El, värme och vatten

Ännu för hundra år sedan var skorstensstocken och eldstaden det som skilde ett bostadshus från ett uthus, men även bastun, bagarstugan och smedjan hade skorsten i äldre tid. Spisen var hjärtat i det enkla torpet. Elden gav värme men var också den främsta belysningskällan. Över elden tillagades maten och värmdes vattnet. Skorstensstocken var dessutom dåtidens ventilationskanal. El, vattenledning och centralvärme var ännu inte något problem.

När elen kom ersatte den först fotogen som belysningskälla men kom senare även att ersätta järnspisens ved. På ett självklart och föga störande sätt kunde elledningar dras och strömbrytare och kontakter monteras längs dörrfoder och golvsocklar.

När vatten och avlopp drogs in i husen blev ingreppen större. Läckande rör har gett rötskador av ett slag som husen tidigare varit

förskonade ifrån. Med viss svårighet har toaletter och badrum kunnat installeras.

Med moderna uppvärmningssystem kom den stora förändringen, spislar och kakelugnar blev överflödiga både vid ny- och ombyggnad. Ventilationsgallret vid skorstensstocken blev ett rudiment av kakelugnen. Radiatorn under fönstret blev ett nytt, oskönt men bekvämt inslag.

När vi idag tar hand om äldre hus bör vi ta lärdom av detta. Elledningar behöver inte bilas in i tomrör. Vatten och avlopp måste installeras så att framtida skador kan minimeras. Alla rör och installationer bör vara lätt åtkomliga för inspektion och reparation. Kakelugnar och spislar bör alltid bevaras och radiator kan installeras med minimala ingrepp. Diskutera alltid noga med elektrikern och rörinstallatören hur ledningsdragningsarna skall göras för att bli så skonsamma och diskreta som möjligt.

Trädgård och uthus

Husets omgivande miljö är lika viktig att ta vara på som huset självt. Torpet, villan och huset i staden skiljer sig här helt åt. Förutsättningarna har varierat i olika delar av landet och beroende på typen av byggnad. I skärgården har husen legat tätt på kala bergsknallar, på slättbygden har husen hamnat ensamma omgivna av åkrar. De större gårdarna med sina kringbyggda gårdsplaner bestod av många hus, till skillnad från torpen och senare egnahemshus och villor med sina allt färre och mindre uthus. Dagens villor flankeras ju på sin höjd av ett garage.

Trädgården hade förr en mycket större betydelse för produktion av hushållets behov av rotfrukter, grönsaker, bär och frukt, men även den enklare trädgården kunde ha blomsterrabatter och en prydlig grusgång bara för nöjes skull.

I vår rationella tid är det lätt att se de gamla förfallna uthusen som överflödiga, att besväras av de svårskötta grusgångarna, de arbetskrävande rabatterna och trädgårdslanden. Alltför ofta river vi uthusen, hugger ner vård-

och fruktträd bara för att de ser illa medfarna ut. Men ett träd och ett gammalt uthus kan vara en stor tillgång för miljön och trevnaden. Den charm som det åldrade uthuset och det gamla trädet har kan man inte ersätta med en nybyggd friggebod och ett nyplanterat träd.

Att varsamt bevara bostadshusets närmiljö är lika viktigt och minst lika intressant som att ta hand om själva huset.

Ekonomi och lagar

Att vår gemensamma kulturmiljö vårdas så att den även för framtidens generationer skall kunna berätta om gångna tiders byggnadsskick och levnadsformer är något som stöds och bevakas av såväl lokala som centrala myndigheter.

Det är inte lätt ens för den invigde att följa med i de förändringar som sker i bidragssystem, lagar och förordningar. Men grundprincipen är ganska enkel: husen och miljöer av kulturhistoriskt värde får man inte hantera hur som helst, i gengäld har man vissa möjligheter att få fördelaktiga lån, bidrag och rådgivningshjälp.

Har man ett gammalt hus kan man alltid vända sig till sitt länsmuseum och dess byggnadsantikvarie, eller till kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen när det gäller lån och bidrag. Kommunens byggnadsansvariga och dess låneförmedling kan ofta ge hjälp och känner till vad som gäller i kommunen.

Att få hjälp av myndigheter kan ta tid och vara mycket tålmodsprövande, särskilt om man, som de flesta, tar kontakt just när byggsäsongen tar fart på våren. Det finns alltid hjälp att få när man har ett gammalt hus, men huvudprincipen är att man måste ta den tid på sig som krävs för kloka beslut. Det gäller även kontakter med myndigheter.

Kunskap - en rikedom

Att rätt vårda, bevara och förbättra gamla hus kräver särskilda kunskaper som gångna tiders material, konstruktioner och hantverksteknik.

En första viktig kunskapskälla är huset självt

med sitt ursprung, tillägg och förändringar under tidens lopp. Jämförelser med liknande hus från samma tid och miljö ger också kunskap. En annan viktig källa till kunskap är böcker och tidskrifter om byggnadsvård. Böcker med grundläggande fakta finns ofta både på bibliotek och i bokhandeln. Riksantikvarieämbetet och läns museerna har litteraturanvisningar.

Olika arkiv kan innehålla kunskap om enskilda hus och miljöer. Att använda dem kräver tid och ansträngning, men kan vara mycket givande. Viktiga källor är t ex byggnadsnämndens arkiv, lantmäteriets arkiv och brandstodsbolagens gamla handlingar.

Det finns mycket mer kunskap om byggnadstraditioner, material och gamla hantverkstekniker än man i förstone tror. Problemet är ofta att finna just den information man söker. Byggnadsvård Nääs har tagit datateknologi i sin tjänst för att samla in och systematisera kunskap om hantverk. Databasen med inriktning på byggnadsvård gör det möjligt att ge upplysningar om böcker, tidskrifter, hantverkare, material och försäljningsställen utifrån frågeställarens egna önskemål. Hantverksbiblioteket samarbetar med andra bibliotek och kan söka i främmande databaser.

SPECIALLAGSTIFTNING

LAGAR TILL SKYDD FÖR NATUR- OCH KULTURMILJÖN

Till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och miljöer har utformats vissa lagregler. Dessa återfinns huvudsakligen i plan- och bygglagstiftningen och i den nya kulturminneslagen. Byggnadslagstiftningens användbara delar i bevarande-syfte motsvaras i huvudsak av planerings- och markanvändningsfrågor samt av bygglovprövningen.

Den 1 juli 1987 infördes en ny plan- och bygglag (PBL) vilken kom att ersätta byggnadslagen från 1947 (BL) och byggnadsstadgan från 1959 (BS). I PBL har kulturvärdena fått en förstärkt ställning samt såväl kommunen som den enskilde har fått ett större ansvar. I den kommande planeringen medger den nya plan- och bygglagen att de kulturhistoriska intressena kan och bör tillgodoses i de tre olika planinstrumenten översiktsplan, detaljplan och områdesbestämmelser. Byggnadsnämnden har fått en aktivare roll och större möjlighet att ställa krav på anpassning och hänsyn. Den enskilde fastighetsägaren har skyldighet att följa lagens bestämmelser oavsett om bygglov krävs eller ej.

Även genom Naturresurslagen (NRL) som infördes den 1/7 1987 har kommunens ansvar ökat betydligt vad gäller utformningen av den lokala miljön som t ex att tillgodose kulturmiljövårdens intressen.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10, ändrad senast 1995:1197) innehåller bestämmelser angående markens användning för bebyggelse, vilken ofta skall föregås av planläggning. Grunddragen anges genom översiktlig planering

och den närmare regleringen i detaljplan eller områdesbestämmelser. Såväl i den översiktliga planen som i detaljplanen kan anges de särskilda bestämmelser angående bebyggande och användning som kan finnas erforderliga. Med stöd härav ges skyddsmöjligheter för kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer. I plan- och bygglagen ingår därjämte bestämmelser om byggnadsnämnd, bygglov, rivningslov och marklov. Enligt 11 kap 1 § skall byggnadsnämnden bl a "verka för en god byggnadskultur samt en god stads- och landskapsmiljö" och "lämna råd och upplysningar i frågor som rör nämndens verksamhet".

Enligt departementschefen (proposition 1985/86:1) har PBL i större utsträckning än tidigare utgått "från synsättet att den befintliga bebyggelsen samt befintliga natur- och kulturvärden utgör resurser som skall tas till vara". De grundläggande kraven på varsamhet och hänsyn ges i 3 kapitlet.

3 kap Krav på byggnader m m

1 § "Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnaderna skall ha en yttre form och färg, som är lämplig för byggnaderna som sådana och ger en god helhetsverkan".

Enligt PBL 3:1 ställs krav på att byggnader placeras, utformas och färgsätts så att den yttre miljön får en god estetisk kvalitet och att den anpassas till natur- och kulturvärden. PBL ger byggnadsnämnden en starkare och mer aktiv roll när det gäller att hävda estetiska kvaliteter direkt vid lovgivning än den tidigare byggnadsstadgan (BS 38 § 1 st 39 §). Kraven på anpassning till miljön kan hävdas även i all dagliga miljöer där man anser att det finns kvaliteter som är värda att ta hänsyn till. För att få ett starkare skydd och för att ge full rättssverkan åt kommunernas krav vid särskilt

värdefulla byggnader kan man utfärda föreskrifter i detaljplan eller områdesbestämmelser, men detta är således ingen förutsättning för att ställa krav vid lovgivningen.

10 § "Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara".

Det innebär att boendekvaliteter i äldre hus t ex goda rumssamband eller karaktäristiska rumsvolymer bör bevaras. Kakelugnar, skåpssnickerier, dörrar och paneler skall behandlas på ett varsamt sätt. Det innebär också för bostäder att väggar och våtenheter endast bör flyttas om det är absolut nödvändigt.

Varsamhetskravet förutsätter att den som tänker genomföra ändringsarbeten sätter sig in i de värden som byggnaden har och tar tillvara dessa så långt det är möjligt med hänsyn till övriga krav som ställs i samband med ändringar. Alla ändringar det vill säga även åtgärder som inte kräver bygglov omfattas av varsamhetskravet. I kravet på varsamhet ligger också ett krav på att hänsyn skall tas till möjligheterna för människor att bo kvar i ett område.

12 § utvidgar tionde paragrafens krav på att ändringar skall utföras på ett varsamt sätt så att olika värden tas tillvara. Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär får nämligen inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader och miljöer som representerar olika tidsepoker, sociala förhållanden eller som värderas högt av en lokal opinion. Byggnader och miljöer behöver således inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav skall kunna hävdas i varje enskilt bygglovsärende.

I första hand är det byggnadsnämnden som skall

göra bedömningen av om ett skyddsintresse skall hävdas. Enligt 5 kap kan i detaljplan eller områdesbestämmelser utfärdas skyddsbestämmelser för denna typ av bebyggelse och enligt 8 kap kan dessa krav utökas med bygglovplikt för underhåll och rivningslovsplikt av särskilt värdefull bebyggelse. Ersättningsreglerna i PBL innebär att fastighetsägare som kommer i kläm på skyddsbestämmelser eller vägras rivning kan få ersättning.

13 § "... Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. "Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras". Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär. Slutligen krävs att byggnader som genom detaljplan eller områdesbestämmelser åläggs skyddsbestämmelser skall underhållas så att dess särart bevaras.

15 § "Tomter som tas i anspråk för bebyggelse skall anordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen..."

Kommunens översiktliga bevarandeambitioner och särskilda bevarandeinsatser uttryckta i ett särskilt program för kulturmiljövård eller i en bevarandeplan, blir också framgent av avgörande betydelse för möjligheterna att ta hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

16 § "... Vid sådan ändring av en byggnad för vilken byggnadslovet krävs skall tomten anordnas så att den uppfyller kraven i 15 § i den utsträckning som efter omständigheterna kan krävas med hänsyn till kostnaderna för arbetet och tomtens särskilda egenskaper."

17 § "Tomter skall, oavsett om de har tagits i anspråk för bebyggelse eller inte, hållas i vårdat skick". Byggnadsnämnden kan besluta att

plantering skall utföras och att befintlig växtlighet skall bevaras.

"Tomter, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, får inte förvanskas i de avseenden de omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser."

4 kap Översiktsplan

1 § "I översiktsplanen skall redovisas de allmänna intressen enligt 2 kap och de miljö- och riskfaktorer som bör beaktas vid beslut om användningen av mark- och vattenområden. Vid redovisningen av de allmänna intressena skall riks-intressen enligt lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m m anges särskilt.

Av planen skall framgå:

1. Grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden,

2. Kommunens syn på hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras,

3. Hur kommunen avser att tillgodose de redovisade riksintressena enligt lagen om hushållning med naturresurser m m.

Översiktsplanens innebörd och konsekvenser skall kunna utläsas utan svårighet. I översiktsplanen ges rekommendationer för bebyggelseutvecklingen samt en överblick över bestämmelser och planer som gäller inom olika delar av kommunen. Översikten uttrycker principiella handlingslinjer i arbetet med planläggning och byggande. Planen innebär inte några bindande bestämmelser utan dess huvudsakliga funktion är att utgöra underlag för kommande beslut och att redovisa och informera om de allmänna intressena. I översiktsplanen anges också områden som kommunen avser detaljplanera eller upprätta områdesbestämmelser för.

I syfte att bli mildra eventuella konflikter mellan förnyelse och bevarande har rekommendationerna karaktären av allmänna hänsynsregler antingen generellt eller för särskilda geografiskt avgränsade områden. I

synnerhet för de delar av kommunen där någon lovprövning inte är nödvändig har dessa rekommendationer stor betydelse för att förverkliga målet och att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör. Här fungerar de också som en del av informationen till fastighetsägare och brukare med beskrivningar av områdenas kvaliteter och råd om hur dessa kvaliteter kan tas tillvara vid byggnadsåtgärder av olika slag.

Översiktsplanen kan också utnyttjas som ett samordningsinstrument i den kommunala verksamhetsplaneringen där olika program med anknytning till markanvändningsfrågor sammanvägs med kommunens ekonomiska planering. Genom att översiktsplanen omarbetas med jämna mellanrum kommer den att behandla inte bara var och hur bebyggelseförnyelsen bör ske utan även när.

5 kap Detaljplan och områdesbestämmelser

1 § "Prövning av markens lämplighet för bebyggelse och reglering av bebyggelsemiljöns utformning skall ske genom detaljplan för ... bebyggelse som skall förändras eller bevaras, som regleringen behöver ske i ett sammanhang, ...".

2 § "Vid utformningen av en detaljplan skall skäligen hänsyn tas till befintliga bebyggelse-, äganderätts- och fastighetsförhållanden som kan inverka på planens genomförande ...".

7 § I detaljplan får "meddelas bestämmelser om ... placering, utformning och utförande av byggnader, andra anläggningar och tomter, varvid får meddelas varsamhetsbestämmelser för att precisera kraven i 3 kap 10 §, skyddsbestämmelser för byggnader som avses i 3 kap 12 § och för tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, rivningsförbud för byggnader som avses i 3 kap 12 § samt sådana bestämmelser i fråga om andra ändringar av byggnader än tillbyggnader som får utfärdas med stöd av föreskrifter enligt 21 § lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på

byggnadsverk, m m ...".

16 § "För begränsade områden som inte omfattas av detaljplan kan områdesbestämmelser antas för att säkerställa att syftet med översiktsplanen uppnås".

I en **detaljplan** betyder bestämmelser om byggrätter, byggnadssätt och markens användning mycket för möjligheterna att bevara kulturhistoriskt eller konstnärligt värdefull bebyggelse. Genom att begränsa byggnadsrätter till att motsvara befintliga byggnaders volym och i förekommande fall förtydliga med områdesbeteckningen "Q" med tillhörande användningsbestämmelser och "q" med bestämmelser om särskild miljöhänsyn skapas planmässiga förutsättningar för ett långsiktigt säkerställande. Genom en sådan "skräddarsydd" plan kan byggnadsrätten således regleras efter befintliga förhållanden och den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bevaras i sin nuvarande utformning.

q markerar värdefull miljö. Med q kombinerat med index, q1, q2, etc kan rivningsförbud och skyddsbestämmelser regleras. Detta gäller både för kvartersmark och allmän plats.

Q betyder att marken får användas endast för befintlig, kulturhistorisk bebyggelse. Bestämmelsen innebär också att användningen i övrigt är helt fri till bostäder, kontor, handel, vårdshus etc. Den enda begränsningen är att användningen inte får motverka syftet att bevara byggnaderna och att det inte uppkommer betydande olägenheter för omgivningen. Markanvändningen Q innebär inte automatiskt ett rivningsförbud men kan ändå leda till att rivning vägras med stöd av 8 kap 16 §. Om ett absolut rivningsförbud skall gälla behöver q1 = rivningsförbud läggas till.

8 kap Bygglov, rivningslov och marklov

Generellt gäller enligt 1 § att bygglov krävs för att uppföra byggnader och göra tillbyggnader. I övrigt gäller bl a

3 § "I områden med detaljplan krävs ... bygglov för att 1. färga om byggnader eller byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial samt för att göra andra ändringar av byggnader som avsevärt påverkar deras yttre utseende, ...".

Enligt 4 § krävs dock ej lov beträffande en- och tvåbostadshus för att "... färga om byggnader inom områden med detaljplan", om byggnadens karaktär därigenom inte ändras väsentligt". Kommunen får dock enligt 6 § "för ett område som utgör en värdefull miljö bestämma att bygglov krävs för att ... inom områden med detaljplan färga om en- eller tvåbostadshus och komplementbyggnader, ... underhålla sådan bebyggelse med särskilt bevarandevärde som avses i 3 kap 12 §".

8 § "Inom områden med detaljplan krävs rivningslov för att riva byggnader eller delar av byggnader, om inte annat har bestämts i planen. ...".

9 § "... Kommunen får i detaljplan besluta att marklov krävs för trädfällning...".

16 § "Ansökningar om rivningslov skall bifallas, om inte byggnaden eller byggnadsdelen ... bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde".

Utanför detaljplanelagt område erfordras inte bygglov för att färga om byggnader, byta fasadmaterial eller taktäckningsmaterial, eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. För en- och tvåbostadshus behövs inte heller inom detaljplan bygglov för sådana yttre ändringar. I en detaljplan eller områdesbestämmelser kan dock sådan tillståndsplikt, liksom lovplikt för underhållsåtgärder för bebyggelse med särskilt bevarandevärde införas.

För att säkerställa översiktsplanens bevarandesyften kan det därför i många fall vara naturligt att omsätta planens rekommendationer till mer detaljerade bestämmelser om lovpliktens omfattning samt byggnadernas placering,

utformning och utförande. Detaljplanen medger också andra preciseringar av bevarandebestämmelserna i miljön såsom parker, gator, torg och andra allmänna platser.

Kommunen kan också meddela skyddsbestämmelser för särskilt värdefull bebyggelse och på så sätt ge samma skydd som länsstyrelsens beslut beträffande byggnadsminne. Härigenom åstadkommes så kommunala byggnadsminnen. Genom skyddsbestämmelser kan kommunen införa ett permanent förbud mot rivning av kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull bebyggelse liksom bestämmelser hur de ska underhållas. Bestämmelser kan avse både en byggnads yttre och inre. Detaljplanen är bindande och har en genomförandetid på minst 5 år och högst 15 år.

Områdesbestämmelser ska kommunen kunna anta för att säkerställa syftet med översiktsplanen eller för att tillgodose ett riksintresse enligt naturresurslagen. Områdesbestämmelser kan dock inte gälla inom områden med detaljplan. I de flesta fall kräver ett område där stadsförnyelse är aktuell vanligen den mer fullständiga reglering som en detaljplan kan ge, men i sådana lägen där bindande bestämmelser behövs endast i några få avseenden kan områdesbestämmelser vara användbara.

För att säkerställa bevarandebestämmelserna kan kommunen genom områdesbestämmelser liksom för detaljplaner utvidga den tillståndsplikt som normalt gäller t ex för att färga om byggnader, byta fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller andra ändringar som avsevärt påverkar en byggnads yttre. Hit hör även att bygglovplikt kan införas för jordbrukets och liknande näringars ekonomibyggnader. Också rivning, underhållsåtgärder, schaktning, fyllning och trädfällning kan lovpliktigas inom dessa områden.

Även byggnaders placering, utformning och utförande samt andra betydelsefulla inslag i miljön som parker, gator, torg och andra

allmänna platser kan omfattas av områdesbestämmelser. I likhet med vad som gäller för detaljplanerat område kan också skyddsbestämmelser antas för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller bebyggelsemiljöer.

KULTURMINNESLAGEN

Från och med 1 januari 1989 gäller en ny lag för landets kulturminnen, den så kallade "Kulturminneslagen" (KML), SFS 1988:950. Därmed upphävs de tidigare lagarna:

- a) lagen (1942:350) om fornminnen
- b) lagen (1960:390) om byggnadsminnen
- c) lagen (1985:1104) om skydd för utförelse av vissa äldre kulturföremål.

1 kap Portalparagraf

I kulturminneslagens inledande bestämmelse slås fast att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvar för detta kulturarv delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas". I propositionen sidorna 33 och 71 står att "Kommunens ansvar för kulturminnesvården är dessutom mycket betydande. I praktiken kommer det att få beaktas främst i den planering och vid de åtgärder som företas inom ramen för PBL och NRL" samt "Kommunernas roll i planeringen av den fysiska miljön ger den en sällsynt stor möjlighet att vårda sig om sådana kulturvården som, utan att kvalificera sig till det särskilda skydd som kan komma i fråga enligt 2 och 3 kap denna lag, ändå har sitt värde"

2 kap Fornminnen

I § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. Gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,
2. Resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. Kors och minnesvårdar,
4. Samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. Lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. Ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. Färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. Skeppsvrak, om minst ett hundra år kan antas ha gått sedan skeppet blivit vrak

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult."

2 § "Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde".

6 § "Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada fast fornlämning".

7 § "Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning."

9 § "Länsstyrelsen får meddela särskilda föreskrifter till skydd för en fast fornlämning."

10 § "Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget, och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen."

12 § "Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen."

2 kap behandlar även en definition av begreppet fornfynd, påföljder vid ingrepp i fast fornlämning, inlösen och hittelön vid fornfynd, fyndfördelning, metallsökare samt ansvar och överklagande m m.

3 kap Byggnadsminne

(byggnader i kommunal och enskild ägo)

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde."

"Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag."

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom kulturhistoriskt synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad som ingår i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att såväl bryggor,

murar, vallar, kvarnar, sågar broar, gruvor, alléer, parker och trädgårdar kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

2 § "När en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen genom skyddsföreskrifter ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras."

3 § "Skyddsföreskrifterna skall så långt som möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Hänsyn skall härvid tas till byggnadens användning och ägarens skäligen önskemål."

4 § "Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ." Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om:

- fastighetsbeteckning
- lagfaren ägare
- beskrivning av byggnaden
- av vilken orsak man vill att byggnaden skall skyddas

5 § "Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader varje gång."

6 § "Om en byggnad kan antas komma ifråga som byggnadsminne, får länsstyrelsen, utan att fråga väckts om byggnadsminnesförklaring, förordna att anmälan till länsstyrelsen skall göras, innan byggnaden rivs eller ändras på ett

sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde.

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kommit in dit avgöra om den skall ta upp fråga om byggnadsminnesförklaring av den berörda byggnaden. Under denna frist får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det."

Paragraferna 10 - 21 behandlar:

- bestämmelser om ersättning och inlösen
- ändring och hävande
- ansvarsbestämmelser m m
- överklagande m m

Byggnadsminnenas antal (hela anläggningar) i landet uppgår för närvarande till omkring 900 st, varav ca 50 st inom Älvsborgs län.

4 kap - Kyrkor

Bestämmelserna i 4 kapitlet omfattar kyrkliga kulturminnen och skyddar kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Generellt gäller tillståndsplikt från länsstyrelsen för förändringar av kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillkommit efter 1939. Vad som avses med förändringar redogörs för i paragraf 3 I paragraf 4 framgår att bestämmelserna i par 3 även skall tillämpas för kyrkobyggnader och kyrkotomter tillkomna efter 1939 om riksantikvarieämbetet beslutar så.

5 och 6 kap - Kulturföremål

5:e kapitlet behandlar skyddet av vissa äldre kulturföremål och 6:e kapitlet återlämnandet av olagligt bortförda kulturföremål.

Föreskrifter angående statliga byggnadsminnen.

I kulturminneslagens 3 kap rörande Byggnadsminnen står att "I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket" I §

"och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag."

Merparten av landets "statliga byggnadsminnen" utgörs av monumentalbyggnader som slott och residens men där förekommer även byggnader med enklare arkitektur som fyrar, skolor, tingshus, militärboställen och sjukhus. De statliga byggnadsminnenas antal (hela objekt) upp-går i landet för närvarande till ca 300 st.

Byggnaderna skyddas enligt Förordning om statliga byggnadsminnen 1988:1229.

BYGGNADSVÅRDSBIDRAG

Vid underhåll och ombyggnad av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse finns det vissa möjligheter att få ekonomiska bidrag.

Förutsättningar för att erhålla bidrag är t ex.

- att byggnaden har ett dokumenterat kulturhistoriskt värde
- att ombyggnad och underhåll sker varsamt och efter byggnadens egna förutsättningar
- att det kulturhistoriska värdet bibehålls.

Stöd kan utgå till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i vid mening. Beviljning av bidrag bedöms bl a med den omgivande miljön som utgångspunkt. Bidrag får lämnas till kulturhistoriskt motiverade *överkostnader* vid ombyggnad, renovering och underhåll. Bidrag får även lämnas till grundförstärkning av kulturhistoriskt värdefulla hus.

Länsstyrelsen kan i bidragsbeslutet ställa villkor för bidragets användning, antikvarisk medverkan, dokumentation, besiktning och annan redovisning samt bevarande.

De objekt som kan komma ifråga är:

- byggnadsverk i vid mening. Bl a till byggnader och anläggningar som saknar egentlig användning s k överloppshus
- miljöbilden runt själva byggnaden ex park, broar och gatubeläggning
- byggnadsverk som är fasta fornlämningar enligt 2 kap KML, t ex stenvalvbroar
- museala byggnader på *ursprunglig plats*.

Bidrag kan utgå i de fall restaureringsarbeten förorsakar extra kostnader på grund av kulturhistoriska hänsynstaganden. Sådana *överkostnader* kan uppkomma exempelvis vid:

- bevarande av byggnader som saknar egentlig

- användning, s k överloppshus eller
- bevarande av den omgivande miljöbilden eller
- bevarande av byggnadsdel som saknar egentlig funktion, men som är viktig för helheten, t ex torn eller verandor
- hänsynstagande till befintligt material, t ex putsdekor och snickeridetaljer
- användande av samma typ av fasad- och takmaterial som det ursprungliga, t ex spån, skiffer eller profilerade paneler
- särskild ytbehandling, t ex trätjära eller kalkfärg
- tillämpning av samma teknik som ursprungligen använts och samma detaljutformning som den befintliga
- arbeten som kräver medverkan av konservator eller annan specialist
- antikvarisk medverkan för förundersökning och projektering, antikvarisk platskontroll och dokumentation under arbetets gång samt för särskilda byggnadstekniska undersökningar.

Vid beviljande av bidrag kan krav komma att ställas på att bebyggelsen skall bevaras för framtiden. Säkerställande kan ske genom byggnadsminnesförklaring eller kommunala beslut, t ex enligt Plan- och bygglagen.

Bidrag kan ges med högst 90 % av de kulturhistoriska överkostnaderna för byggnadsminnen eller annan värdefull bebyggelse, som ligger inom riksintresseområde. För övrig bebyggelse av kulturhistoriskt värde kan bidrag lämnas med högst 50 % av överkostnaderna. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas.

För ytterligare information kan man vända sig till länsstyrelsens kulturmiljöenhet eller länsmuseum som även tillhandahåller den särskilda blankett som används vid ansökan om byggnadsvårdsbidrag.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Ballbomöbler. Utställningskatalog, Borås museum 1996.

Bollebygds sockenkrönika. Borås 1959

Boqvist Agneta. Den dolda ekonomin, en etnologisk studie av näringsstrukturen i Bollebygd 1850-1950. Kungälv 1978.

Gammalt och nytt i Töllsjö. Borås 1955.

Härskogen, Kulturhistorisk byggnadsinventering. Älvsborgs läns museiförening 1974.

Känn Sjuhäradsbygden, del 7, Bebyggelse. Stiftelsen känn Sjuhäradsbygden. Borås 1991.

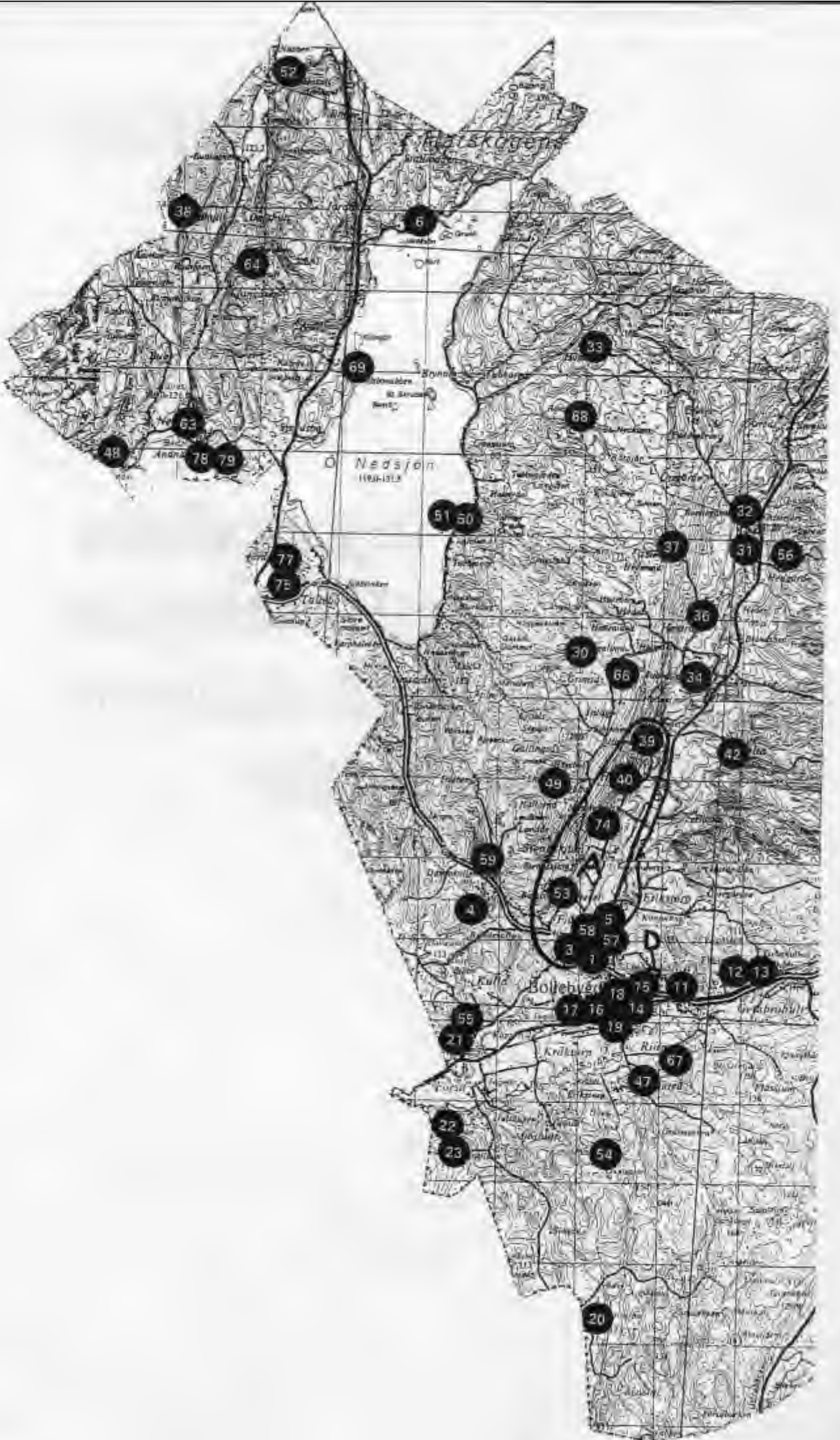
Ortnamnen i Älvsborgs län, Del IV, Bollebygds härad. Uppsala 1909.

Svenska gods och gårdar, del XXVII, Västergötland, Norra Sjuhäradsbygden. Uddevalla 1940.

Sveriges Bebyggelse, landsbygden, Älvsborgs län del II. Uddevalla 1948.

Bilaga 1

Utdrag ur topografiska
kartan över Bollebygds
kommun med objekten
markerade

BOLLEBYGDS SOCKEN

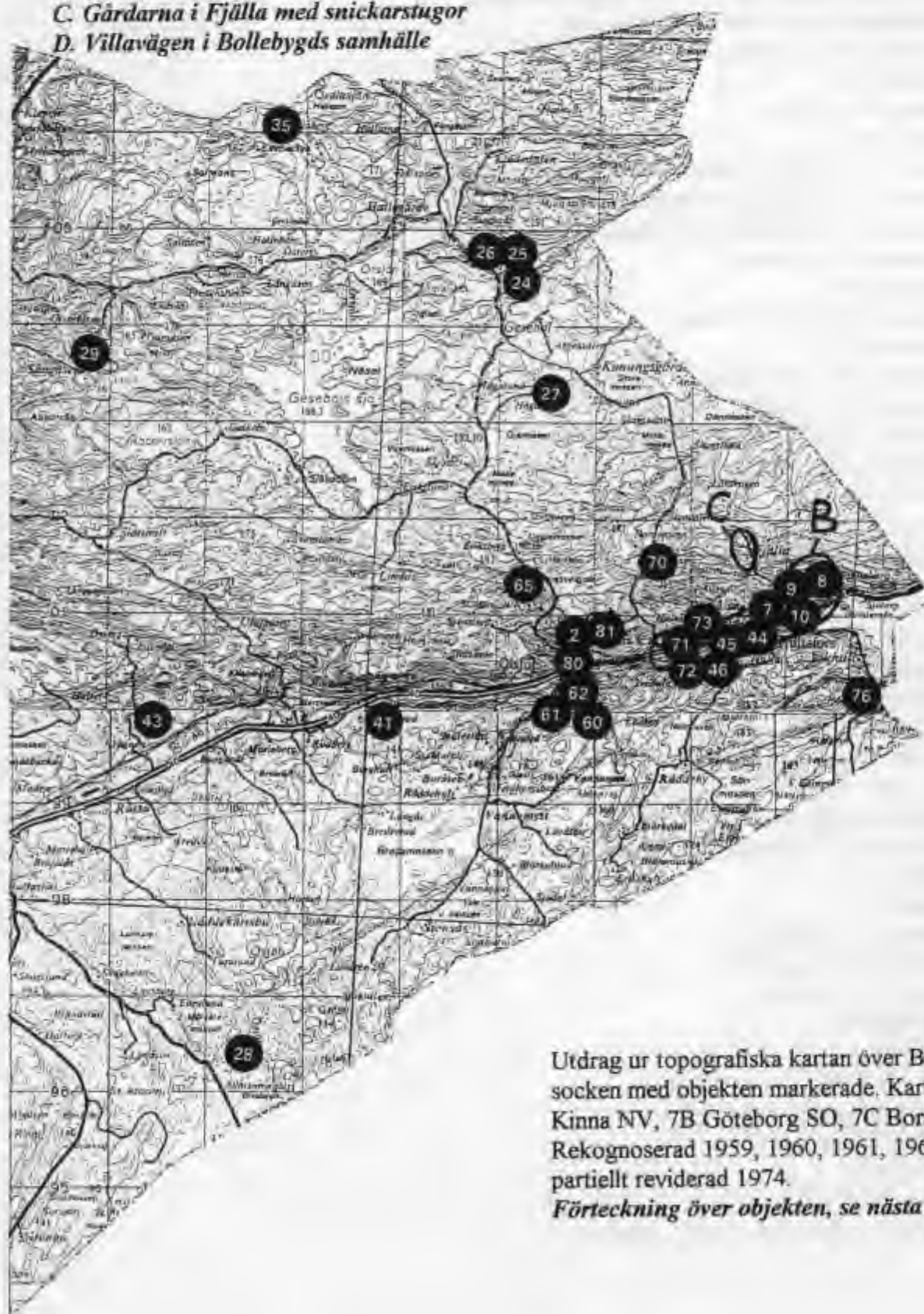
KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER

A. Bollebygds sockencentrum och del av Nolåns dalgång

B. Hultafors

C. Gårdarna i Fjälla med snickarstugor

D. Villavägen i Bollebygds samhälle

Utdrag ur topografiska kartan över Bollebygds socken med objekten markerade. Karta 6C Kinna NV, 7B Göteborg SO, 7C Borås SV. Rekognoserad 1959, 1960, 1961, 1967, 1968, partiellt reviderad 1974.

Förteckning över objekten, se nästa sida.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Bollebygd prästgården 1:2, Bollebygds kyrka
2. Örlid 1:11, Olsfors kyrka
3. Bollebygd Prästgården 1:1, Bollebygds prästgård
4. Bollebygd Prästgården 1:3, Damkullen
5. Erikstorp 4:33, Solhälla
6. Fattabo 1:4
7. Fjälla 1:46, Solliden
8. Fjälla 1:88
9. Fjälla 1:91, Hultafors hälsocenter/f d sanatorium
10. Fjälla 1:123, Hultafors f d järnvägsstation
11. Flässjum 1:8, Bollebygds f d tingshus
12. Flässjum 1:51, Gläntan
13. Flässjum 1:69
14. Flässjum 2:9, 2:29, Lyckebo
15. Flässjum 2:21
16. Flässjum 3:11, Eriksborg
17. Flässjum 3:57, Solång
18. Flässjum 3:63, Bollebygds f d brandstation
19. Flässjum 3:69, Wernergården
20. Forsa 1:6, Ulasjö
21. Forsa 1:10, Kullen
22. Forsa 2:4, Lomman
23. Forsa 2:12, Bränneliden
24. Gesebol 2:2
25. Gesebol 2:7
26. Gesebol 2:8
27. Gesebol 4:17
28. Getabrohult 2:8
29. Gesslefors 1:1, Sångåsens kraftstation
30. Grimsås 1:22, Tån
31. Hedegärde 1:2, Hedegärde f d skola
32. Hedegärde 1:9, Gisslefors kraftstation
33. Hestra 1:12
34. Hestra 2:20
35. Hestra 2:21, Oxalaberg
36. Hestra 3:3, Basagården
37. Hestra 13:1, Skatåsen
38. Hoahult 1:3
39. Holmen 1:4
40. Holmen 1:7
41. Horsvad 1:1, Horsvad
42. Hulta 3:2, Hulta gård
43. Hultet 1:7
44. Hultet 2:13
45. Hultet 2.16, Hultafors f d brandstation

TÖLLSJÖ SOCKEN

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Torstad

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Töllsjö Stom 6:1, Töllsjö kyrka
2. Björkered 1:11, Högelid
3. Bohult 1:5, 1:18, Bohult f d skola
4. Bosgården 2:7, Morjhults f d skola
5. Fagerhult 2:7, Djupeås
6. Henå 1:2, 1:3
7. Henå 1:2, Lekarehall
8. Holmared 1:25
9. Hulegårde 1:8
10. Hökhult 1:7
11. Lindebräckan 1:1, Lindebräckan
12. Mellomgårde 1:8, Brolycke
13. Morjhult 4:6, Fjällen
14. Morjhult 4:15, Trollhagen
15. Morjhult 9:1
16. Mårtensbacka 1:1
17. Sjögared 1:20
18. Slätthult 1:10
19. Slätthult 1:28, Lunsgås
20. Slätthult 3:4
21. Spjuthult 1:7
22. Storskogen 1:1
23. Storskogen 1:4
24. Torstad 1:7
25. Töllsjö 1:10, f d lärarbostad
26. Töllsjö 1:21, Töllsjö brandstation
27. Töllsjö stom 1:25, (flerbostadshus)

TÖLLSJÖ SOCKEN

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULL BEBYGGELSEMILJÖ

A. Torstad

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA FASTIGHETER

1. Töllsjö Stom 6:1, Töllsjö kyrka
2. Björkered 1:11, Högelid
3. Bohult 1:5, 1:18, Bohult f d skola
4. Bosgården 2:7, Morjhults f d skola
5. Fagerhult 2:7, Djupeås
6. Henå 1:2, 1:3
7. Henå 1:2, Lekarehall
8. Holmared 1:25
9. Hulegårde 1:8
10. Hökhult 1:7
11. Lindebräckan 1:1, Lindebräckan
12. Mellomgårde 1:8, Brolycke
13. Morjhult 4:6, Fjällen
14. Morjhult 4:15, Trollhagen
15. Morjhult 9:1
16. Mårtensbacka 1:1
17. Sjögåred 1:20
18. Slätthult 1:10
19. Slätthult 1:28, Lunsgås
20. Slätthult 3:4
21. Spjuthult 1:7
22. Storskogen 1:1
23. Storskogen 1:4
24. Torstad 1:7
25. Töllsjö 1:10, f d lärarbostad
26. Töllsjö 1:21, Töllsjö brandstation
27. Töllsjö stom 1:25, (flerbostadshus)

Utdrag ur topografiska kartan över Tölsjö socken
med objekten markerade. Karta 7C Borås SV.

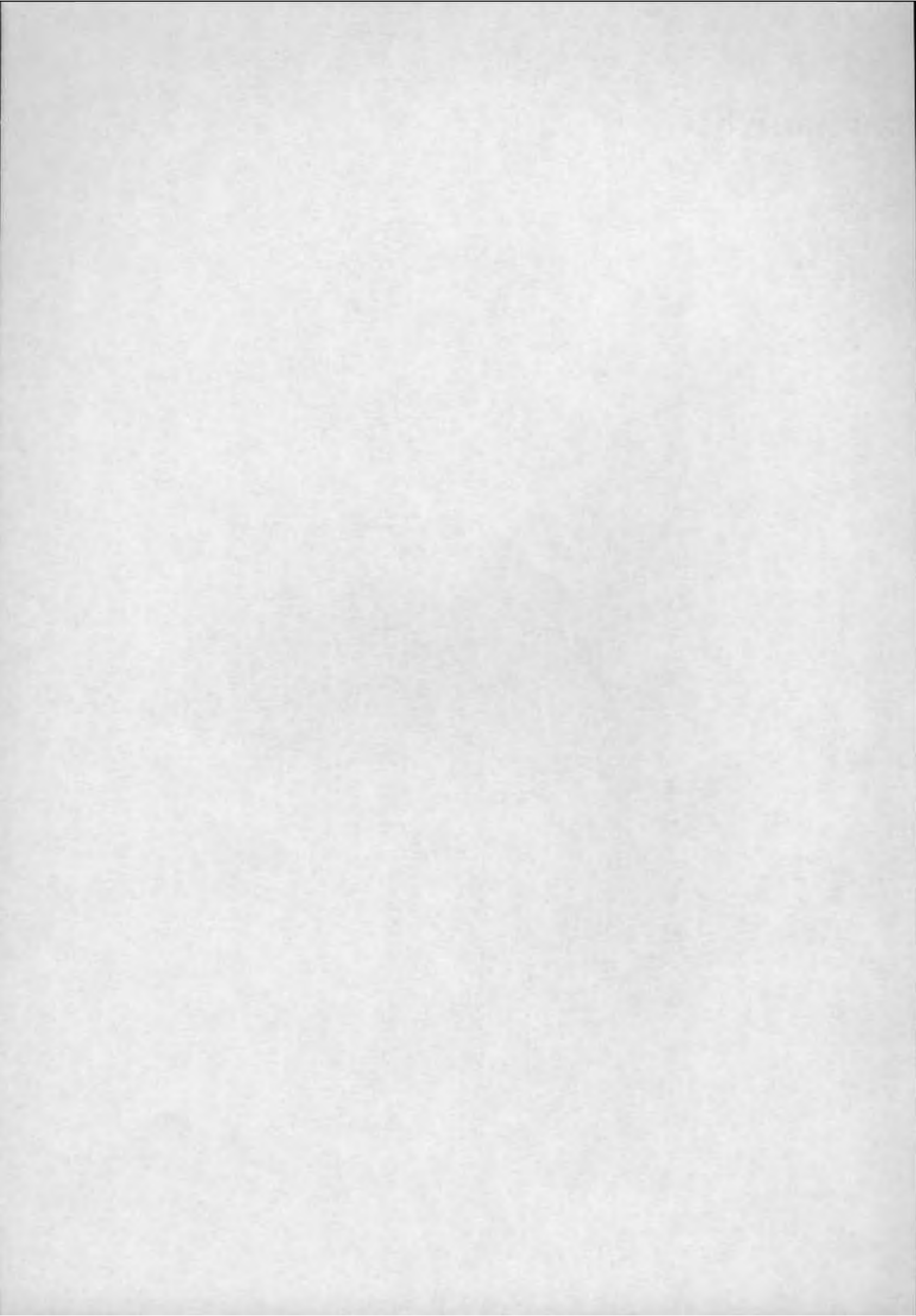

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Bilaga 2

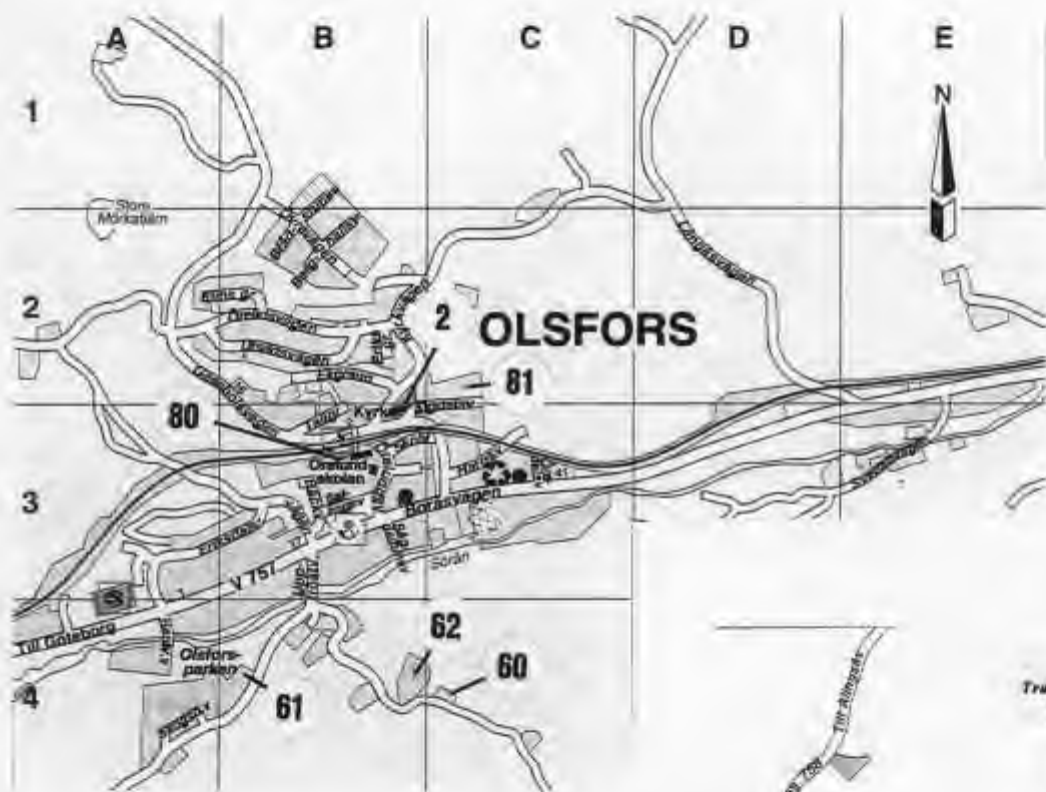
Tätortskartor med
kulturhistoriskt värdefulla
fastigheter markerade

Tätortskartor med
kulturstoriska värden
fastigheter markerade

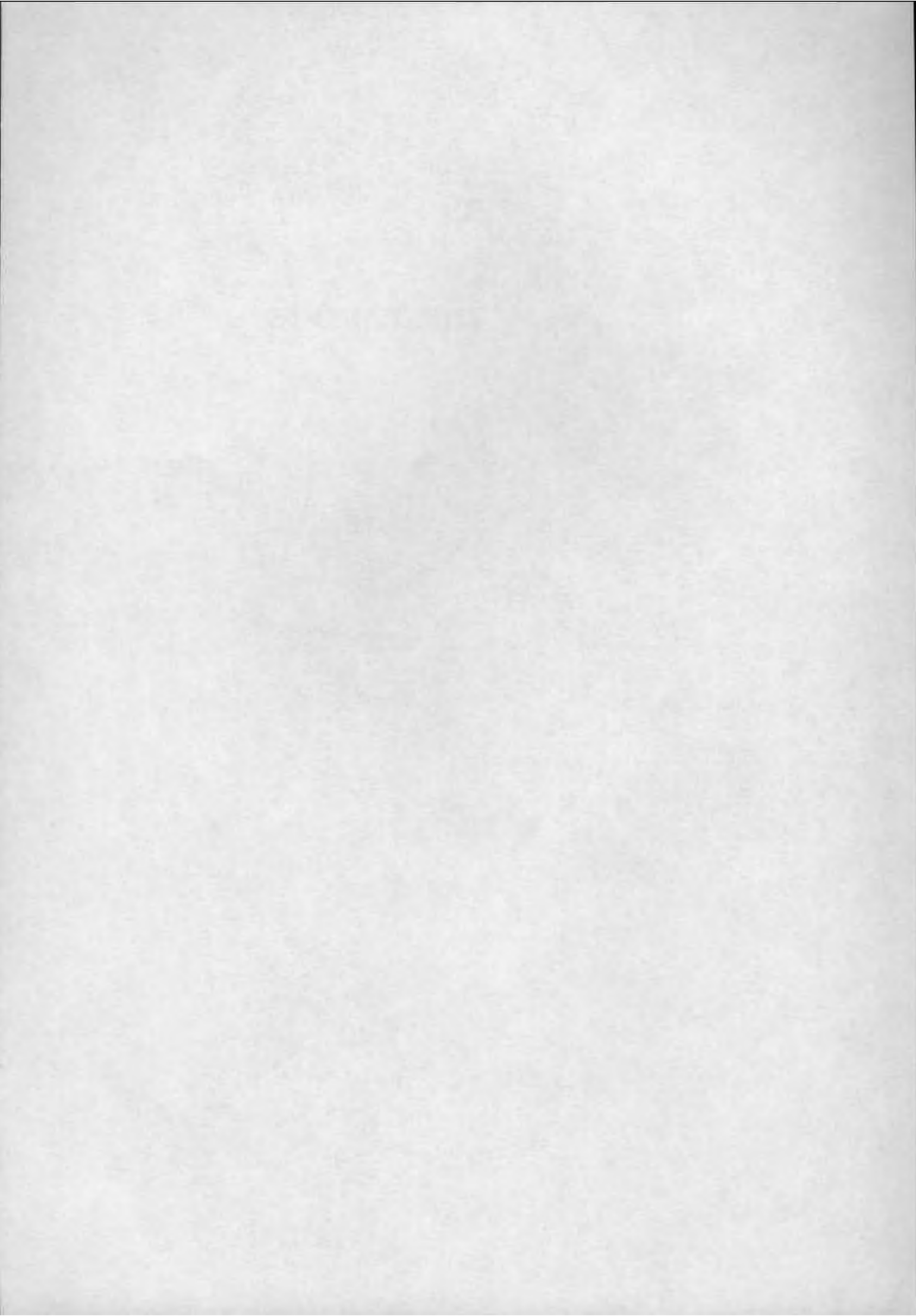
HULTAFORS

OLSFORS

TÖLLSJÖ

Bilaga 3

Förteckning över samtliga
kulturhistoriskt värdefulla
fastigheter i Bollebygds
kommun

Förteckning över samtliga
kulturhistoriska värdefulla
fastigheter i Bollnäs
kommun

Nr	Fastighet	Socken	Ingår i beb.miljö	Sid
2	Björkered 1:11, Högelid	Töllsjö		55
3	Bohult 1:5, 1:18, Bohult f d skola	Töllsjö		55
3	Bollebygd Prästgården 1:1, Bollebygds prästgård	Bollebygd	Ja	19
1	Bollebygd Prästgården 1:2, Bollebygds kyrka	Bollebygd	Ja	19
4	Bollebygd Prästgården 1:3, Damkullen	Bollebygd		20
4	Bosgården 2:7, Morjhults f d skola	Töllsjö		56
5	Erikstorp 4:33, Solhälla	Bollebygd		20
5	Fagerhult 2:7, Djupeås	Töllsjö		56
6	Fattabo 1:4	Bollebygd		20
7	Fjälla 1:46, Solliden	Bollebygd	Ja	21
8	Fjälla 1:88	Bollebygd	Ja	21
9	Fjälla 1:91, Hultafors hälsocenter/f d sanatorium	Bollebygd	Ja	22
10	Fjälla 1:123, Hultafors f d järnvägsstation	Bollebygd	Ja	23
11	Flässjum 1:8, Bollebygds f d tingshus	Bollebygd		23
12	Flässjum 1:51, Gläntan	Bollebygd		24
13	Flässjum 1:69	Bollebygd		24
14	Flässjum 2:9, 2:29, Lyckebo	Bollebygd		24
15	Flässjum 2:21	Bollebygd		25
16	Flässjum 3:11, Eriksborg	Bollebygd		25
17	Flässjum 3:57, Soläng	Bollebygd		25
18	Flässjum 3:63, Bollebygds f d brandstation	Bollebygd		26
19	Flässjum 3:69, Wernergården	Bollebygd		26
20	Forsa 1:6, Ulasjö	Bollebygd		27
21	Forsa 1:10, Kullen	Bollebygd		27
22	Forsa 2:4, Lomman	Bollebygd		27
23	Forsa 2:12, Bränneliden	Bollebygd		28
24	Gesebol 2:2	Bollebygd		28
25	Gesebol 2:7	Bollebygd		29
26	Gesebol 2:8	Bollebygd		29
27	Gesebol 4:17	Bollebygd		29
28	Getabrohult 2:8	Bollebygd		30
29	Gesslefors 1:1, Sångåsens kraftstation	Bollebygd		30
30	Grimsås 1:22, Tån	Bollebygd		31
31	Hedegärde 1:2, Hedegärde f d skola	Bollebygd		31
32	Hedegärde 1:9, Gisslefors kraftstation	Bollebygd		31
6	Henå 1:2, 1:3	Töllsjö		57
7	Henå 1:2, Lekarehall	Töllsjö		57
33	Hestra 1:12	Bollebygd		32
34	Hestra 2:20	Bollebygd		32
35	Hestra 2:21, Oxalaberg	Bollebygd		32
36	Hestra 3:3, Basagården	Bollebygd		33
37	Hestra 13:1, Skatåsen	Bollebygd		33
38	Hoahult 1:3	Bollebygd		33
8	Holmared 1:25	Töllsjö		58
39	Holmen 1:4	Bollebygd	Ja	34
40	Holmen 1:7	Bollebygd	Ja	34
41	Horsvad 1:1, Horsvad	Bollebygd		35

9	Hulegårde 1:8	Töllsjö	58
42	Hulta 3:2, Hulta gård	Bollebygd	35
43	Hultet 1:7	Bollebygd	36
44	Hultet 2:13	Bollebygd	Ja 36
45	Hultet 2:16, Hultafors f d brandstation	Bollebygd	Ja 36
46	Hultet 2:34, Solgläntan	Bollebygd	Ja 37
47	Hunared 1:2	Bollebygd	37
48	Hägsbol 1:3	Bollebygd	37
49	Hägsbol 1:8	Bollebygd	38
10	Hökhult 1:7	Töllsjö	58
50	Inlag 1:7	Bollebygd	38
51	Inlag 1:9	Bollebygd	38
52	Jordåshult 1:14	Bollebygd	39
53	Kesebol 1:6, 1:7	Bollebygd	Ja 39
54	Kråktorps Västergården 2:4, Pussen	Bollebygd	39
55	Kulla 1:33	Bollebygd	40
56	Kullen 1:1	Bollebygd	40
57	Kyrkebyn 1:35	Bollebygd	40
58	Kyrkebyn 2:20	Bollebygd	40
59	Kyrkebyn 2:23	Bollebygd	41
11	Lindebräckan 1:1, Lindebräckan	Töllsjö	59
60	Lövaslätt 1:2, Lövasen	Bollebygd	41
61	Lövaslätt 1:10	Bollebygd	42
62	Lövaslätt 1:13, Lövaskog	Bollebygd	42
12	Mellomgårde 1:8, Brolycke	Töllsjö	59
13	Morjhult 4:6, Fjällen	Töllsjö	60
14	Morjhult 4:15, Trollhagen	Töllsjö	60
15	Morjhult 9:1	Töllsjö	60
16	Mårtensbacka 1:1	Töllsjö	61
63	Nedflo 1:5, Sandvik	Bollebygd	43
64	Nässlehult 1:8, Råhult	Bollebygd	43
65	Nässlehult 1:10, Dammsvedjan	Bollebygd	43
66	Petared 1:3	Bollebygd	44
67	Rinna 1:3	Bollebygd	44
68	Rörsjö 1:2, 1:3	Bollebygd	44
17	Sjögared 1:20	Töllsjö	61
18	Slätthult 1:10	Töllsjö	62
19	Slätthult 1:28, Lungsås	Töllsjö	62
20	Slätthult 3:4	Töllsjö	62
69	Smedsbo 1:6, Smedsbonabben	Bollebygd	45
21	Spjuthult 1:7	Töllsjö	63
70	Stenaskjum 1:4, 1:5, Långåsen	Bollebygd	45
71	Stenaskjum 1:9 m fl	Bollebygd	Ja 46
72	Stenaskjum 2:2, tvättstugan	Bollebygd	Ja 46
73	Stenaskjum 2:18, banvaktarstugan	Bollebygd	Ja 47
74	Stenaskjum 5:1, Torp, Nolåns dalgång	Bollebygd	Ja 47
22	Storskogen 1:1	Töllsjö	63
23	Storskogen 1:4	Töllsjö	64
24	Torstad 1:7	Töllsjö	Ja 64

23	Bohár	23	Bohár
24	Bohár	24	Bohár
25	Bohár	25	Bohár
26	Bohár	26	Bohár
27	Bohár	27	Bohár
28	Bohár	28	Bohár
29	Bohár	29	Bohár
30	Bohár	30	Bohár
31	Bohár	31	Bohár
32	Bohár	32	Bohár
33	Bohár	33	Bohár
34	Bohár	34	Bohár
35	Bohár	35	Bohár
36	Bohár	36	Bohár
37	Bohár	37	Bohár
38	Bohár	38	Bohár
39	Bohár	39	Bohár
40	Bohár	40	Bohár
41	Bohár	41	Bohár
42	Bohár	42	Bohár
43	Bohár	43	Bohár
44	Bohár	44	Bohár
45	Bohár	45	Bohár
46	Bohár	46	Bohár
47	Bohár	47	Bohár
48	Bohár	48	Bohár
49	Bohár	49	Bohár
50	Bohár	50	Bohár
51	Bohár	51	Bohár
52	Bohár	52	Bohár
53	Bohár	53	Bohár
54	Bohár	54	Bohár
55	Bohár	55	Bohár
56	Bohár	56	Bohár
57	Bohár	57	Bohár
58	Bohár	58	Bohár
59	Bohár	59	Bohár
60	Bohár	60	Bohár
61	Bohár	61	Bohár
62	Bohár	62	Bohár
63	Bohár	63	Bohár
64	Bohár	64	Bohár
65	Bohár	65	Bohár
66	Bohár	66	Bohár
67	Bohár	67	Bohár
68	Bohár	68	Bohár
69	Bohár	69	Bohár
70	Bohár	70	Bohár
71	Bohár	71	Bohár
72	Bohár	72	Bohár
73	Bohár	73	Bohár
74	Bohár	74	Bohár
75	Bohár	75	Bohár
76	Bohár	76	Bohár
77	Bohár	77	Bohár
78	Bohár	78	Bohár
79	Bohár	79	Bohár
80	Bohár	80	Bohár
81	Bohár	81	Bohár
82	Bohár	82	Bohár
83	Bohár	83	Bohár
84	Bohár	84	Bohár
85	Bohár	85	Bohár
86	Bohár	86	Bohár
87	Bohár	87	Bohár
88	Bohár	88	Bohár
89	Bohár	89	Bohár
90	Bohár	90	Bohár
91	Bohár	91	Bohár
92	Bohár	92	Bohár
93	Bohár	93	Bohár
94	Bohár	94	Bohár
95	Bohár	95	Bohár
96	Bohár	96	Bohár
97	Bohár	97	Bohár
98	Bohár	98	Bohár
99	Bohár	99	Bohár
100	Bohár	100	Bohár

Bilaga 4

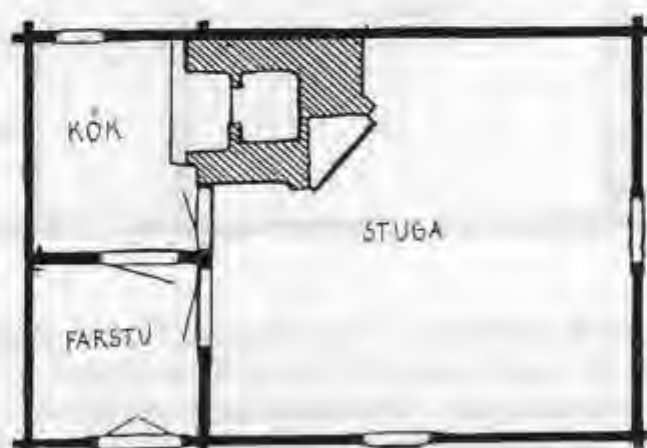
Planlösningar

Bilaga 4

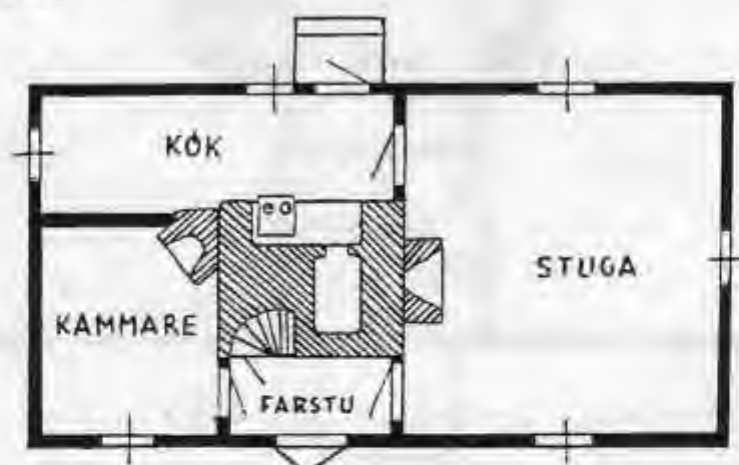
Planlösningar

PLANLÖSNINGAR

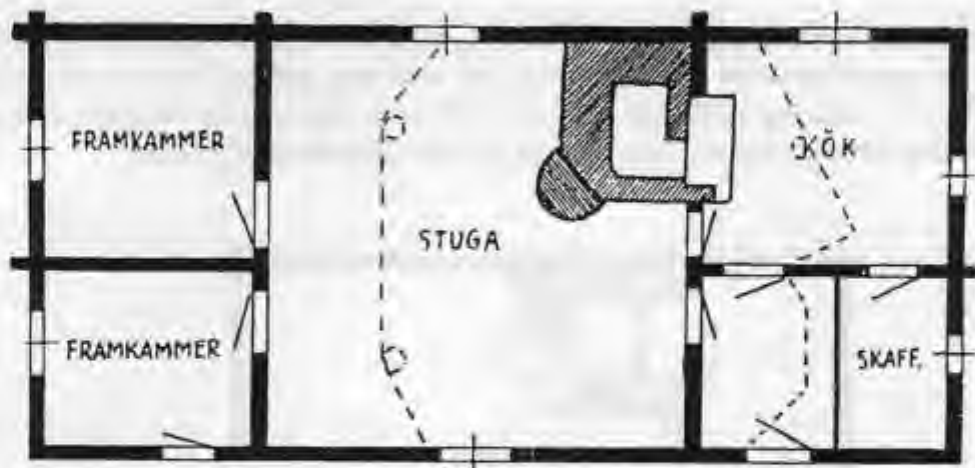
Här följer ett antal beskrivningar av planlösningar för bostadshus inom Bollebygds kommun. Urvalet gör inget anspråk på att vara heltäckande utan visar endast identifierade huvuddrag hos boningshus från omkring 1600-talet fram till 1940-talet. Förutom de planformer som här visas finns en rad andra varianter av huvudtyperna och blandformer dem emellan.

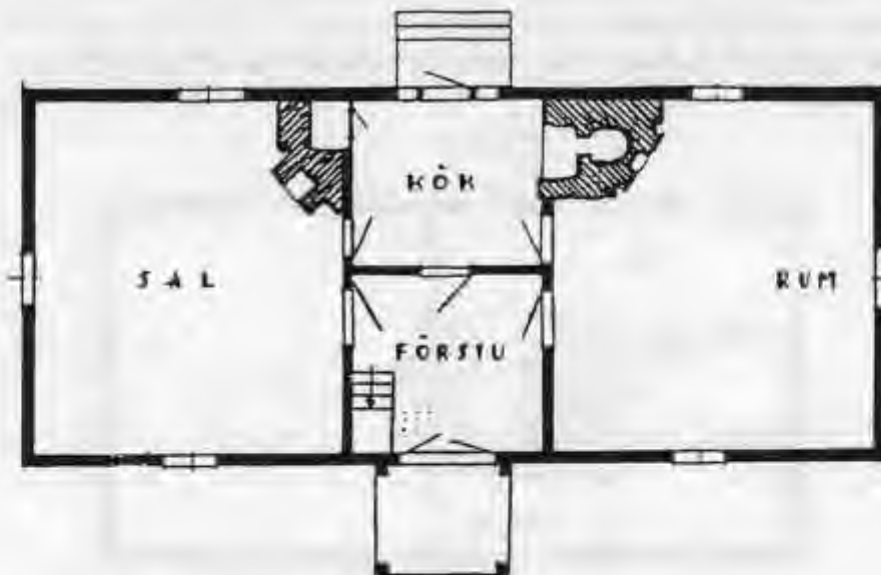
III 1. Enkelstuga. Byggnadstypen är mycket gammal och har rötter i tillbaka i medeltiden. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men även 2 våningar har förekommit. Hustypen har troligtvis inte haft någon bredare förankring i kommunen. Exemplet har en ålderdomlig placering av eldstaden utmed stugrummets bakre långvägg. Vid slutet av 1700-talet och under 1800-talets början flyttades spismuren till husets mitt i samband med att köksutrymmet fick en mer central betydelse i vardagslivet.

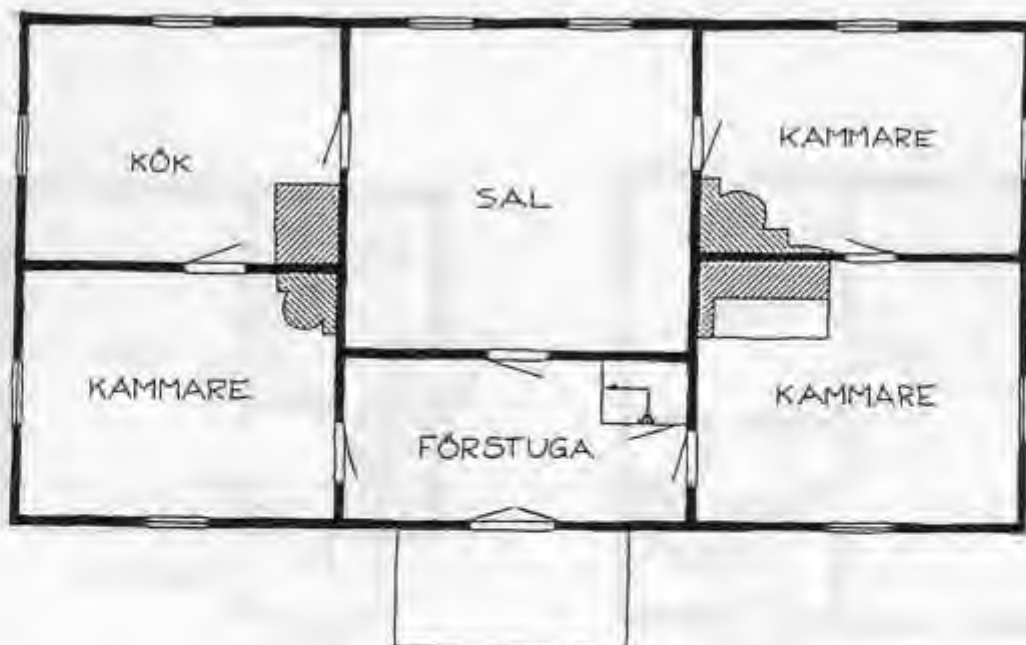
III 2. Enkelstuga med sidokammare och långkök. Hustypen började uppföras i större omfattning under tidigt 1800-tal. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men förekommer även med två våningar. Byggnadstypen är en utveckling av enkelstugan vilken förlängts. Resultatet blir en separat kammare samt ett större kök. Förfarandet har troligtvis sin förklaring i utvecklingen av ett separat kök. Byggnader av denna typ har senare i stor utsträckning fått en utbyggnad utmed långväggen vid köket.

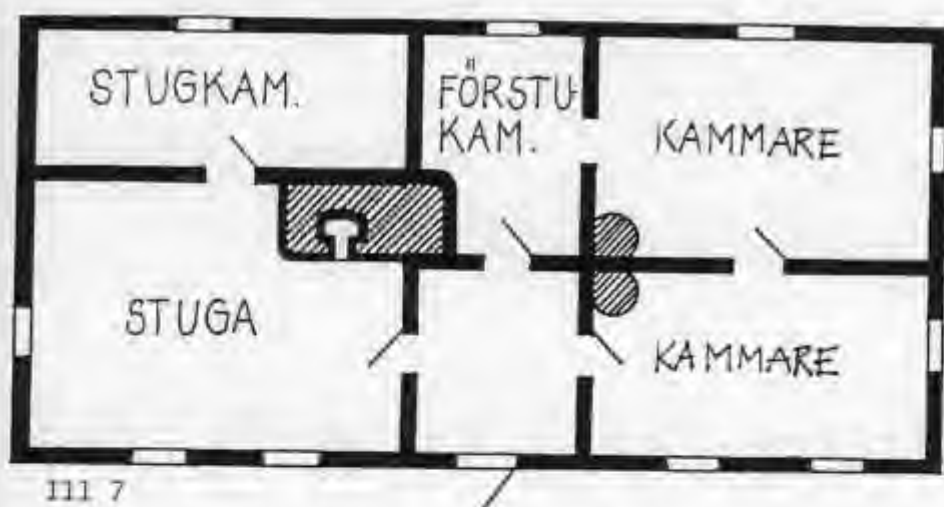
III 3. Framkammerstuga och långloftsstuga. Byggnadstypen kan med säkerhet beläggas från sent 1600-tal men har sannolikt uppförts betydligt längre tillbaka i tiden. Vid 1800-talets mitt trängdes den undan av nya byggnadstyper. Framkammerstugan har sannolikt varit vanlig inom kommunen. Hus av den här typen har uppförts i 1 våning men det finns exempel med 1½ samt 2 våningar. De senare exemplen är ofta senare påbyggda hus och har gemensamma drag med långloftsstugor, en ålderdomlig byggnadstyp med ursprung från s k högloftsstugor. Utmärkande är två separata ingångar i nedervåningen och avsaknaden av förbindelsegång längs hela vindsplanet.

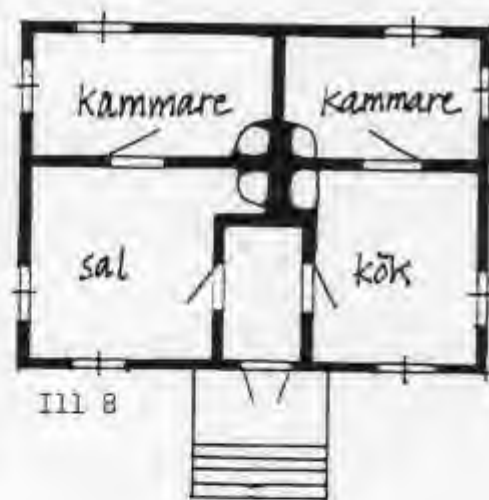
III 4. Parstuga. Byggnadstypen var allmän redan på 1600-talet men har troligtvis förekommit betydligt längre tillbaka i tiden. Den uppfördes fram till mitten av 1800-talet. Hustypen är en av de vanligast förekommande i landet men tycks inte ha haft någon särskilt bred förankring i kommunen. Före 1800 uppfördes den vanligtvis i 1 våning men under 1800-talets första decennier började parstugor i 1½ och två våningar uppföras.

Ill 5. Salsbyggnad. Byggnadstypen, som influerats av mer ståndsmässiga byggnader, blev vanlig i Sverige under 1600-talets sista decennier och uppfördes sedan fram till omkring 1920-talet. Den förekommer på herrgårdar, prästboställen och kaptensboställen samt från 1800-talets mitt även som mangårdsbyggnad på större bondgårdar. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½, 2 eller 2½ våningar.

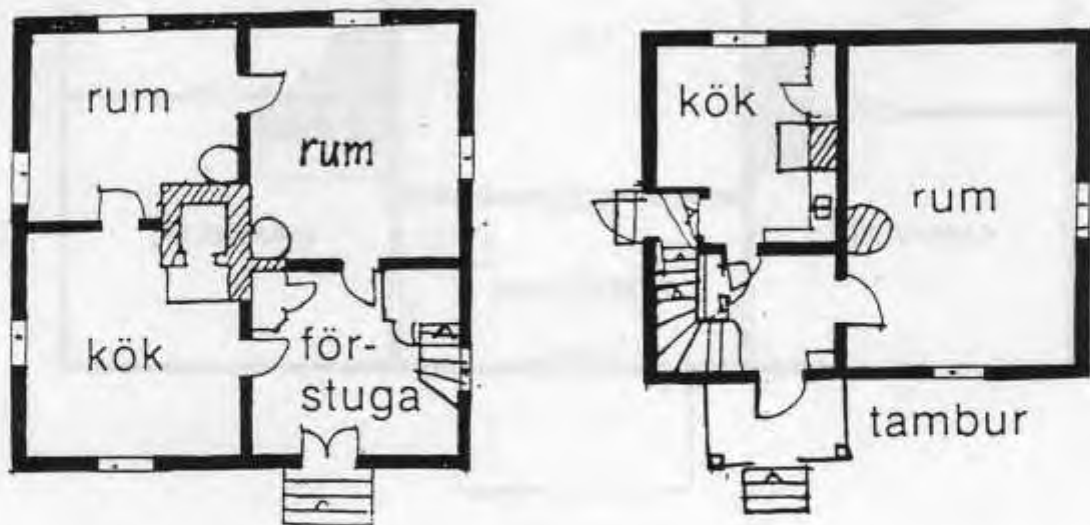

Ill 7

Ill 8

Ill 6 och 7. Dubbelradhus. Byggnadstypen blev vanlig från 1850-talet och uppfördes sedan i olika varianter ända in på 1950-talet. Dubbelradhusen uppfördes under inflytande från mer ståndsmässiga byggnader med en planform som åstadkoms genom en uppradning av rummen på dubbla led åtskilda av en längsgående skiljevägg. En variant av hustypen har varit så dominerande i västra Sverige att den även kommit att kallas **Västsvenska dubbelhus** (ill 7). Denna hustyp har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Till sitt yttre karakteriseras den av enkelhet och symmetri med parvisa fönster rytmiskt placerade i bottenvåningen samt ett större fönster i gavlarnas vindsplan. I Bollebygdskommun är det västsvenska dubbelhuset relativt rikt representerat från 1870-talet och fram mot 1920-talet.

Ill 8 och 9. Villor/Egna hem. Byggnadstypen blev vanlig förekommande i Sverige under perioden omkring 1920-1940 i utkanter/förorter till städer samt i stationssamhällen och mindre industrisamhällen. Den förekom även vid små jordbruk. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½ våning. Planlösningarna är exempel på två vanligt förekommande varianter.